

ЦЕНТР
ЕКОНОМІЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ

АНАЛІТИЧНА
ЗАПИСКА

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ. МАЙБУТНЄ ЗА КОРДОНОМ ТА ПЛАНИ НА ПОВЕРНЕННЯ

ПІДГОТУВАЛИ:

Дарія Михайлишина, старша економістка ЦЕС, аспірантка
Болонського університету
Максим Самойлюк, економіст ЦЕС
Марія Томіліна, молодша економістка ЦЕС
Олександра Мироненко, молодша економістка ЦЕС
Єлеазар Левченко, молодший економіст ЦЕС
Керівник проекту: Гліб Вишлінський, виконавчий директор
ЦЕС

ДАТА:

12 березня 2024 р.

1. Головне.....	4
2. Вступ.....	8
3. Методологія.....	9
4. Скільки українців перебувають за кордоном?.....	10
4.1. Дані щодо статусу тимчасового захисту або його еквівалента.....	10
4.2. Перетин кордону: джерела даних та оцінка сальдо.....	12
4.2.1. Перетини кордону: дані за 2022-2024 роки.....	14
4.2.2. Динаміка перетинів кордону.....	19
5. Правовий статус українських біженців.....	22
5.1. Статус у країнах Європи.....	22
5.2. Майбутнє статусу тимчасового захисту.....	24
5.3. Правовий статус українських біженців та пільги поза ЄС.....	28
5.3.1. Велика Британія.....	29
5.3.2. США.....	30
5.3.3. Канада.....	30
6. Хто саме виїхав з України та куди?.....	31
6.1. Статеві-вікова структура біженців.....	31
6.1.1. Країни поточного перебування біженців.....	32
6.2. З яких регіонів України виїхали біженці.....	33
6.3. Освіта біженців.....	34
6.4. Працевлаштування біженців до війни.....	34
7. Як живуть українські біженці?.....	37
7.1. Економічне становище.....	37
7.2. Соціальна інтеграція.....	42
8. Чи планують українці повернутися?.....	46
8.1. Плани українців щодо повернення до України.....	46
8.2. Чи планують діти українських біженців повернутися до України?.....	52
8.3. Чому українські біженці не повертаються?.....	55
9. Групи біженців.....	56
10. Що може бути пов'язаним із бажанням повернутися?.....	66
10.1. Регресійний аналіз даних опитування біженців.....	66
10.1.1. Що впливає на плани (не) повернення?.....	70
11. Скільки біженців повернуться? Вплив на економіку та демографічні втрати.....	71
11.1. Методологія.....	71
11.2. Скільки українців повернуться до України, а скільки залишиться за кордоном?.....	72
11.3. Хто саме (не) повернуться?.....	75

11.4.	Вплив на економіку України	84
11.5.	Демографічна ситуація.....	85
12.	Висновки та рекомендації.....	87
12.1.	Висновки	87
12.2.	Рекомендації	88
Додаток 1.	Змінні у кластерному аналізі.....	91
Додаток 2.	Результати кластерного аналізу в діаграмах	101

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)

Вільна та чесна конкуренція

Менша роль держави за підвищення її ефективності

Інформаційна прозорість та свобода слова

Верховенство права та захист приватної власності

Здорові та стабільні державні фінанси

Економіка, що створена на засадах знань.

Для більш детальної інформації про ЦЕС просимо звертатися до В'ячеслава Ноздріна, директора з комунікацій (тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua).

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та слідкувати за нами у соціальних медіа facebook.com/cesukraine чи twitter.com/ces_ukraine.

Дослідження було проведено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

1. ГОЛОВНЕ

У звіті, у межах проєкту “Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики”, ми визначили, скільки українців виїхало за кордон після початку повномасштабного вторгнення Росії, ким є ці люди, скільки з них повернеться до України та якими будуть економічні наслідки від того, що не всі повернуться. Для цього ми використали дані соціологічного опитування, проведеного дослідницькою агенцією Info Sapiens у грудні 2023 — січні 2024, у квітні-травні 2023 та у листопаді-грудні 2022 на замовлення Центру економічної стратегії, а також інформацію із відкритих джерел. У цій записці ми використовуємо дані опитувань, проведені у квітні-травні 2023 та листопаді-грудні 2022, для порівняння із поточною ситуацією, однак докладніший аналіз цих даних представлений у нашій попередній записці про українських біженців.¹

За нашими розрахунками, станом на кінець січня 2024 року за кордоном через війну перебуває 4,9 млн українців. Це на 0,7-1,8 млн менше, ніж за оцінками, представленими у попередньому звіті, оскільки ми змінили підхід до обрахунку біженців за кордоном. Для 2023-2024 років ми використовуємо дані Державної прикордонної служби, тоді як за 2022 рік залишаються дані від ООН. Головною причиною зміни джерела даних стали виявлені нами значні розбіжності між даними від ООН та ДПСУ (це ми докладно описуємо в [Розділі 4.2](#)).

Головні причини відмінності даних ООН щодо кількості осіб, які виїхали з України та не повернулися, від наших розрахунків — використання даних реєстрації біженців у країнах Європи та світу, де можливий подвійний облік (тобто людина спочатку виїхала до Німеччини й отримала там тимчасовий прихисток, а потім вирішила перебратися до Великої Британії, де теж отримала посвідку на проживання). А також те, що деякі біженці не інформують місцеві органи влади своєї країни перебування про рішення повернутися до України, а отже, вони продовжують вважатися біженцями, хоча вже повернулися на батьківщину.

Переважна більшість біженців² — це жінки (найбільше жінок віком 35-44 років — 13%) та діти. Згідно з даними Європейської служби статистики, станом на січень 2024 року найбільше українських біженців у Європі перебувають в Німеччині (30%) та Польщі (22%). Значна частка українських біженців втратила велику частину своїх доходів після початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, частка біженців, яким вистачало на як базові, так і на дорогі речі, скоротилася з 29,9% до війни до 6% станом на травень 2023 року. Проте вже у січні 2024 року частка таких біженців значно зросла — до 23,4%, що є близьким до довоєнного показника у 29,9%. Водночас частка тих, кому вистачало лише на їжу, досі залишаються вищою, ніж у довоєнний час — 14,8% (на 5.6 в. п.), але майже удвічі меншою, ніж станом на травень 2023 року.

Далі ми проаналізували правовий статус українських біженців у країнах Європи та за її межами. Багато країн поступово скорочують витрати на біженців та роблять умови для них більш жорсткими, ніж на початку повномасштабного вторгнення. Наприклад, Ірландія змінила термін проживання у житлі від держави. Тепер це щонайбільше 90 днів для новоприбулих українських біженців. Також для них скоротився рівень соціальних виплат у 2024 році з 220 євро до 38,8 євро на тиждень. Німеччина, яка

¹ Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Центр економічної стратегії. [Link](#).

² У цій записці ми використовуватимемо терміни "біженці" та "переселенці" як синоніми. Під словом "біженці" маємо на увазі усіх українців, які виїхали за кордон через війну, а не лише тих, які оформили статус біженця.

прихистила найбільшу кількість українських біженців, може частково скасувати виплати, крім житлово-комунальних, для тих, хто відмовляється працювати без поважної причини.

Також ми розглянули майбутнє статусу тимчасового захисту, термін дії якого спливає у березні 2025 року, та проаналізували декілька можливих сценаріїв після закінчення дії тимчасового статусу. Перший — війна завершується і територія України стає безпечною для перебування до 4 березня 2025 року. Рада ЄС ухвалює рішення припинити дію тимчасового захисту і більшість українців повертається на батьківщину. Водночас ті, хто хоче залишитися, зможуть подати заявки на отримання міжнародного захисту або оформити робочу/навчальну/сімейну візу. Другий — війна не закінчується до 4 березня 2025 року або територія України не буде безпечною для повернення до цієї дати. Тоді можливі такі варіанти:

- Продовження статусу тимчасового захисту.
- Отримання статусу міжнародного або додаткового захисту.
- Віза, посвідка на проживання, громадянство або інші класичні способи.
- Статус довгострокового резидента.
- Спеціальний статус для українців.
- Повернення тих українців, які не отримали візу або не можуть залишатися в країні перебування за класичними міграційними методами.
- Кожна країна обирає власний варіант.
- Отримання права на свободу пересування та проживання нарівні з громадянами ЄС.

Ми вважаємо, що найбільш оптимальним серед наведених вище сценаріїв є надання українцям свободи пересування і вибору місця проживання, як для громадян ЄС. Метою України є вступ у Європейський Союз. Тож під час вступу до ЄС українці однаково отримають право проживати у будь-якій країні ЄС. Надання такого права пришвидшить інтеграцію України до Європейського Союзу. Також це буде важливим чинником для стимулювання українців повернутися додому, оскільки вони зможуть повертатися без страху втратити пільги або права на проживання за кордоном. На нашу думку, Україна може спонукати партнерів з ЄС саме до такого варіанта, якнайшвидше запровадивши в односторонньому порядку аналогічного права для громадян країн ЄС.

Далі у звіті ми розглянули перспективи повернення українців з-за кордону. Згідно з опитуванням Info Sapiens на замовлення ЦЕС, переважна кількість українців (52%), які натепер перебувають за кордоном, планують повернутися до України. Проте ми не впевнені, що всі вони насправді повернуться. Що довше триватиме війна, то більше українців адаптуються до життя за кордоном. Крім цього, деякі з опитаних (14,7%) вважають, що перспективи для їхніх дітей є кращими за кордоном. Також людям, які виїхали із зони бойових дій, немає куди повертатися. Тож їхнє повернення залежатиме від того, як швидко відбудовуватимуть їхні регіони або ж чи надаватимуть їм допомогу для переїзду в інші регіони України.

Крім цього, ми зробили регресійний аналіз чинників, які корелюють із поверненням українських біженців. Його результати показують, що довоєнний дохід перестав бути важливим фактором для повернення в Україну. Ймовірно, це пов'язано з тим, що ті, хто мав високий дохід до повномасштабного вторгнення, вже повернулися, а інші знайшли високооплачувану роботу за кордоном і не бажають повертатися. Водночас статистично значимим є поточний дохід: українці з вищим доходом за кордоном менше прагнуть повернутися в Україну. Наприклад, українці з найвищим рівнем доходу на 85% менш схильні до повернення, ніж ті, хто має найнижчий дохід.

Результати регресійного аналізу показують, що жінки на 55% більш схильні прагнути повернення в Україну, ніж чоловіки. Чоловіки можуть боятися, що не зможуть повторно виїхати за кордон або будуть покарані, якщо незаконно перетнули кордон. Водночас старші люди більш схильні хотіти повернутися до України: якщо людина старше на 1 рік, це збільшує вірогідність того, що вона бажає повернутись, на 3%. Це можна пояснити складнішою адаптацією до життя за кордоном порівняно з молодшим поколінням українців і бажанням повернутися до родини та майна в Україні. Менш схильними до повернення є студенти іноземних закладів вищої освіти, наймані працівники, власники бізнесу за кордоном і ті, хто не працює, але шукає роботу (на 57%, 31%, 70% і 47% відповідно порівняно із тими, хто не працює і не шукає роботу). Це очікувано, оскільки ті, хто в пошуках роботи, ідуть навчатися чи відкривають бізнес, адаптуються до життя в країні перебування та будують з нею нові зв'язки. Тому в них буде менше стимулів повертатися на батьківщину.

Різниця між бажанням повернутися з Німеччини, Польщі, Чехії, США та Канади не є статистично значущою. Водночас українці, які зараз проживають у Великій Британії, на 87% більш схильні бажати повернутися, ніж українці в Німеччині. Біженці, які живуть поза однією із вищезгаданих країн, на 91% більш охочі повернутися на батьківщину, ніж українці в Німеччині. Ті, хто виїхав з півночі, півдня та сходу України, менш схильні бажати повертатися до України, ніж ті, хто виїхав із заходу України (на 42%, 45% і 47% відповідно). Це пояснюється тим, що північ, південь та схід України найбільше постраждали через військову агресію Росії, а багато населених пунктів у цих регіонах досі залишаються окупованими або перебувають під постійними обстрілами російської армії. Тому багатьом людям із цих регіонів немає куди повернутися або вони загалом вище оцінюють воєнні ризики у своєму населеному пункті.

За допомогою кластерного аналізу ми виокремили чотири групи біженців. **Перша група (15% від усіх біженців) — це «люди із зони бойових дій»:** українці, які були вимушені покинути свої домівки через активні бойові дії або окупацію їхніх регіонів. Усі респонденти з цієї групи зазнали негативних наслідків через війну. Люди в цій групі, порівняно з іншими групами, більш схильні бути жінками віком 25-49 років, виїжджати за кордон з дітьми і проживати у Польщі. Вони також частіше за інші групи працюють за найманням повний чи неповний робочий день чи шукають роботу. Представники цієї групи менш схильні бути впевненими щодо повернення в Україну: лише 13,8% точно планують повернутись до України порівняно з 26,2% серед усіх біженців. Їхнє рішення щодо повернення до України залежатиме від створених умов для цього.

Друга група (30% від усіх біженців) — це «самозабезпечені»: вони найрідше отримують допомогу від країни перебування і більш схильні самостійно оплачувати оренду свого житла. Представники цієї групи найбільш схильні працювати як дистанційно на українську компанію (16,6% серед цієї групи порівняно з 10% серед усіх біженців), так і повний робочий день на роботі в країні перебування (30% порівняно з 24,1% серед усіх). До того ж люди в цій групі мали відносно вищий рівень доходу до повномасштабного вторгнення: 45,7% людей цієї групи могли придбати будь-що будь-коли або їм вистачало на все, окрім купівлі машини чи квартири, порівняно з 37,7% серед усіх респондентів. Тепер у цій категорії доходу перебувають 34,6% осіб у цій групі порівняно з 30% серед усіх респондентів. Також вони більш схильні планувати повернення в Україну: 45,1% точно планують повернутися (порівняно з 26,2% серед усіх біженців). Якщо брати до уваги і тих, хто точно планує, і тих хто скоріше планує, то таких у цій групі 64,3% (порівняно з 52,4% серед усіх біженців). Представники цієї групи також є найбільш готовими повернутися до України навіть до закінчення війни — 54,2% порівняно з 38,7% серед усіх.

Третя група (28% від усіх біженців) — це «люди старшого віку». Це переважно люди старшого віку (50+ років), більшість з яких не має вищої освіти. Порівняно з іншими групами вони дещо рідше отримують соціальні виплати. А ті, хто й отримує, мають недостатньо навіть для базових потреб. Також вони є більш пов'язаними з Україною, ніж представники інших груп: 62,8% із них поверталися до України після виїзду за кордон порівняно із 46,4% серед усіх біженців.

Четверта група (27% від усіх біженців) — люди «в процесі інтеграції». Це українці, які перебувають у процесі активної інтеграції у країні перебування. Вони, наприклад, частіше за інші групи відвідують мовні або інші короткострокові курси та досі не працюють. Щедрі соціальні виплати дозволяють людям у цій групі сконцентруватися на навчанні: більшість (67,3%) із них забезпечені житлом від держави (порівняно з 37,8% серед усіх біженців), 82,8% отримують соціальні виплати (порівняно з 39,5% серед усіх біженців), а 85,2% відвідують мовні курси (порівняно з 35,9% серед усіх). Багато осіб у цій групі (40%) проживають у Німеччині (порівняно з 17,7% серед усіх біженців), яка відома своїми щедрими виплатами. Українці в цій групі менше пов'язані з батьківщиною: лише 35,9% із них відвідували Україну за час перебування (порівняно з 46,4% серед усіх біженців). Тож вони менш схильні до повернення: лише 16,5% із них точно планують повернутися (порівняно з 26,2% серед усіх біженців) та 20,8% скоріше планують (порівняно з 26,3% серед усіх біженців).

Також на основі опитування, проведеного Info Sapiens у грудні 2023 — січні 2024, ми спробували з'ясувати, що заважає біженцям повернутися в Україну. Отримані припущення ми виокремили у такі категорії: погіршення економічної та безпекової ситуацій та високий рівень невизначеності, зруйноване/пошкоджене житло (немає куди повертатися), економічні мотиви (вищий рівень доходу в поточній країні перебування), асиміляція в країні перебування і бажання жити за кордоном.

За нашими розрахунками, за межами України за різними сценаріями можуть залишитися від 1,4 млн до 2,3 млн українців. Це на 1 млн осіб менше, ніж ми розраховували станом на червень 2023 року, через зміну методу обрахунку кількості біженців за кордоном (використання даних ДПСУ замість тих, що подає ООН). Неповорнення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 3,9% до 6,3% свого ВВП щороку.

Наприкінці звіту ми пропонуємо рекомендації, які можуть стимулювати українських біженців повернутися до України. Вони полягають у:

- надання українським біженцям свободи пересування і вибору місця проживання нарівні з громадянами ЄС;
- співпраці з країнами ЄС щодо повернення українців після війни, швидкій післявоєнній відбудові постраждалих регіонів;
- наданні допомоги людям із постраждалих та окупованих регіонів на час відбудови, розвитку державно-приватного партнерства;
- збільшенні ресурсів на комунікацію зі співвітчизниками за кордоном через дипломатичні представництва;
- спрощенні реінтеграції дітей до навчання в українських школах та вступу українських випускників іноземних шкіл до українських вишів.

2. ВСТУП

У цьому аналітичному звіті «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політик» ми продовжуємо відповідати на запитання: скільки українців виїхало за кордон після початку повномасштабного вторгнення Росії, ким є ці люди, скільки з них повернуться до України та якими будуть економічні втрати від того, що не всі повернуться.

У дослідженні ми використовуємо дані соціологічного опитування, проведеного у грудні 2023 — січні 2024 дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії. Також порівнюємо результати з двома попередніми хвилями опитування, які відбулися у листопаді-грудні 2022 та у квітні-травні 2023. Крім того, використовуємо інформацію з відкритих джерел.

Спочатку ми намагаємося зрозуміти ситуацію з українськими біженцями. Насамперед намагаємося з'ясувати, скільки українців виїхало за кордон. За нашими оцінками, станом на кінець січня 2024 року приблизно 4,9 млн громадян України вимушено перебували за кордоном (з урахуванням Росії та Білорусі, в яких мешкають орієнтовно 1,3 млн українців).

Далі досліджуємо політику різних країн щодо допомоги українцям, які виїхали, особливості її надання у різних країнах і на що можна очікувати, коли у 2025 році закінчиться термін дії тимчасового захисту в країнах Європи. Після цього, розглядаємо, ким є ті українці, які виїхали, де вони зараз мешкають та які умови їхнього життя. Ми порівнюємо умови життя українських біженців у листопаді 2022 року, травні 2023 та січні 2024. Потім з'ясовуємо перспективи повернення українців з-за кордону на основі даних опитування Info Sapiens (хто саме планує повернутися, коли та які чинники можуть вплинути на рішення про повернення).

У наступному розділі ми наводимо результати проведеного нами кластерного аналізу, за допомогою якого ми виділили чотири групи серед українських біженців. Потім ми представили результати регресійного аналізу щодо чинників, які можуть впливати на бажання українців повернутися додому. Крім цього, ми порівняли поточні результати регресійного аналізу з попереднім та з результатами інших досліджень.

У звіті також представлені результати наших розрахунків щодо того, скільки українців повернуться до України після війни, а скільки виїде додатково. Ми також оцінюємо вікову структуру українців, які повернуться, та тих, які залишаться за кордоном, а також розглядаємо їхній розподіл за рівнем освіти та довоєнним статусом зайнятості. Крім цього, аналізуємо, як виїзд і неповернення українських біженців може вплинути на економіку України.

Наприкінці даємо короткі результати дослідження та рекомендації щодо інструментів державної політики, які Україна може використати, щоб стимулювати біженців повертатися.

3. МЕТОДОЛОГІЯ

Основним джерелом даних у цьому дослідженні є опитування українських біженців, проведене дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії. Разом із Info Sapiens ми провели уже три хвилі опитування українських біженців: у листопаді-грудні 2022, у квітні-травні 2023 та в грудні 2023 — січні 2024. У цьому звіті основним джерелом даних є третя хвиля опитування, проведена у грудні 2023 — січні 2024, а дані попередніх хвиль використані для порівняння результатів. З детальним аналізом результатів попередніх хвиль опитування, а також з їхньою методологією можна ознайомитись в аналітичній записці Центру економічної стратегії «Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт».³

У третій хвилі опитування всього було опитано 1000 українських біженців, які перебували за кордоном. Опитування не проводилося серед українців, які перебували на території Росії чи Білорусі. Рекрутинг респондентів проводився за допомогою SMS-розсилки із посиланням на онлайн-анкету.

Як і у попередніх хвилях, номери, на які проводилась розсилка, обрали випадковим чином серед абонентів «Київстар» та «Водафон», які на момент проведення опитування знаходились за кордоном (окрім Росії та Білорусі). Для забезпечення репрезентативності опитування були використані географічні квоти розподілу українців за кордоном, що засновуються на даних Європейської служби статистики, а також офіційні дані щодо кількості українців, які виїхали до Великої Британії, Канади та Сполучених Штатів Америки.⁴

Окрім даних опитування, ми також використовували дані з відкритих джерел та дані, отримані в результаті запитів на публічну інформацію. Докладно про них йдеться в розділах, в яких їх використовуємо.

³ Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Центр економічної стратегії. [Link](#).

⁴ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex - monthly data. Eurostat. [Link](#).

4. СКІЛЬКИ УКРАЇНЦІВ ПЕРЕБУВАЮТЬ ЗА КОРДОНОМ?

Скільки українців отримали прихисток за кодоном? У двох наших попередніх аналітичних записках ми намагалися відповісти на це запитання. Для цього аналізували різні джерела даних про кількість українців, які виїхали за кордон під час повномасштабної війни, та з'ясували недоліки кожного джерела даних.

У цій записці ми продовжимо оцінювати кількість українців, які знайшли тимчасовий прихисток за межами України, та проаналізуємо, якими будуть міграційні тренди в майбутньому.

4.1. ДАНІ ЩОДО СТАТУСУ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ АБО ЙОГО ЕКВІВАЛЕНТА

За даними ООН, станом на 31 грудня 2023 року було зареєстровано 6,4 млн українців за кордоном.⁵ Але ці дані враховують і тих українців, які виїхали (чи примусово були вивезені) до Росії та Білорусі. Якщо не зважати на українців, які перебувають на території країн-агресорів, то їхня чисельність становить 5,1 млн.

Нагадування:

Ці дані мають недоліки: наприклад, дані щодо Франції є неповними, адже там дітям не потрібно подаватися на статус тимчасового захисту, тому ці дані не враховують дітей, які виїхали до Франції. Також у різних країнах політика щодо анулювання статусу тимчасового захисту для людей, що повернулись до України, різниться. Наприклад, у Польщі цей статус анулюється автоматично для усіх, хто повернувся до України та залишився там більш ніж на 30 календарних днів. З іншого боку, в інших країнах, як наприклад, в Італії, люди, які повертаються до України, не скасувавши статус тимчасового захисту, продовжують вважатись біженцями. Тож для того, щоб точніше оцінити кількість біженців за кордоном, потрібно проаналізувати й альтернативні джерела даних.

Докладніше про недоліки цих даних, ми писали у попередній записці [«Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт»](#).

На сайті Євростату можна знайти розподіл українських біженців за країнами перебування. Станом на кінець січня 2024 року, близько 4,3 млн осіб мають статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Найбільша кількість біженців мешкає в Німеччині — 1,3 млн осіб, Польщі — 951,6 тис. та Чехії — 381,2 тис. (див. Рисунок 1 і Рисунок 2).⁶

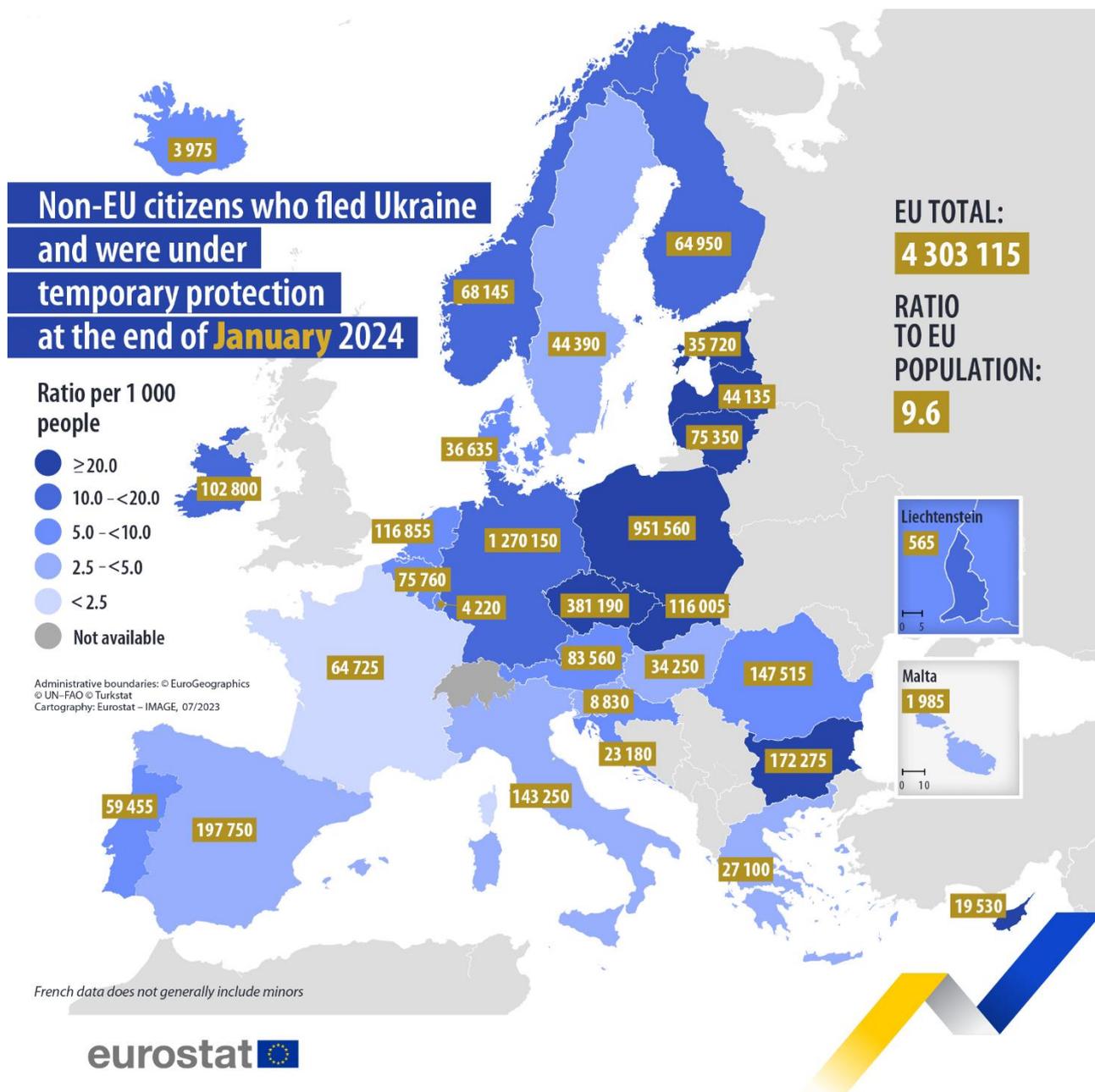
Водночас у розподілі кількості біженців на одну особу в країні лідирує Естонія — близько 37 українців на 1 тис. жителів. Лише дві інші європейські країни, які не є членами ЄС, повідомляють про більшу частку біженців щодо свого населення. У Молдові біженці становлять майже двадцяту частину населення, а в Чорногорії – більш ніж десяту.⁷

⁵ Ukraine Refugee Situation. UNHCR. [Link](#).

⁶ Over 4.4 million people under temporary protection. Eurostat. February 8, 2024. [Link](#).

⁷ Ukrainian Refugee Crisis. People in Need. Accessed on February 10, 2024. [Link](#).

Рисунок 1. Географічний розподіл українських біженців у країнах Європи

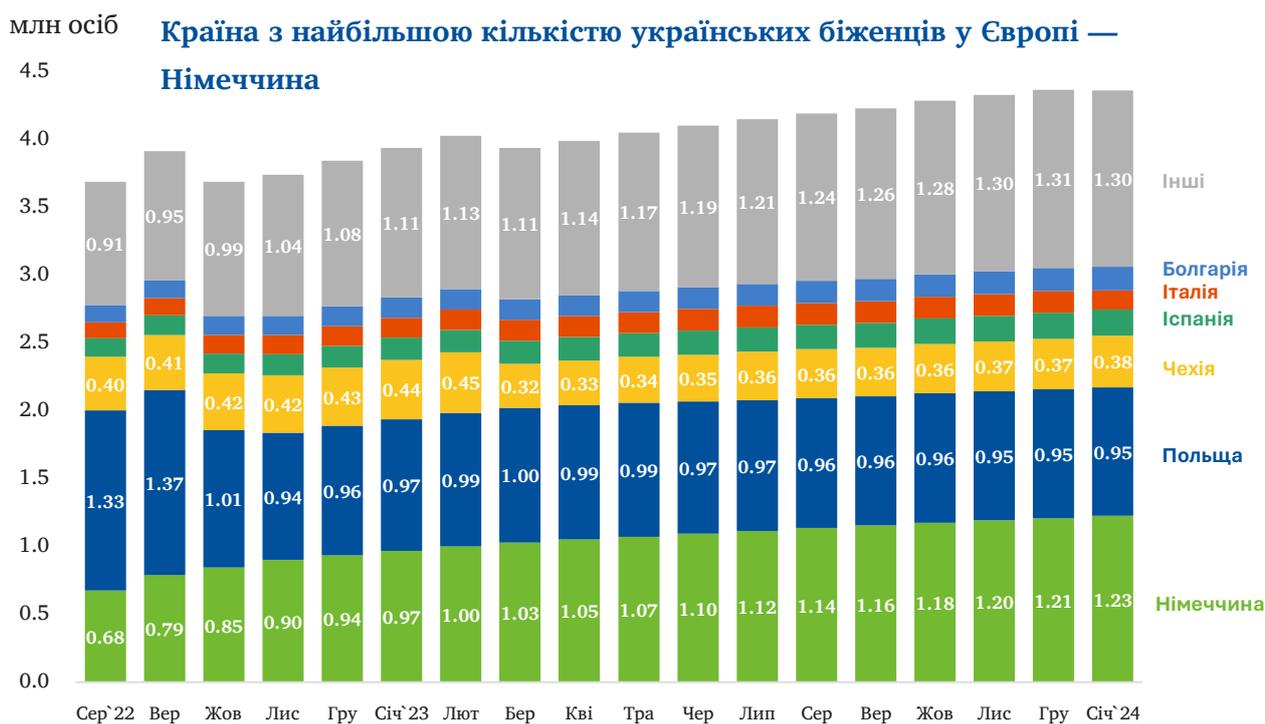
Джерело: Європейська служба статистики⁸

У розподілі за статтю від серпня 2022 до січня 2024 у країнах Європи частка чоловіків зросла з 31% до 37%. Найбільше зростання було зафіксовано у Нідерландах — на 22 в. п. (з 16% до 38%). У Франції, Польщі та Норвегії частка чоловіків зросла на 8 в.п. (з 21% до 29% у Франції, з 31% до 37% у Польщі та з 34% до 42% у Норвегії).⁹

⁸ Number of people under temporary protection at 4.3 million. Eurostat. March 8, 2024. [Link](#).

⁹ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. Accessed on March 9, 2024. [Link](#).

Рисунок 2. Зміна географічного розподілу українських біженців у країнах ЄС, млн. осіб

Джерело: Європейська служба статистики¹⁰

За межами Європи найбільшими країнами за кількістю прийнятих від початку повномасштабного вторгнення українців є США, Канада і Велика Британія: станом на 28 листопада 2023 в Канаді перебувають близько 210,2 тис. українців,¹¹ у США — близько 280 тис. станом на 21 березня 2023,¹² а у Великій Британії — 253,2 тис. станом на 6 лютого 2024 року.¹³

Також велика кількість українців з різних причин, зокрема через насильницьке вивезення, потрапила до Росії. У цьому разі достатньо складно оцінити їхню справжню кількість. За даними ООН, яка зважає на інформацію офіційних російських джерел, станом на 30 червня 2023 року в Росії перебувають майже 1,3 млн українців. У Білорусі — приблизно 40 тис. осіб станом на кінець 2023 року.¹⁴

Таким чином, зважаючи на дані реєстрації в країнах перебування, загальна кількість українців, які виїхали чи були вивезені за кордон через повномасштабне вторгнення, становить 6,4 млн осіб.

4.2. ПЕРЕТИН КОРДОНУ: ДЖЕРЕЛА ДАНИХ ТА ОЦІНКА САЛЬДО

Інше джерело даних, яке ми використаємо, — кількість перетинів кордону з України та в Україну. Якщо з України виїхало більше людей, ніж повернулося, ми робимо припущення, що решта залишилася за кордоном.

¹⁰ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. Accessed on February 10, 2024. [Link](#).

¹¹ Ukraine immigration measures: key figures. Government of Canada. Accessed on January 28, 2024. [Link](#)

¹² These Ukrainians Arrived Under a Biden Program. They Ended Up Homeless. The New York Times. April 2, 2023. [Link](#).

¹³ Ukraine Refugee Situation. UNHCR. [Link](#).

¹⁴ Ukraine Refugee Situation. UNHCR. Accessed on January 28, 2024. [Link](#).

Дані щодо перетину кордону доступні як від Державної прикордонної служби України (ДПСУ), так і від прикордонних служб сусідніх країн. Також УВКБ ООН надає дані перетину кордону від офіційних структур країн, які мають спільний кордон з Україною (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія й Молдова). За даними ООН за 2022 рік та ДПСУ за 2023-2024 роки, від початку повномасштабного вторгнення з України виїхало 30,2 млн людей, а вїхало — 26,9 млн станом на 31 січня 2024 року.

ПОРІВНЯННЯ КІЛЬКОСТІ БІЖЕНЦІВ З ДВОМА ПОПЕРЕДНІМИ ХВИЛЯМИ ОПИТУВАННЯ

Таблиця 1 ми показуємо, як змінилась наша оцінка щодо кількості українців за кордоном за 2022 рік за нашою новою методологією, порівняно з нашою попередньою запискою. Через зміну методології, наша оцінка загальної кількості біженців знизилась. У першій записці, присвяченій біженцям, ми ідентифікували 3,3 млн осіб, які виїхали з України через країни Європи та не повернулися у 2022 році. Зараз ця цифра менша, бо ми змінили дані щодо вїзду у Молдову. Раніше ООН враховували будь-які способи вїзду українців на територію країни, а тепер вони подають дані щодо кількості осіб, які перетинали тільки наземний кордон з Україною.

Для розрахунку осіб, які виїхали до Росії та Білорусі і там залишилися, у першій записці про біженців, ми використовували оцінки українських урядовців у 1,5 млн. Вже у другій (фінальній) записці оперували даними ООН. Вони спиралися на дані офіційних російських джерел. Згідно них, на території Росії перебували близько 1,3 млн українців. Схожі розрахунки наводив і російський комітет «Громадянська співпраця», засновуючись на даних грошових виплат українцям.¹⁵ У цій записці ми продовжуємо оперувати цими ж даними ООН щодо осіб, які перебувають на території Росії або Білорусі, - 1,3 млн осіб.

Також, у попередніх записках ми не мали інформації з опитування, скільки відсотків українців виїхали до країн Європи через Росію чи Білорусь, тому робили припущення нижньої та верхньої межі тих, хто виїхав через ці країни (0,5-1,4 млн осіб та 0,5-1,6 млн осіб за лютий — грудень 2022). Тоді, ми використовували дані УВКБ ООН, які засновувалися на російських даних. Згідно з ними, кордон з України до Росії чи білорусі перетнули приблизно 2,9 млн українців у період між 24 лютого та 3 жовтня 2022 року.

Спочатку, ми рахували різницю тих, хто виїхав у країни Європи через Росію та Білорусь на основі даних українських посадовців. І в першій записці таких було 1,4 млн осіб. Це була наша верхня межа. А нижню межу в 500 тис. осіб ми обрали через дані ЗМІ про кількість біженців, які виїхали з Росії до інших країн. Однак потім в ООН уточнили, що у Росії та білорусі залишається майже 1,3 млн українців. Тому ми змінили показник верхньої межі до 1,6 млн в нашій другій записці. А показник нижньої межі зберігся на попередньому рівні – 500 тис. осіб.

Наразі ми використовуємо оцінку на основі даних опитування, однак, варто зазначити, що деякі українці можуть не бажати зізнаватись у тому, що виїхали через територію Росії через ефект соціальної бажаності. Тож наша поточна оцінка є нижньою межею оцінки кількості українців, які виїхали через Росію.

Таблиця 1. Порівняння кількості біженців за 2022 рік з попередніми двома хвилями

Стара оцінка за 2022 рік	Нова оцінка за 2022 рік
--------------------------	-------------------------

¹⁵ <https://refugee.ru/dokladyi/how-many-refugees/>.

Виїхали в напрямку Європи	3,3 млн	3,1 млн
Виїхали в Європу через Росію/Білорусь	0,5-1,4 млн/0,5-1,6 млн*	230 тис
Виїхали і залишились в Росії/Білорусі	1,5 млн/1,3 млн*	1,3 млн
Загалом	5,3 млн - 6,2 млн	4,6 млн

Джерело: дані УВКБ ООН та власні розрахунки ЦЕС. Різні оцінки для кількості українців у Росії використовувались у першій та другій версії записки про біженців. Це пов'язано зі зміною даних на сайті ООН.

4.2.1. ПЕРЕТИНИ КОРДОНУ: ДАНІ ЗА 2022-2024 РОКИ

У цій записці ми вирішили використати дані від ООН за 2022 рік та ДПСУ за січень 2023 — січень 2024. За лютий-грудень 2022 року ми беремо суму сальдо виїздів та в'їздів в/з Україну(и) згідно з даними ООН, це 3,1 млн осіб. За січень 2023 — січень 2024 — дані від ДПСУ, це 220 тис. українців, які виїхали і не повернулися.

У попередній записці ми ще використовували дані щодо біженців, які публікувала ООН. Тоді за січень-червень 2023 року приблизно 500 тис. осіб виїхали з України і не повернулися. За аналогічний період, за даними ДПСУ, 240 тис. осіб виїхали і не повернулися (якщо йдеться лише про громадян України, то їх 253 тис. осіб).

Головна причина змін — значна розбіжність між даними, які публікуються на сайті ООН, та тими, що надають прикордонні служби України та інших країн. Наприклад, дані Польщі, без урахування перших місяців повномасштабного вторгнення, є дуже наближеними до даних від ДПСУ. Тоді як дані від УВКБ ООН від квітня 2022 року різняться з інформацією від прикордонних служб Польщі та України. Це стосується як абсолютних перетинів у бік України і Польщі, так і сальдо виїздів/в'їздів. Наприклад, у січні 2023 року, за даними ООН, 714 тис. осіб виїхало з України, а 608,5 тис. осіб повернулося. Тоді як за даними Польської прикордонної служби, 722,1 тис. осіб в'їхали до Польщі, а 657, 6 тис. осіб виїхали до України. Схожі дані подали і в ДПСУ: 723,6 тис. осіб виїхали з України, а 656,1 тис. осіб в'їхали в Україну. Порівнюючи сальдо виїздів та в'їздів за січень 2023 року, то за даними ДПСУ це 68 тис. осіб, які виїхали і не повернулися, Польської прикордонної служби — 65 тис. осіб, а ООН — 106 тис. осіб

Щодо Словаччини, то дані УВКБ ООН є нижчими, ніж ті, що подають ДПСУ та Словацька прикордонна служба. Оскільки дані прикордонних служб сусідніх країн та дані ДПСУ є наближеними один до одного (окрім перших тижнів після початку повномасштабного вторгнення, коли ДПСУ могли не враховувати усі виїзди з України), ми вважаємо дані ДПСУ за січень-грудень 2023 року більш надійними за дані УВКБ ООН і будемо використовувати їх у подальших розрахунках.

У вільному доступі ми знайшли дані щодо перетину кордону з Україною з боку / у бік Польщі від Straż Graniczna Polska (Прикордонна служба Польщі). Дані від Угорської прикордонної служби ми використовували і до цього, але вони враховували лише осіб, які в¹⁶їжджають до Угорщини з України.

¹⁶ Для того щоб обрахувати кількість перетинів кордону з Угорщини до України, ми брали середній відсоток людей, які повертаються з Польщі, Словаччини та Румунії щомісяця. Таким чином, ми припускали, що цей відсоток повертається до Угорщини. Потім цей відсоток множили на кількість перетинів з України до Угорщини й отримали зворотню кількість перетинів.

Також ми надіслали запити щодо надання даних усім країнам-сусідам західного кордону України, окрім Польщі. Нам відповіла Словацька прикордонна служба та Румунська прикордонна служба.

Тож у цій записці, на відміну від попередніх, ми використовуємо не виключно дані від ООН (за 2022 рік), а дані від ДПСУ (за січень 2023 — січень 2024). Ми звернулися до ООН, щоб з'ясувати цю ситуацію. На жаль, їхня відповідь не дала можливості зробити висновки про причини цих відмінностей у даних. ООН стверджує, що дані надають самі країни. Однак, як ми вже переконалися, між цими даними існують значні розбіжності.

Нагадування:

Кордон перетинають не лише біженці, а й багато інших людей: волонтерів, тих, що їдуть у відрядження, задля торгівлі, у відпустку, тощо. Тому, щоб оцінити кількість біженців, потрібно зважати саме на різницю між виїздами та в'їздами в Україну, а не на абсолютну кількість виїздів.

З огляду на зміну джерела даних змінилися й фінальні показники в'їзду та виїзду. Станом на кінець січня 2024 року від початку повномасштабного вторгнення виїхало 30,2 млн людей, а в'їхало 26,9 млн. Таким чином, за кордоном залишається приблизно **3,3 млн українців, які виїхали після початку повномасштабного вторгнення через західний кордон**. Проте до цього показника треба ще додати кількість українців, які виїжджали до інших країн Європи через Росію.

В опитуванні, проведеному Info Sapiens, ми запитали респондентів, яким чином вони виїжджали з України. Таких, що були змушені перетинати кордон з Росією чи Білоруссю, щоб отримати прихисток в інших країнах, виявилося 7,5% (або 250 тис. осіб, які виїхали за кордон і не повернулися від лютого 2022 до січня 2024). Їхню кількість потрібно додати до кількості тих, хто виїхав через західний кордон.

Таким чином, за кордоном залишається близько **3,6 млн українських біженців** без врахування осіб, які перебувають на території Росії або Білорусі (за даним ООН, таких 1,3 млн осіб). Якщо ж порівняти ці показники, то загальна кількість українських біженців сягає **4,9 млн осіб**.

Може виникнути запитання, чому ми не використовуємо дані ДПСУ за 2022 рік. У перші тижні повномасштабного вторгнення спостерігалися труднощі із точною фіксацією перетинів кордону. Тому дані ДПСУ за 2022 рік є неповними, замість них ми використовуємо дані ООН за 2022 рік, додаючи до них дані Державної прикордонної служби України за січень 2023 — січень 2024.

Нижче зображено різницю між виїздами та в'їздами через західні прикордонні пункти. Щодо Польщі, то дані ООН зафіксували більшу кількість українців за кордоном, ніж відомості від прикордонних служб України та Польщі. Ця розбіжність особливо зросла у липні 2023 року, коли ООН змінила свій підхід до публікації даних щодо перетинів із Польщею, перейшовши від щоденних оновлень до щотижневих або щодвотижневих звітів. Згідно з даними, від квітня 2022 року дані від прикордонних служб Польщі та України були дуже близькими один до одного, хоча не ідентичними.

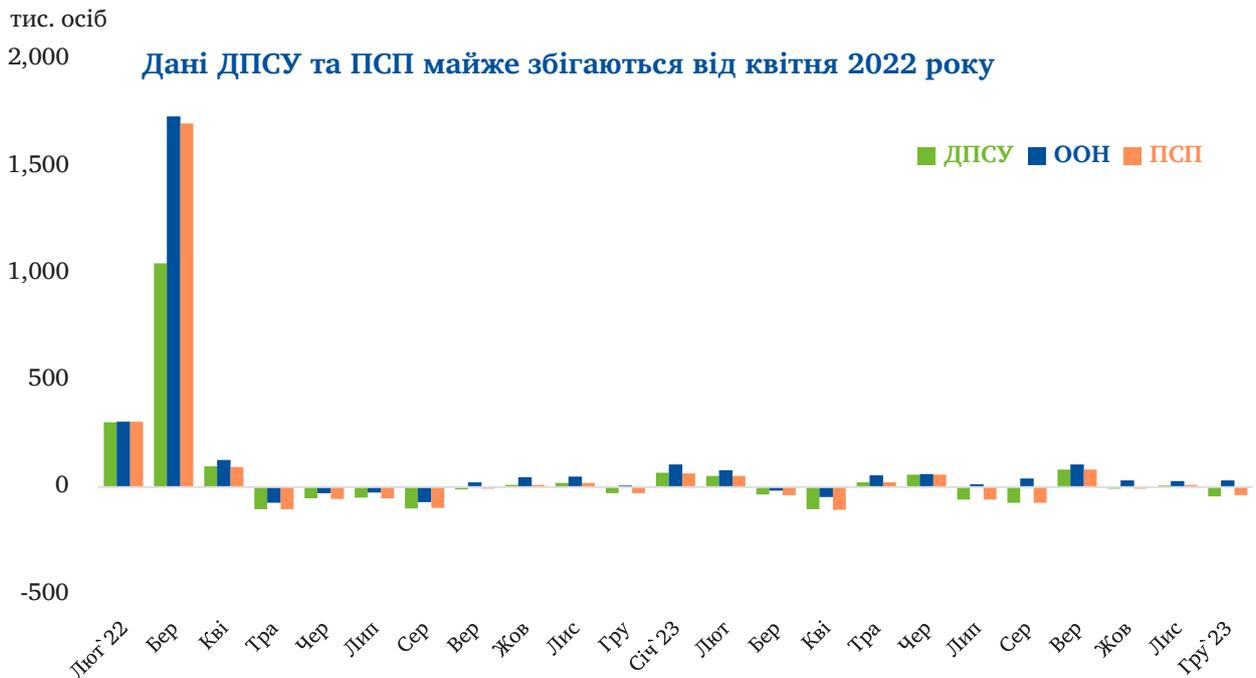
Таблиця 2. Порівняння сальдо перетинів кордону України з країнами-сусідами на основі даних ООН, ДПСУ та прикордонних служб країн-сусідів за січень-грудень 2023 року, тис. осіб

	ДПСУ	ООН	Прикордонна служба країни
Польща	- 31 тис. осіб	+ 485 тис. осіб	- 29 тис. осіб
Словаччина	- 64 тис. осіб	+ 7 тис. осіб	- 61 тис. осіб

Угорщина	+ 26 тис. осіб	дані відсутні	- 12 тис. осіб
Румунія	+ 139 тис. осіб	+ 93 тис. осіб	дані за період відсутні
Молдова	+ 61 тис. осіб	- 121 тис. осіб	дані відсутні

Примітка: «+» означає, що з України виїхало більше людей, ніж вїхало, а «-» — навпаки, що більше людей вїхало до України

Рисунок 3. Порівняння сальдо перетинів на кордоні України з Польщею на основі даних ООН, ДПСУ та ПСП (Прикордонна служба Польщі), тис. осіб

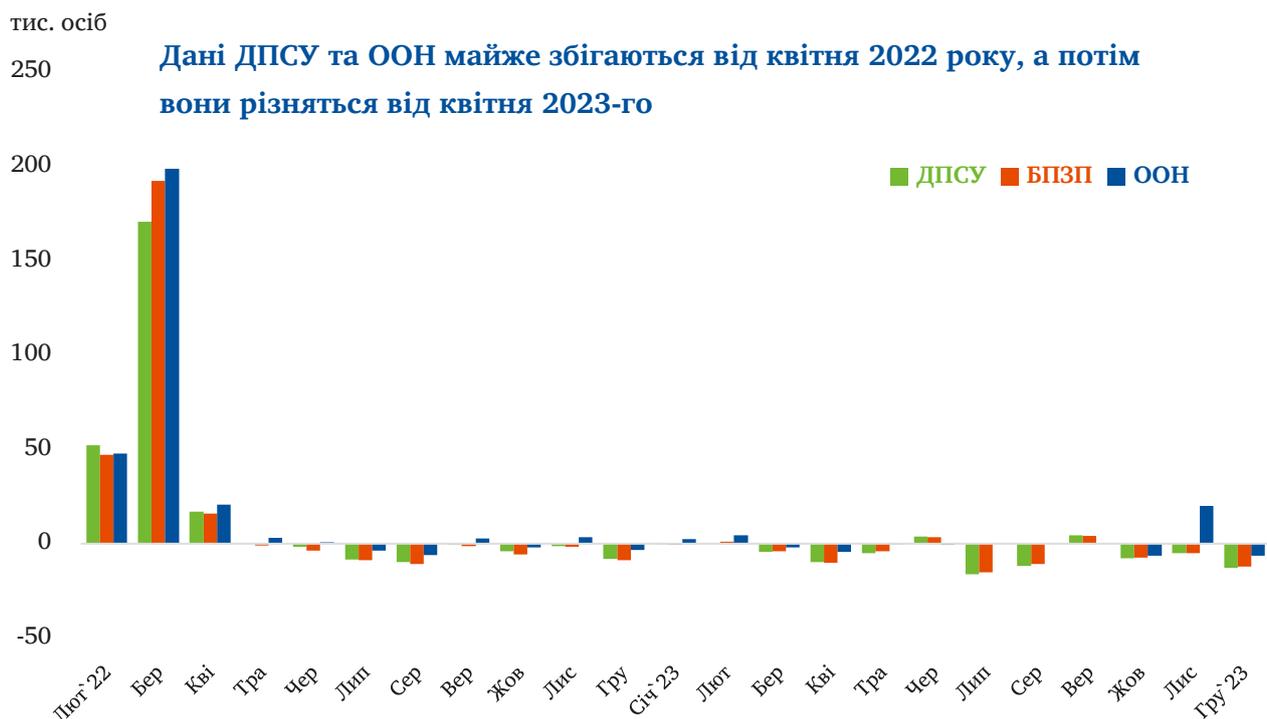

Джерело: УВКБ ООН, ДПСУ та ПСП

Примітка: «+» означає, що з України виїхало більше людей, ніж вїхало, а «-» — навпаки, що більше людей вїхало до України

Зі Словаччиною ситуація схожа: дані від ООН свідчать про більшу кількість українських біженців за кордоном. Проте різниця між виїздами та вїздами, за даними Словацької та Української прикордонних служб, майже однакова від квітня 2022 року, коли фіксація перетинів з боку ДПСУ нормалізувалася.

Рисунок 4. Порівняння сальдо перетинів кордону України зі Словаччиною на основі даних ООН, ДПСУ та БПЗП (Бюро прикордонної та зовнішньої поліції Президії поліцейських сил Словаччини), тис. осіб

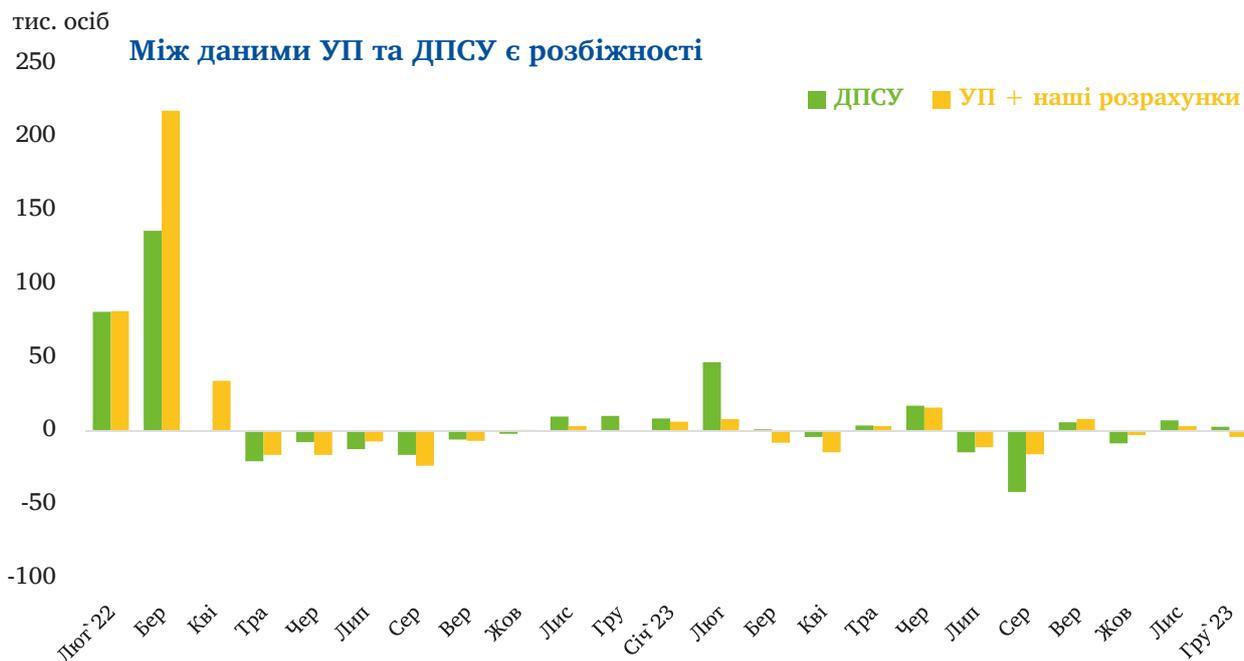
Джерело: УВКБ ООН, ДПСУ та БПЗП

Примітка: «+» означає, що з України виїхало більше людей, ніж вїхало, а «-» — навпаки, що більше людей вїхало до України

Для аналізу різниці між виїздами та вїздами з території України через кордон з Угорщиною ми скористалися даними, оприлюдненими угорською поліцією. Але ці дані враховують лише інформацію про вїзди до Угорщини. Тому виїзди ми розраховували самостійно.¹⁷ Навіть від травня 2022 року, коли різниця між виїздами та вїздами стала близькою за обома джерелами даних — Угорської Поліції та ДПСУ, у зимовий та літній періоди 2023 року були значні розбіжності. Причини цих розбіжностей залишаються невідомими. Під час аналізу різниці між виїздами та вїздами через румунський кордон бачимо, що є місяці, коли дані від ООН та ДПСУ майже збігаються, але також є періоди значної різниці (наприклад, у червні 2022, у березні та червні 2023). Румунська прикордонна служба надіслала нам загальні дані щодо перетинів кордону в обидва напрямки з 24 лютого 2022 по 31 грудня 2023. За її даними, чистий відтік українців становить 383,6 тис. осіб. За даними ООН, за цей же період 326,8 тис. українців виїхали і не повернулися (якщо брати лише українських біженців, то таких загалом 443,9 тис. осіб), а за даними ДПСУ — 366,3 тис. осіб. Такі розбіжності у даних між ООН та прикордонними службами ще раз підтверджують наш вибір на користь на даних ДПСУ, а не ООН.

¹⁷ Дані перетину кордону з Угорщини до України недоступні. Тож ми припустили, що відсоток українців, що поверталися з Угорщини в Україну щомісяця, є середнім відсотком повернення для інших країн ЄС, що мають спільний кордон з Україною.

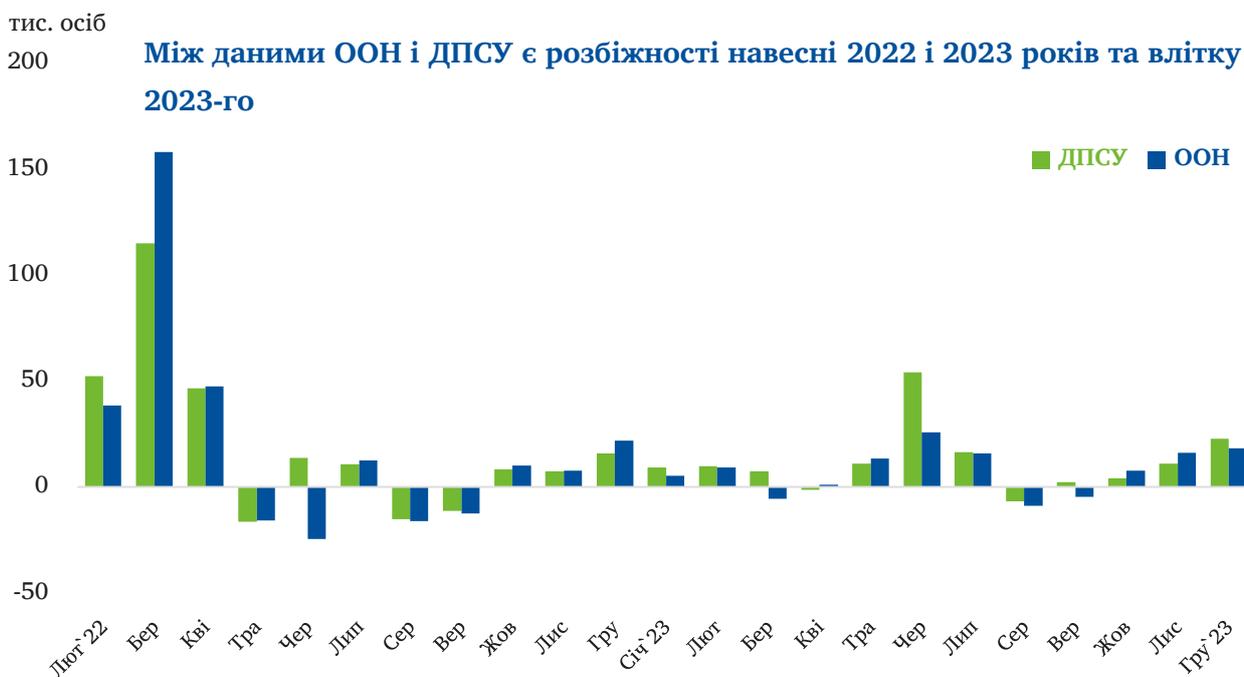
Рисунок 5. Порівняння сальдо перетинів на кордоні України з Угорщиною на основі даних ООН, УП (Угорської Поліції) і ДПСУ, тис. осіб

Джерело: УВКБ ООН і ДПСУ

Примітка: «+» означає, що з України виїхало більше людей, ніж вїхало, а «-» — навпаки, що більше людей вїхало до України

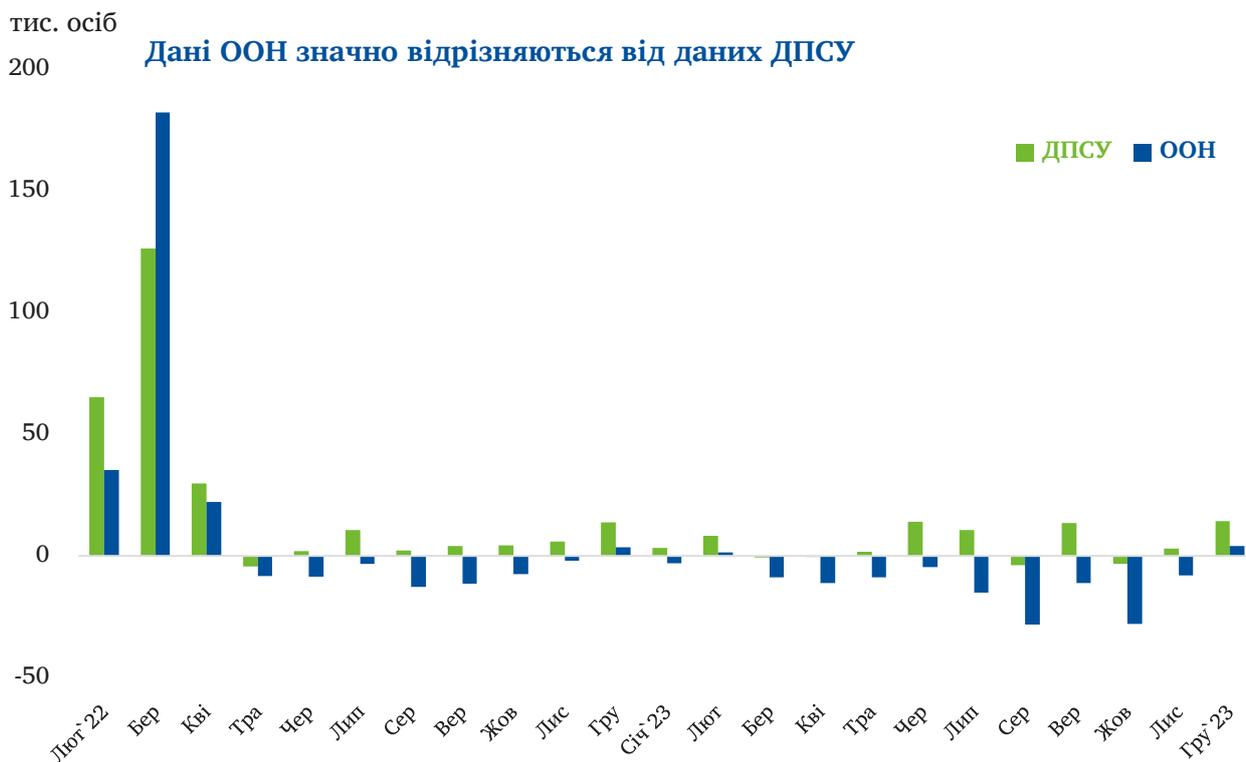
Рисунок 6. Порівняння сальдо перетинів громадян України кордону з Румунією на основі даних ООН і ДПСУ, тис. осіб

Джерело: УВКБ ООН і ДПСУ

Примітка: «+» означає, що з України виїхало більше людей, ніж вїхало, а «-» — навпаки, що більше людей вїхало до України

Рисунок 7. Порівняння сальдо перетинів громадян України кордону з Молдовою на основі даних ООН і ДПСУ, тис. осіб

Джерело: УВКБ ООН і ДПСУ

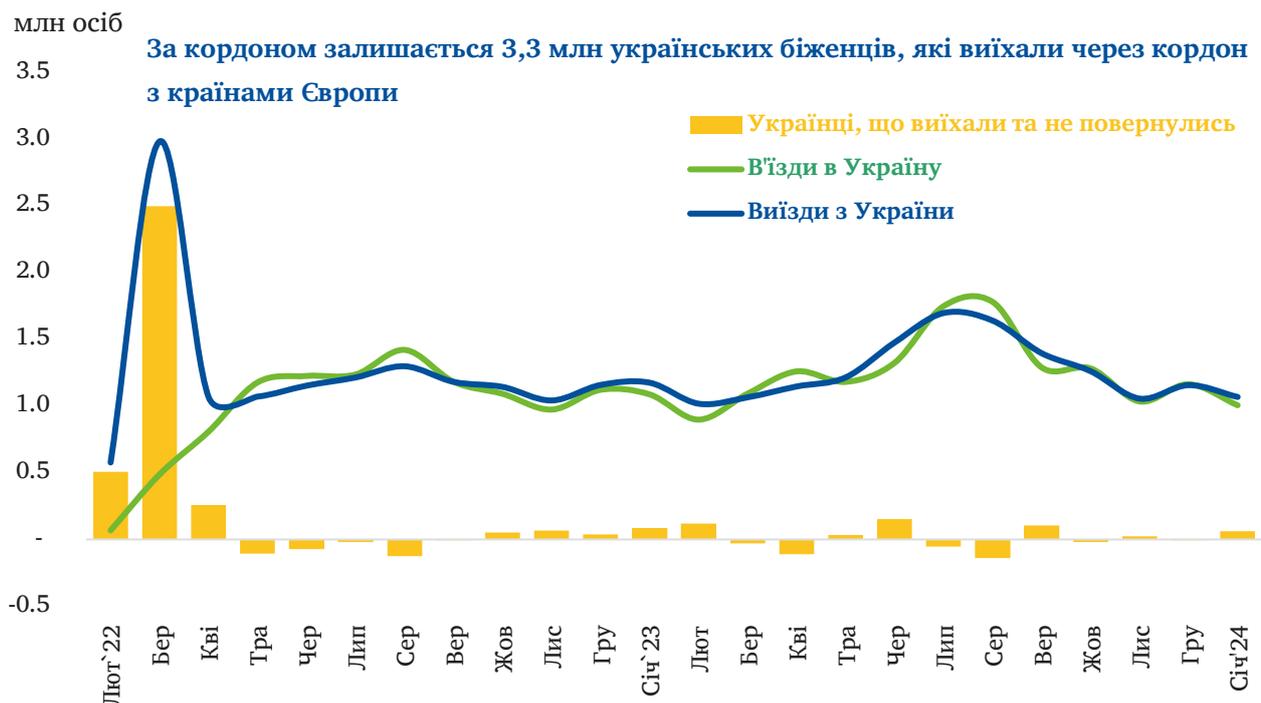
Примітка: «+» означає, що з України виїхало більше людей, ніж вїхало, а «-» — навпаки, що більше людей вїхало до України

Ситуація з Молдовою ускладнена і потребує уваги. Крім того, що дані ООН свідчать про постійний притік українців через молдовський кордон, то їхні абсолютні дані про вїзди/виїзди у декілька разів менші від даних ДПСУ. Наприклад, за січень 2023 року, за даними ДПСУ, до України вїхало 109,9 тис. українців, а виїхало 113,3 тис. Тоді як за аналогічний період за даними ООН ці показники становили 25,8 тис. та 22,9 тис. відповідно.

4.2.2. ДИНАМІКА ПЕРЕТИНІВ КОРДОНУ

Ми можемо проаналізувати динаміку перетину кордонів, щоб зрозуміти, збільшується, зменшується чи залишається стабільною кількість українських біженців за кордоном.

Рисунок 8. Динаміка перетину кордону України протягом лютого 2022 — січня 2024, млн осіб

Джерело: УВКБ ООН, дані держорганів Румунії та Молдови, а також Польської, Словацької й Угорської прикордонних служб за 2022 рік. Дані щодо Польщі, Словаччини, Угорщини (в один бік — з України) та Румунії від 24 лютого 2022 по 31 грудня 2022. Дані щодо Молдови у період з 24 лютого по 11 березня 2022 року узяті з даних Румунії та враховують лише тих українців, які виїхали до Румунії через Молдову. З 11 березня до 31 грудня 2022 року дані щодо Молдови враховують українців, які перетинали кордон із Молдовою тільки наземним шляхом. Дані перетину кордону з Угорщини до України недоступні. Тож ми припустили, що відсоток українців, що поверталися з Угорщини в Україну щомісяця, є середнім відсотком повернення для інших країн ЄС, що мають спільний кордон з Україною. Від січня 2023 року використовуємо дані ДПСУ за кількістю перетинів кордону саме громадян України.

Найбільша кількість українців виїхала за кордон у перші тижні повномасштабного вторгнення: наприкінці лютого — на початку березня 2022 року. За березень 2022 за кордон виїхало 3 млн українців — найбільше за час повномасштабного вторгнення. У квітні 2022 року з України продовжувало виїжджати більше українців, ніж повертатися (за квітень 2022 виїхало на 210 тис. українців більше, ніж повернулося). Однак уже у травні 2022 кількість виїздів сповільнилася і між травнем та вереснем 2022 більше людей поверталося в Україну, ніж виїжджало.

Після початку інтенсивних обстрілів Росією енергетичної інфраструктури восени 2022 — взимку 2023, кількість тих, хто виїхав і не повернувся, була значною, але все-таки меншою, ніж у березні 2022 (у жовтні-грудні 2022 чистий відтік становив трохи більш ніж 150 тис. осіб, тоді як у січні-лютому 2023 — майже 210 тис.).

Навесні 2023 року, кількість тих, хто повернувся, була вищою, ніж тих, хто виїхав — чистий приріст 110 тис. осіб:

- у березні-квітні повернулося на 140 тис. більше, ніж виїхало: це ми пов'язуємо з припиненням відключень електроенергії та меншим числом повітряних атак на міста України;
- у травні виїхало на 30 тис. осіб більше, ніж повернулося: однією з причин могла стати активація ракетних обстрілів.

Улітку 2023 року динаміка перетинів між країнами, які мають спільний кордон, була однією з найбільших за період повномасштабного вторгнення:

- **за червень** відтік українців за кордон становив приблизно 150 тис. осіб, що ми пов'язуємо з посиленням ракетних атак на міста України та підривом Каховської ГЕС;
- **у липні-серпні**, навпаки, кількість тих, хто повернувся, збільшилася на 190 тис. осіб, що ми можемо пояснити літніми канікулами дітей у країнах Європи та їх приїздом додому на цей час. Також у серпні абсолютна кількість в'їздів до України була найвищою за весь період війни — 1,8 млн осіб. Таку тенденцію ми пов'язуємо з періодом відпусток та літніх канікул у дітей. Про це свідчить різке збільшення перетинів на кордоні України з усіма країнами.

Восени 2023 року кількість українців, які виїжджали за кордон, була більшою за тих, хто повернувся: чистий відтік становив приблизно 110 тис. осіб. Хоча осінь минула без значних проблем з боку енергетичної інфраструктури, обстріли тривали. Крім цього, діти поверталися з канікул на навчання. Особливо це стосується Німеччини, де перебуває найбільша кількість українських біженців і навчальний семестр розпочинається у жовтні.

У грудні 2023 року було зафіксовано чистий притік українців. Він становив майже 10 тис. осіб, що можна пояснити різдвяно-новорічними святами і приїздом українських біженців до свої рідних. Вже у січні 2024 року зафіксовано чистий відтік українців за кордон — приблизно 60 тис. осіб. Однією з причин такого значного виїзду є закінчення різдвяних свят і повернення дітей до навчання та їхніх батьків до роботи за кордоном.

Подальшу ситуацію із повернення українців у лютому та навесні 2024 року важко спрогнозувати. Якщо не буде нових потужних ракетних атак на міста та окупації нових міст на півдні чи сході України, то навряд чи спостерігатимемо нову хвилю біженців за кордон. Можна очікувати на чистий приплив українських біженців наприкінці квітня-початку травня 2024 року на Великдень. В інші місяці можемо спостерігати відносно однакову кількість в'їздів та виїздів за кордон.

Загалом за 2023 рік з України виїхало на 160 тис. осіб більше, ніж в'їхало. Але ситуація у 2024 році багато в чому залежатиме від таких чинників, як посилення/послаблення ракетних атак, які спричиняють руйнацію інфраструктури, невизначеність щодо закінчення війни, динаміки економіки тощо.

У наступних розділах ми докладно дослідимо, чи планують українці повертатися, за яких умов та чому вони не планують цього робити.

5. ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

5.1. СТАТУС У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

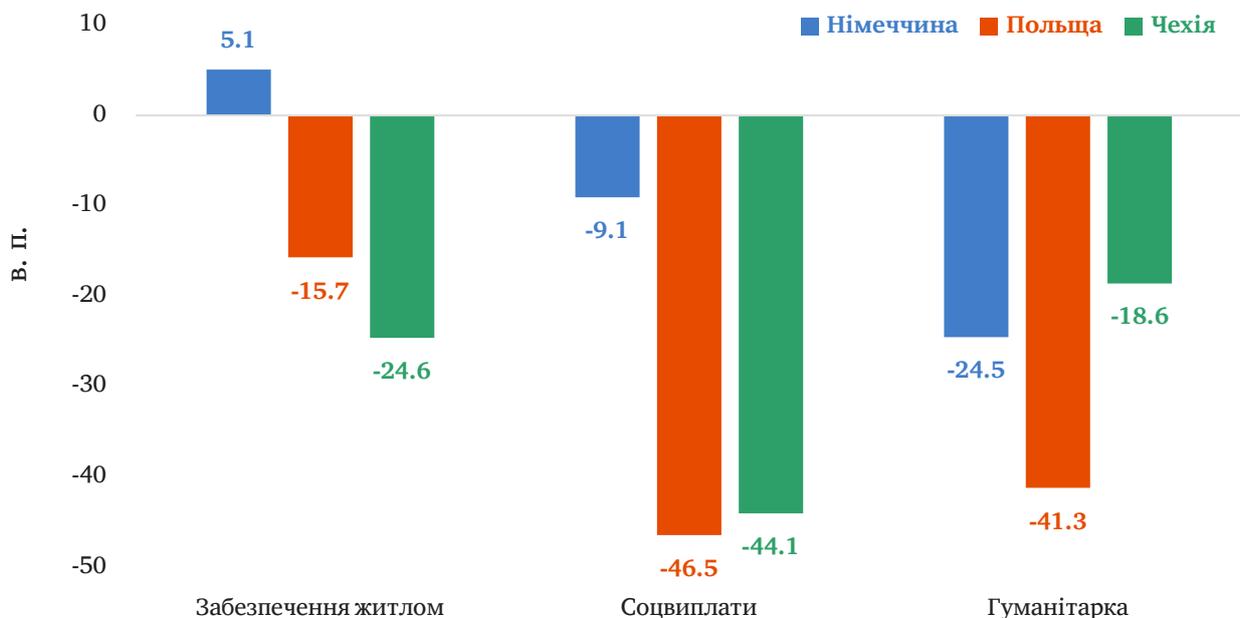
Переважає більшість українців, які були змушені виїхати до країн ЄС через повномасштабне вторгнення, отримали статус тимчасового захисту. У деяких країнах цей статус можуть отримати і ті українці, які проживали там і до 24 лютого 2022 року, однак кожна країна ЄС ухвалює таке рішення самостійно.¹⁸ Окрім тимчасового захисту, українці можуть податися на статус біженця або робочу/навчальну/сімейну візу. Але на практиці більшість подається на статус тимчасового захисту.

Статус тимчасового захисту надає право на проживання, доступ до медицини, освіти та ринку праці нарівні з громадянами ЄС. Деякі країни ЄС надають додаткові пільги для українців (безкоштовне проживання у гуртожитках чи окремому житлі, грошові виплати, навчання тощо).¹⁹

Рисунок 9. Різниця у наданні пільг між 2022 та 2023 роками, відсоткових пунктів

Різниця у наданні благ між 2022 та 2023 роками

Допомога українцям за кордоном значно скоротилася, у Німеччині не так різко

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022 та грудень 2023 — січень 2024

Порівнюючи дані опитувань Info Sapiens на замовлення ЦЕС від листопада-грудня 2022 року та грудня 2023 — січня 2024, можна виділити такі тенденції:

- Зменшилася допомога із житлом: у Німеччині частка біженців, забезпечених житлом, скоротилася на 5 в. п., тоді як у Чехії та Італії — на чверть.
- У 2023 році різко зменшилася кількість тих, хто отримує соціальні виплати (у Польщі та Чехії — майже наполовину) і гуманітарної допомоги, зокрема у Польщі та Італії.

¹⁸ Fleeing Ukraine: Your rights in the EU. European Commission. [Link](#).

¹⁹ Докладніше про пільги, які надаються українцям в країнах ЄС із найбільшою кількістю українців ми писали у нашій попередній записці про українських біженців, з якою можна ознайомитись тут: [Link](#).

- Психологічна підтримка та освіта для дорослих залишилися на тому самому рівні, що й рік тому.

У 2023 році спостерігається загальне зменшення частки українців, які отримують допомогу у країні перебування. Найбільшої зміни рівня певних видів допомоги зазнали у:

- Німеччині — гуманітарна допомога (на 25 в. п.);
- Польщі — соціальні виплати (на 46 в. п.);
- Чехії — соціальні виплати (на 44 в. п.);
- Італії — гуманітарна допомога (на 41 в. п.).

Хоча більшість країн ЄС продовжують надавати українцям грошові виплати або частково компенсують оренду житла, у багатьох із них спостерігається тенденція до скорочення (або планується зниження) таких виплат або ставляться жорсткіші умови для їхнього отримання. Для цього є декілька причин. По-перше, країни з найбільшою кількістю біженців на душу населення прагнуть зменшити свої витрати на допомогу українським біженцям. За оцінками Кільського інституту світової економіки, за період з 15 січня 2022 до 15 січня 2024, Польща витратила приблизно 3,3% свого ВВП, Чехія та Болгарія — по 2,1%, Словаччина — 1,7%, Латвія — 1,5%, а Естонія, Литва, Румунія та Угорщина — приблизно 1% від ВВП.²⁰ Тож не дивно, що ці країни намагаються зменшити свої витрати. Чехія, наприклад, улітку 2023 року зменшила щомісячні витрати на блага для українських біженців на третину.²¹ Там ухвалили закон, згідно з яким більшість біженців мають право на безкоштовне проживання лише перші 150 днів після в'їзду до Чехії. Також змінилися правила нарахування грошових пільг українцям.²² У Польщі від 1 січня 2023 року запровадили оплату в розмірі 50% від вартості проживання у центрі для біженців. Це стосується тих, хто перебуває там більш ніж 120 днів.

По-друге, навіть країни з невеликими витратами на біженців можуть відчувати значне навантаження на житловий фонд. Так, наприклад, Норвегія вважає, що щедрі соціальні виплати зробили її більш привабливою для українських біженців у порівнянні з іншими скандинавськими країнами. Тому українці, які приїжджатимуть до Норвегії після ухвалення нового закону, будуть змушені довше жити у центрах для біженців і матимуть нижчий рівень виплат. Також їм заборонять повертатися до України якщо вони бажатимуть продовжувати свій статус в Норвегії.²³ Ірландія визначила максимальний термін на проживання у житлі від держави на 90 днів для новоприбулих українських біженців. Для них рівень соціальних виплат зменшиться у 2024 році з 220 євро до 38,8 євро на тиждень.²⁴ Таке рішення пов'язано з обмеженою кількістю державного житла та бажанням запобігти переїзду в Ірландію українців, які вже за кордоном та хочуть змінити місце проживання не через безпекові причини, а через вищі соціальні виплати.²⁵ Водночас у 2024 році у деяких країнах можна очікувати і на певне

²⁰ Ukraine Support Tracker. Kiel Institute for the World Economy. [Link](#).

²¹ Czechia cuts benefits for Ukrainian refugees, saves money. Euractiv. [Link](#).

²² Czech Republic: Changes to support for refugees from Ukraine. European Commission. [Link](#).

²³ Benefits cut for Ukrainian refugees. NEWSinENGLISH.no. [Link](#).

²⁴ Move to cut Ukrainians' social welfare influenced by fears of public backlash. Irish Independent. [Link](#).

²⁵ Ireland plans to dramatically cut welfare benefits for Ukrainian refugees. The Leaven. [Link](#).

підвищення рівня соціальних виплат для українців через інфляцію. Так, у Німеччині виплати для українців підвищать на 12%,²⁶ а у Польщі виплати на дитину збільшать з 500 до 800 злотих.²⁷

Серед інших скандинавських країн Норвегія прийняла найбільшу кількість біженців з України — понад 73 000 осіб,²⁸ що приблизно відповідає кількості населення однієї з провінцій країни. Внаслідок величезного тиску на муніципалітети уряд Норвегії впровадив перед Різдвом 2023 року низку жорстких заходів для зменшення кількості прибулих до країни. Але це не остаточне закриття можливостей для в'їзду у 2024 році уряд планує прийняти від 25 до 45 тис. українців. До нових заходів контролю над біженцями увійшли: ненадання тимчасового захисту особам, які мають подвійне громадянство іншої безпечної країни; скасування фінансової допомоги українцям, які проживають у приватних помешканнях, а не у притулках для біженців; скасування забезпечення (фактично заборона) проживання домашніх тварин для новоприбулих осіб у притулках для біженців; для отримання права на одноразову допомогу в розмірі 92 648 норвезьких крон (майже 8200 євро) необхідно проживати у країні щонайменше рік; продовжено мінімальний період перебування для отримання інших видів допомог.

У Німеччині, яка прихистила велику кількість біженців — майже 700 тис. українців, з яких 480 тис. працездатного віку, отримують допомогу з безробіття нарівні з громадянами країни (у 2023 році виплати становили 502 євро на місяць, з 1 січня 2024 року — 563 євро).²⁹ Тому в 2024 році можуть частково скасувати виплати (крім житлово-комунальних) для тих, хто відмовляється від роботи без поважних причин.³⁰ Також пришвидшився процес працевлаштування: раніше українські біженці мали пройти мовні курси до певного рівня, а потім вже шукали роботу, а тепер пріоритет надають вивченню мови у робочому середовищі. Крім того, кваліфікація та вподобання українців щодо роботи тепер вважають менш пріоритетними.

5.2. МАЙБУТНЄ СТАТУСУ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

Від початку повномасштабного вторгнення в ЄС активували Директиву про тимчасовий захист, за якою його надають строком на один рік і за потреби продовжується. Максимальний термін такого захисту — три роки. 19 жовтня 2023 року ухвалили рішення продовжити дію Директиви ще на один рік, до 4 березня 2025 року.³¹ Але що ж робити українським біженцям після настання цього терміну, коли закінчатся максимальні три роки дії захисту?

Європейський центр міграційної політики (Migration Policy Centre) передбачає декілька сценаріїв³².

Війна завершується і територія України стає безпечною для перебування до 4 березня 2025 року.

Рада ЄС ухвалює рішення припинити дію тимчасового захисту і більшість українців повертається на батьківщину. Водночас вони можуть подати заявки на отримання міжнародного захисту за наявних обґрунтованих причин. Якщо громадяни України не претендують на міжнародний захист, але хочуть

²⁶ Increased benefits, faster job search and more: what changes await refugees in Germany in 2024. Visit Ukraine. [Link](#).

²⁷ Зміни для українських біженців у Польщі з 2024 року: що відомо?. Visit Ukraine. [Link](#).

²⁸ New measures to ensure continued control of immigration. Government.no. [Link](#).

²⁹ Regelsätze 2024 deutlich gestiegen. Die Bundesregierung. [Link](#).

³⁰ Increased benefits, faster job search and more: what changes await refugees in Germany in 2024. Visit Ukraine. [Link](#).

³¹ Refugee inflow from Ukraine. General Secretariat of the Council of the EU. [Link](#).

³² What happens next? Scenarios following the end of the temporary protection in the EU. [Link](#).

залишитися в ЄС, до них застосують чинне законодавство і політику ЄС та держав-членів у сфері міграції.

Війна не закінчується до 4 березня 2025 року або територія України до цієї дати не буде безпечною для повернення. За цим сценарієм можливі такі варіанти:

Таблиця 3. Порівняння варіантів продовження легального перебування

Варіанти продовження легального перебування	Вимоги та умови	Термін	Переваги та недоліки
Отримання права на свободу пересування та проживання нарівні з громадянами ЄС	Умови такі самі, які зараз діють для громадян ЄС.	Постійний.	Переваги: пришвидшення інтеграції України в ЄС, можливість для українців повертатись і знову виїжджати за кордон. Недоліки: ризик виїзду більшої кількості українців на постійне проживання за кордоном.
Продовження статусу тимчасового захисту	Внесення змін до Директиви ЄС про тимчасовий захист.	Не визначений.	Переваги: продовження вже наявного статусу з тими самими перевагами. Недоліки: зменшення вірогідності повернення в Україну, збереження «підвішеного стану» біженців.
Статус міжнародного або додаткового захисту	Подати заяву можна у першій безпечній країні. Після подання заяви отримати доступ до ринку праці можна тільки через 6 місяців. Інші вимоги залежать від країн звернення.	Міжнародний захист: посвідку на проживання видають щонайменше на 3 роки з можливістю продовження. Додатковий захист: посвідку на проживання видають щонайменше на 1 рік з можливістю продовження.	Переваги: безстроковий статус та довготривала посвідка на проживання. Недоліки: отримання можливе лише у першій безпечній країні; не можна виїжджати з країни отримання статусу, поки триває процедура отримання притулку; після надання статусу подорожувати можна, але не в Україну (країну походження); тільки після 6 місяців після подання заяви можна отримати дозвіл на роботу. Послаблення зв'язків з Україною через неможливість повертатись та малоймовірність повернення.

Віза, посвідка на проживання, громадянство або інші класичні способи	Залежить від стандартної міграційної політики країн та національних законодавств.	Залежить від країни та способу.	Недоліки: тривалий час отримання, перевантаження імміграційних служб країн ЄС великою кількістю заявок від українців; залежно від країни для отримання громадянства можливо доведеться відмовитися від українського громадянства. Отримання іншого громадянства знизить вірогідність повернення в Україну.
Статус довгострокового резидента	Вимога проживання у країні протягом щонайменше 5 років (без врахування часу, проведеного під статусом тимчасового захисту); стабільні та регулярні джерела доходів; страхування; можливі різні інтеграційні вимоги.	Статус постійний, але може бути відкликаний. Дозвіл на проживання видають щонайменше 5 років, його можна буде автоматично продовжити.	Переваги: постійний період дії посвідки на проживання та доступ до всіх соціальних благ. Недоліки: жорсткі вимоги для отримання, зниження вірогідності повернення в Україну.
Спеціальний статус для українців	Не визначені.	Не визначені.	Не визначені.
Повернення тих українців, які не отримали візу або не можуть залишитись у країні перебування за класичними міграційними методами	Створення необхідних програм та умов, які дозволять українцям повертатись з-за кордону та облаштовуватись в Україні.		Переваги: повернення українців, позитивний вплив на економіку і демографічну ситуацію в Україні. Недоліки: деяким українцям немає куди повертатись та немає коштів орендувати житло у безпечніших регіонах.
Кожна країна обирає власний варіант	Не визначені.	Не визначені.	Недоліки: складність та непередбачуваність процесу.

Джерело: власний аналіз за даними UNHCR, EUR-Lex, European Commission

У 2022 році Єврокомісія запропонувала зміну до Директиви про статус довгострокового резидента. Ця зміна передбачає, що всі періоди легального проживання, враховуючи проживання як бенефіціара тимчасового захисту, або час, який заснований на тимчасових підставах, мають зараховуватися.³³ Така зміна значно б полегшила отримання статусу довгострокового резидента.

Міжнародний центр із розвитку міграційної політики (ICMPD) наголошує,³⁴ що найпростішим варіантом продовження легального перебування українців за кордоном після 4 березня 2025 року є звернення до стандартної міграційної політики країн перебування. Українці зможуть подати документи на отримання регулярного міграційного статусу та дотримуватимуться стандартних міграційних правил, які доступні для трудових мігрантів або студентів. Тимчасовий захист ЄС не забороняє українським громадянам подавати заявки на отримання дозволу на проживання, роботу тощо та загалом дотримуватися загальної міграційної політики ЄС. Деякі країни, як-от США та Канада, від початку вторгнення наголошували на такому виді міграції.

У певних країнах можуть виникати тривалі затримки у розгляді заявок на надання статусу міжнародного або додаткового захисту. Розуміючи, що бюрократичні процедури можуть затягнути процес інтеграції, Словенія, наприклад, хоче дозволити подавати заяви на отримання дозволів на проживання відповідно до національного Закону про іноземців, а також зберегти можливість подати заяву про надання міжнародного захисту.

Зважаючи на зростання невизначеності майбутнього тимчасового захисту та інших форм легального перебування українських біженців за кордоном, дедалі більшого значення набувають політики заохочення українців до повернення. Першочерговим чинником, який впливає на бажання повернутись, є, звичайно, безпека. Уряди деяких країн уже починають планувати майбутні програми стимулювання повернення українців. Швейцарія розробляє концепцію, за якою у 2024 або 2025 роках планує скасувати статус тимчасового захисту для українців. До цього часу приблизно 70 000 українців зможуть повернутися. Для заохочення добровільного виїзду передбачається період від шести до дев'яти місяців.³⁵ Уряд Норвегії запровадив виплати у розмірі 17 500 норвезьких крон (1535 євро) на допомогу у поверненні для українців, які мають дозвіл на проживання або статус колективного захисту в цій країні.³⁶ Міжнародна організація з міграції (МОМ) планує співпрацювати з Міністерством економіки, а також Міжнародною організацією праці для повернення та реінтеграції українських біженців на ринок праці в Україні.

Найбільш оптимальним серед наведених вище сценаріїв, на нашу думку, є надання українцям свободи пересування і вибору місця проживання, яку мають громадяни ЄС. Метою України є вступ до Європейського Союзу, тому за вступу в ЄС українці однаково матимуть право проживати у будь-якій країні Європейського Союзу. Надання такого права раніше пришвидшить інтеграцію України у Європейський Союз. Також це буде важливим чинником для стимулювання українців повернутися

³³ Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL concerning the status of third-country nationals who are long-term residents (recast). EUR-Lex. [Link](#).

³⁴ Responding to displacement from Ukraine: Past, present, and future policies. [Link](#).

³⁵ Government releases more details of Ukraine refugee departure plans. Swissinfo.ch. [Link](#).

³⁶ Return: Apply for Repatriation. UDI. [Link](#).

додому, оскільки вони матимуть можливість повертатися без страху втратити пільги або права на проживання за кордоном.

5.3. ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ТА ПІЛЬГИ ПОЗА ЄС

За межами ЄС найбільша частка українських біженців перебуває у Великій Британії (253,2 тис.), США (280 тис.) та Канаді (210,2 тис.). Українським біженцям складніше отримати доступ до легального перебування у цих країнах, ніж у межах ЄС. Для цих трьох країн потрібна віза або спеціальний дозвіл на в'їзд, а їх отримання займає довгий період часу.

Велика частка українців за межами країн ЄС отримує істотно меншу підтримку. Програми тимчасового захисту не діють у цих країнах, але є інші програми, які дозволяють мати схожі умови проживання.

Головними видами підтримки у країнах поза межами ЄС є соціальні виплати, мовні курси та гуманітарна допомога (Таблиця 3). Країни Північної Америки майже не забезпечують українських переселенців житлом на відміну від Великої Британії, де 44,3% людей мають житло, зокрема завдяки програмі “Homes for Ukraine scheme”. Також у Сполученому Королівстві майже половина українських біженців отримує соціальні виплати (45,9%) та відвідує мовні курси (47,5%).

Таблиця 4. Відповіді респондентів на питання «Вкажіть, чи отримуєте ви таку допомогу в країні свого поточного перебування?», відсоток від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Вид допомоги	Велика Британія	США	Канада
Забезпечення житлом	44,3%	0,0%	7,4%
Гуманітарна допомога	18,0%	25,0%	22,2%
Соціальні виплати	45,9%	27,8%	18,5%
Психологічна підтримка	8,2%	11,1%	3,7%
Допомога у працевлаштуванні	19,7%	5,6%	18,5%
Допомога з документами	21,3%	11,1%	18,5%
Мовні курси	47,5%	33,3%	40,7%
Освіта для дорослих	21,3%	11,1%	7,4%
Освіта для дітей	23,0%	19,4%	18,5%
Допомога у догляді за дітьми	4,9%	5,6%	7,4%
Інше	1,6%	0,0%	0,0%
Не отримую допомогу	24,6%	36,1%	40,7%
Інше	0,0%	5,6%	0,0%

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024.

5.3.1. ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Уряд Великої Британії представив кілька варіантів, якими може скористатися український біженець для отримання легального статусу перебування у країні, а саме:

- Програма “**The Ukraine Family Scheme**” була доступна для громадян України та їхніх найближчих родичів, які проживали в Україні станом на 1 січня 2022 року, для воз’єднання з родичами, які є громадянами Великої Британії або проживають там. Програма надає дозвіл на проживання, роботу, отримання підтримки у вигляді медичного страхування, освіти, соціальних послуг та іншого строком **до трьох років**. Заявки на цю програму приймали до 19 лютого 2024 року включно.³⁷
- “**Homes for Ukraine scheme**” — спонсорська програма, яка дозволяє отримати житло від благодійних організацій, юридичних або фізичних осіб. Ті, хто прибуває за цією схемою, так само можуть жити і працювати у Великій Британії **до трьох років**, а також мати доступ до охорони здоров’я, пільг, підтримки у працевлаштуванні, освіти тощо. Житло надається щонайменше на 6 місяців.³⁸
- Програма “**Ukraine Extension Scheme**” передбачає продовження вже наявної тимчасової візи у Великій Британії. Будь-який українець, чий дозвіл на перебування закінчився у період з 18 березня 2022 року по 16 травня 2023 року, має право подати заяву на **трирічне** продовження статусу з тими самими перевагами, що й у попередніх схемах. Умови програми змінили, і

³⁷ Apply for a Ukraine Family Scheme visa. GOV.UK. [Link](#)

³⁸ Immigration information for Ukrainians, British nationals and their family members (accessible). UK Home Office. [Link](#).

необхідний період перебування подовжили до 16 листопада 2023 року. Громадяни України та члени їхніх сімей мають право продовжити перебування за цією схемою, якщо вони прибули до Сполученого Королівства не пізніше 18 березня 2022 року і мали законний імміграційний статус на цю дату або вони перебували у Сполученому Королівстві в будь-який час до 1 січня 2022 року з дозволом на в'їзд або перебування, але їхній дозвіл закінчився після цієї дати.³⁹

Усі програми передбачають перебування у Сполученому Королівстві на термін **до трьох років**. У середині лютого 2024 року уряд Великої Британії оголосив про продовження дії вищезазначених візових схем на 18 місяців, тобто українці зможуть проживати та отримувати ті самі соціальні блага до вересня 2026 року.⁴⁰

5.3.2. США

Навесні 2022 року у США презентували програму підтримки українських біженців «Єднаймося для України» (Uniting for Ukraine). Вона передбачає отримання українськими громадянами та їхніми найближчими родичами дозволу на тимчасове перебування на території США **протягом двох років**. Для цього необхідно мати спонсора у Сполучених Штатах, який погоджується надавати фінансову підтримку протягом всього часу перебування. Програма надає право на отримання роботи, освіти та інших пільг.⁴¹

У грудні 2023 року більш ніж 170 тис. українців отримали дозвіл на тимчасове проживання у США за цією програмою.⁴²

Українці, що прибули до США у період від 24 лютого 2022 року до 30 вересня 2023 року, з відсутнім або низьким доходом, можуть претендувати на соціальну допомогу у вигляді безкоштовної державної медичної страховки (Medicaid або Refugee Medical Assistance (RMA)), виплат на харчування за програмою Supplemental Nutrition Assistance Program (SNAP), а також за програмами Temporary Assistance for Needy Families (TANF), Refugee Cash Assistance (RCA), Supplemental Security Income (SSI) тощо.⁴³ Зауважимо, що кожен штат має різні умови перебування, в яких ці програми будуть працювати або ні. Після досягнення певного рівня доходу або працевлаштування усі пільги та допомога скасовуються.⁴⁴

Поки що не передбачається продовження цієї програми.

5.3.3. КАНАДА

У відповідь на російську агресію та великі міграційні потоки Канада запровадила програму CUAET (Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel). Ця програма дозволяла українцям швидше отримати тимчасове місце проживання у статусі тимчасових резидентів (гостьова віза) на термін до

³⁹ Worldwide/Ukraine: Temporary Protection Status - Country-Specific Updates. Fragomen. [Link](#).

⁴⁰ Government extends stay for Ukrainians in the UK. GOV.UK. [Link](#).

⁴¹ Єднання заради України. U.S. Citizenship and Immigration Services. [Link](#).

⁴² Welcoming Ukrainian Nationals to the United States. U.S. Department of State. [Link](#).

⁴³ TANF — це федеральна програма, яка надає грошову допомогу та послуги малозабезпеченим сім'ям з дітьми.

RCA допомагає біженцям та іншим гуманітарним іммігрантам, надаючи грошову допомогу на період до восьми місяців з моменту їхнього прибуття до США.00

SSI надає щомісячні виплати людям з інвалідністю та людям похилого віку, які мають невеликий дохід або не мають взагалі ніяких коштів.

⁴⁴ Соціальна допомога. Nova Ukraine. [Link](#).

трьох років. Однак цей статус не надавав автоматичного дозволу на роботу. Заяву на працевлаштування рекомендувалося подавати одночасно із заявою на візу. Також отримання CUAET було можливим для осіб, які до початку вторгнення перебували у Канаді.⁴⁵ Але ця програма діяла до 15 липня 2023 року. Після цієї дати українські біженці уже не могли подавати заяви на CUAET, а лише за стандартними міграційними умовами.

Понад 221 тис. українських громадян прибули до Канади протягом березня 2022 — січня 2024 за програмою CUAET.⁴⁶

Хоча програму не продовжили, українці, які зараз тимчасово перебувають у Канаді, можуть подати заяву на подовження їхнього статусу. Крім того, наприкінці жовтня 2023 року уряд країни оголосив про можливість отримання **постійного резидентства**, але тільки за умов перебування у Канаді та наявності родичів, які є громадянами або постійним резидентами країни.⁴⁷

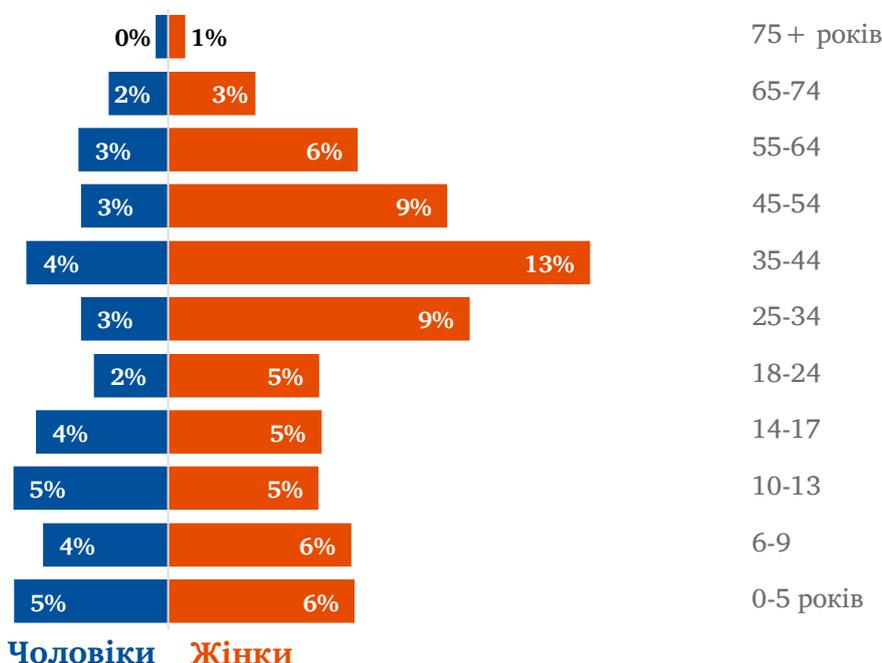
6. ХТО САМЕ ВИЇХАВ З УКРАЇНИ ТА КУДИ?

6.1. СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА БІЖЕНЦІВ

Більшість українських біженців — жінки. Серед усіх біженців за кордоном їх станом на січень 2024 року було 65% (Рисунок 10). Чоловіків серед біженців 35%. Частка чоловіків серед біженців суттєво зросла порівняно з листопадом 2022 року, коли вона становила 17%.

Рисунок 10. Статеві-вікова структура українських біженців, січень 2024 року

Більшість українських біженців — дорослі жінки

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

⁴⁵ У Канаді починає діяти нова програма надання тимчасового місця проживання особам, що тікають від війни в Україні. Government of Canada. [Link](#).

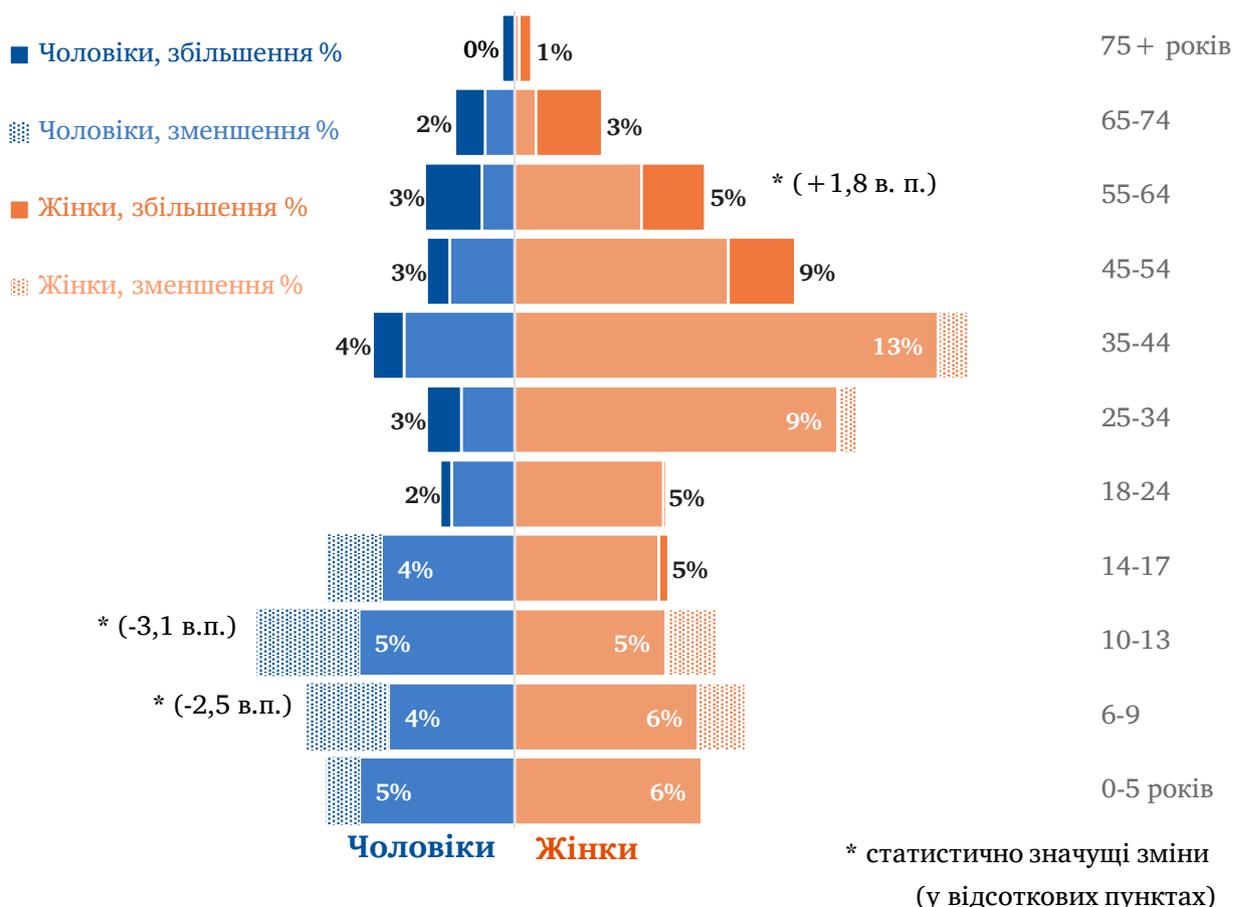
⁴⁶ Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures. Government of Canada. [Link](#).

⁴⁷ Immigration measures and support for Ukrainians and their families. Government of Canada. [Link](#).

Як і у попередніх хвилях опитування, жінки з дітьми становлять найбільшу групу українських біженців. У травні 2023 року дітей було трохи більше половини біженців. До січня 2024 частка неповнолітніх скоротилася — з 51% до 38%. Це сталося через статистично значуще зменшення частки хлопчиків віком 6-13 років (з 14% до 9%) (Рисунок 11). Найбільшою групою досі є жінки віком 35-44 років, переважна більшість з яких (71%) виїхали з дітьми.

Рисунок 11. Зміни у статево-віковій структурі українських біженців у січні 2024 року порівняно з травнем 2023

Частка дітей серед українських біженців скоротилася

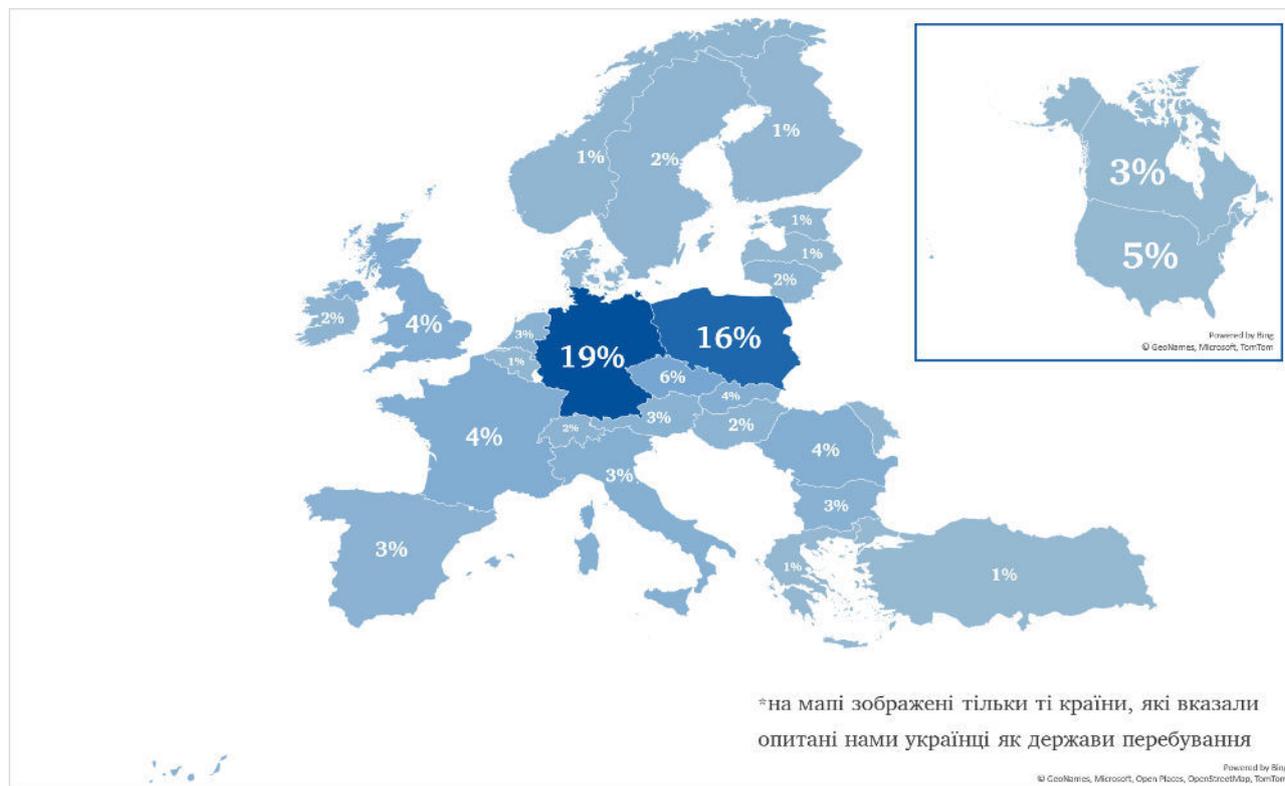
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

6.1.1. КРАЇНИ ПОТОЧНОГО ПЕРЕБУВАННЯ БІЖЕНЦІВ

На відміну від попередніх хвиль дослідження біженців, цього разу ми також сконцентрували увагу на опитуванні біженців у Великій Британії, Канаді та США. Дещо розширилося коло європейських країн: у новій хвилі збільшилася кількість респондентів з Австрії, Бельгії, Данії та Швеції.

Більшість українських біженців за кордоном перебувають у Німеччині (19%) та Польщі (16%) (Рисунок 12).

Рисунок 12. Розподіл українських біженців за країнами перебування, відсоток від усіх респондентів

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

За даними Держстату, станом на 2022 рік міське населення України становило 70%.⁴⁸ Серед опитаних нами українських біженців 81% повідомили, що проживали у місті до відкритої агресії РФ, 9% — у селищі та лише 10% — у селі.

За кордоном українські біженці розселені менш урбанізовано: 16% із них проживають у селах, трохи більше половини — у невеликих або середніх містах, і лише 27% — у великих містах.

6.2. З ЯКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ВИЇХАЛИ БІЖЕНЦІ

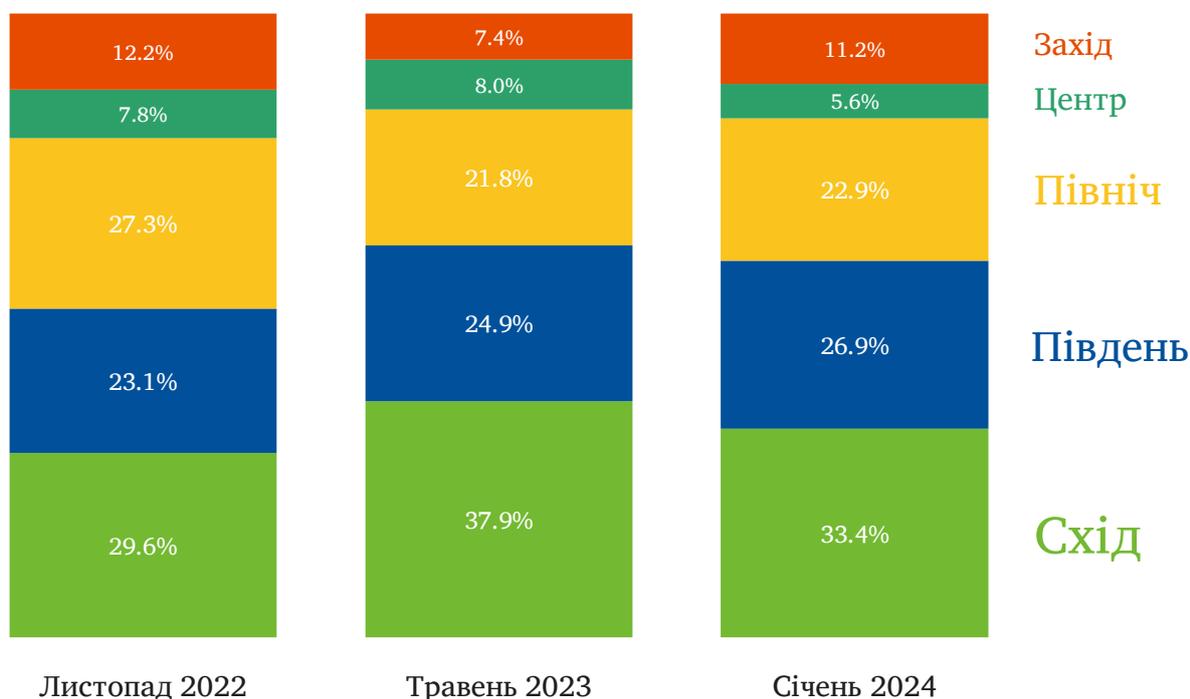
Більшість опитаних нами біженців виїхали з південних та східних областей України (Рисунок 13). В аспекті окремих областей лідером є Харківська область (15,2% респондентів), за нею йдуть місто Київ (13,3%) та Херсонська область (9,6%).

Розподіл біженців за регіонами походження залишається сталим у часі, немає ознак того, що зростає частка втікачів з того чи іншого регіону України.

⁴⁸ Демографічна та соціальна статистика станом на 1 січня 2022 року. Держстат. [Link](#).

Рисунок 13. Регіони походження українських біженців, відсоток від усіх респондентів

Більшість українських біженців походять зі східних та південних областей

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022, квітень-травень 2023 і грудень 2023-січень 2024

6.3. ОСВІТА БІЖЕНЦІВ

Частка опитаних українських біженців, які у січні 2024 року мали вищу або незакінчену вищу освіту, зберігається на рівні 70%. Серед країн цей показник є найвищим у США (92%) та Великій Британії (85%). Це підтверджує спостереження попередніх хвиль: частка високоосвічених серед біженців перевищує такий самий же внутрішньоукраїнський показник більш ніж удвічі. Станом на 2022 рік 29% українців, старших за 24 роки, мали рівень не нижче бакалаврського. У великих містах України цей показник становить 44%.⁴⁹

Серед біженців 40% ніколи не були за кордоном, а чверть мала досвід роботи або життя за кордоном до відкритої агресії РФ.

6.4. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ БІЖЕНЦІВ ДО ВІЙНИ

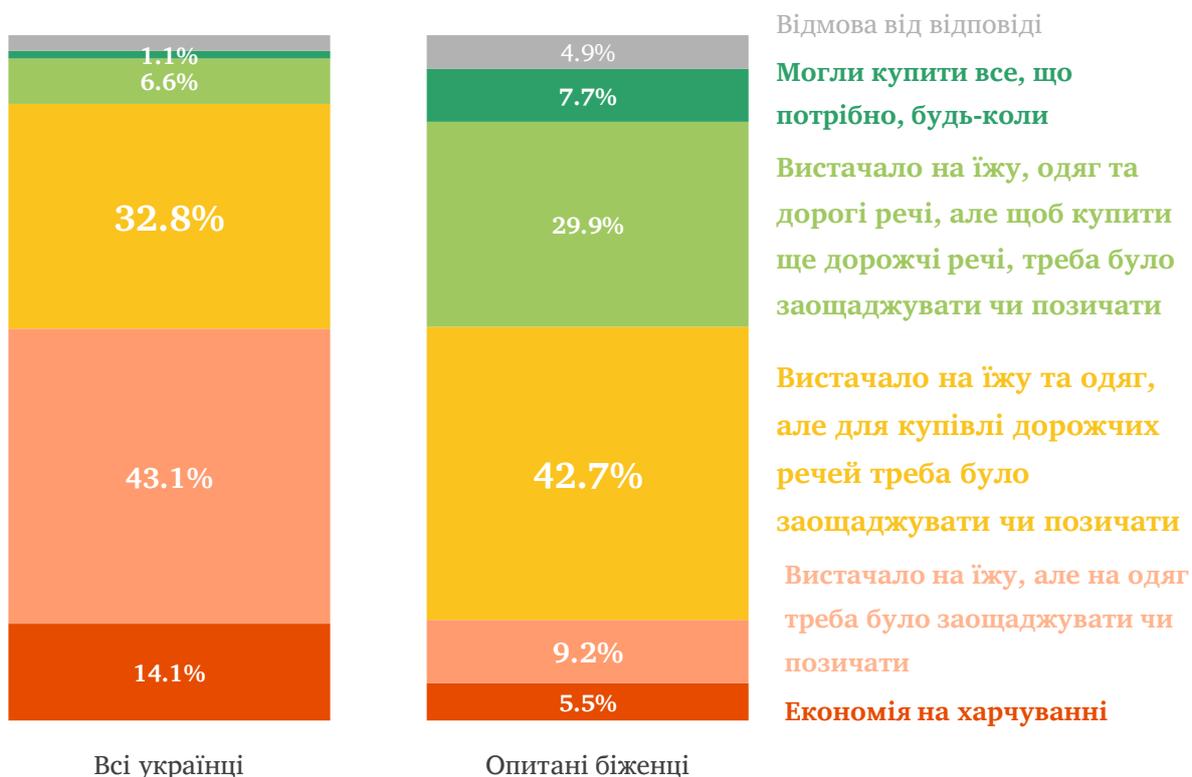
Опитані нами біженці краще оцінюють своє матеріальне становище до повномасштабної війни, ніж інші українці. У самооцінці свого економічного становища до війни 5% опитаних нами біженців за кордоном зараховують себе до найбідніших — тих, кому не вистачало грошей навіть на їжу. Для порівняння, в останньому до великої агресії РФ опитуванні (липень-серпень 2021 року) Київського

⁴⁹ Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2022 році. Державна служба статистики України, 2022. [Link](#).

міжнародного інституту соціології (КМІС) до такої категорії себе зараховували аж 14%.⁵⁰ У дослідженні КМІС улітку 2021 найбільшою категорією (41%) були ті, кому вистачало на їжу, однак одяг купувати було складно. Однак серед біженців лише 9,2% зараховують себе до цієї категорії ретроспективно. Найбільшою категорією натомість є такий рівень самооцінки матеріального становища — ті, хто не має проблем із купівлею їжі чи одягу, однак мають проблеми із придбанням дорожчих товарів довготривалого вжитку.

Рисунок 14. Самооцінка матеріального становища українців загалом та українських біженців до повномасштабної війни

Опитані ЦЕС біженці були більш заможними до повномасштабної війни, ніж українці загалом

Джерело: КМІС, липень 2021 року; опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024⁵¹

Водночас приблизно 70% біженців до війни були працевлаштованими (повний/неповний день або ж мали власний бізнес), 5,5% шукали роботу, 9% були учнями чи студентами. Опитані могли обрати більше одного варіанта відповіді (наприклад, бути одночасно студентом і шукати роботу), тому точно порівняти результати із загальним рівнем зайнятості ми не можемо. За даними Держстату, у 2021 році зайнятість всього населення віком 15 років і старше становила 49,3%⁵², тож можемо зробити висновок, що загалом опитані нами біженці були більш зайнятими, ніж українці у середньому.

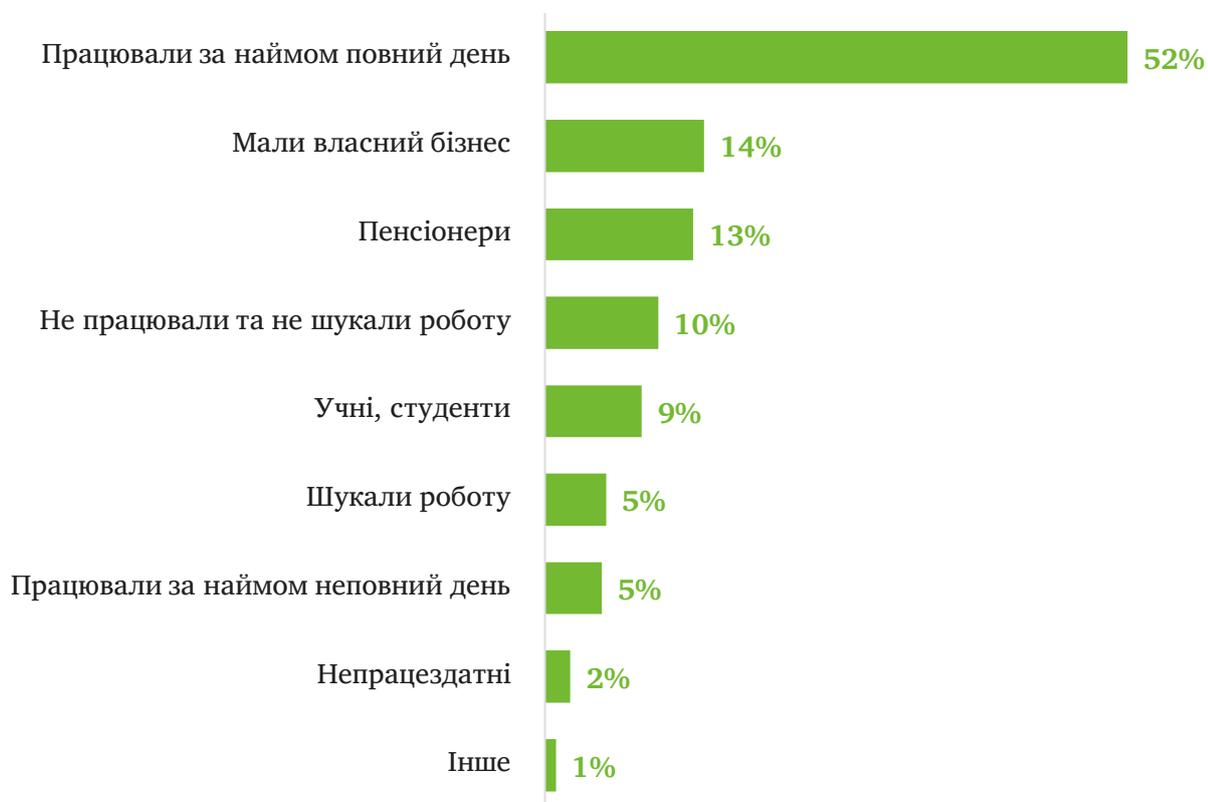
⁵⁰ Суспільно-політичні настрої населення України: результати опитування, проведеного 24 липня — 1 серпня 2021 року методом особистих («Face-to-face») інтерв'ю. КМІС. [Link](#).

⁵¹ КМІС (липень 2021 року): "Яке з цих тверджень найточніше відповідає фінансовому становищу вашої родини?"; ЦЕС (січень 2024 року): "Виберіть твердження, яке описувало ваше економічне становище до війни"

⁵² Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2021 році. Держстат. [Link](#).

Рисунок 15. Статус зайнятості українських біженців до 24 лютого 2022 року

Більшість українських біженців до повномасштабної війни мали роботу чи власний бізнес

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

7. ЯК ЖИВУТЬ УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ?

7.1. ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ

Економічне становище українців за кордоном покращилось. Від травня 2023 року частка людей, яким не вистачало на їжу чи одяг, зменшилася на 10 в. п. Так само скоротилася частка біженців, яким потрібно було заощаджувати, щоб купити дорожчі речі. Загалом спостерігаємо стабільний тренд на падіння бідності серед українських біженців (Рисунок 16).

Рисунок 16. Відповіді респондентів на запитання «Виберіть твердження, яке б описувало ваше економічне становище до війни»

Українські біженці покращили своє економічне становище

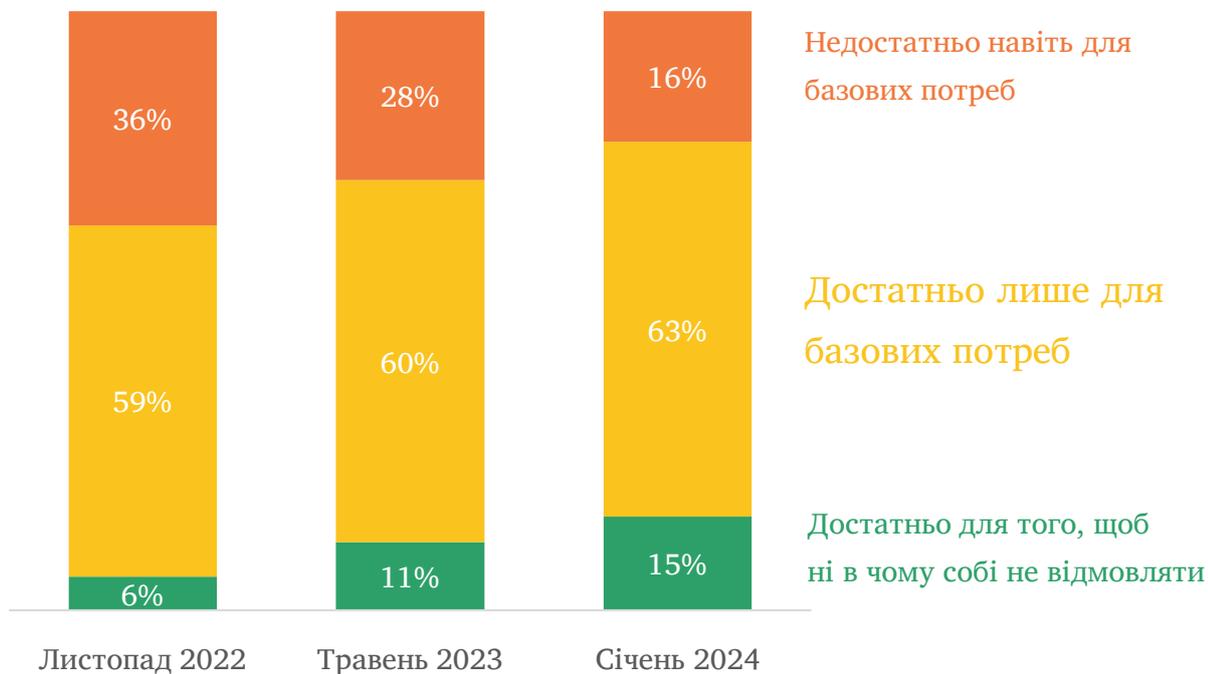

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022, квітень-травень 2023 і грудень 2023січень 2024

Так само стабільно зменшується частка тих, кому соціальних виплат недостатньо навіть для базових життєвих потреб. З першої хвилі опитування частка таких зменшилася більш ніж удвічі. Водночас майже утричі збільшилася частка тих, кому соціальних виплат достатньо, щоб ні в чому собі не відмовляти (Рисунок 17). Зростання заможності серед українських біженців також пояснюється збільшенням залученості до ринку праці. За понад пів року частка тих, хто повідомляє, що має роботу або займається бізнесом, зросла з 39% у травні 2023 до 45% у січні 2024 (Рисунок 19). Студентів у січні 2024 найбільше у Німеччині (42%) та у Франції (17%) (Рисунок 18), країнах з активнішими інтеграційними політиками та освітніми системами, дружнішими до іноземного студентства. Зокрема, у Німеччині важливою причиною такої великої частки людей, які навчаються, може бути політика інтеграції біженців, що передбачає відвідування інтеграційних/мовних курсів як умову для отримання соціальних виплат.

Рисунок 17. Відповіді респондентів на запитання «Чи достатньо отримуваних вами соціальних виплат для життя?»

Зменшилося незадоволення обсягом соціальних виплат

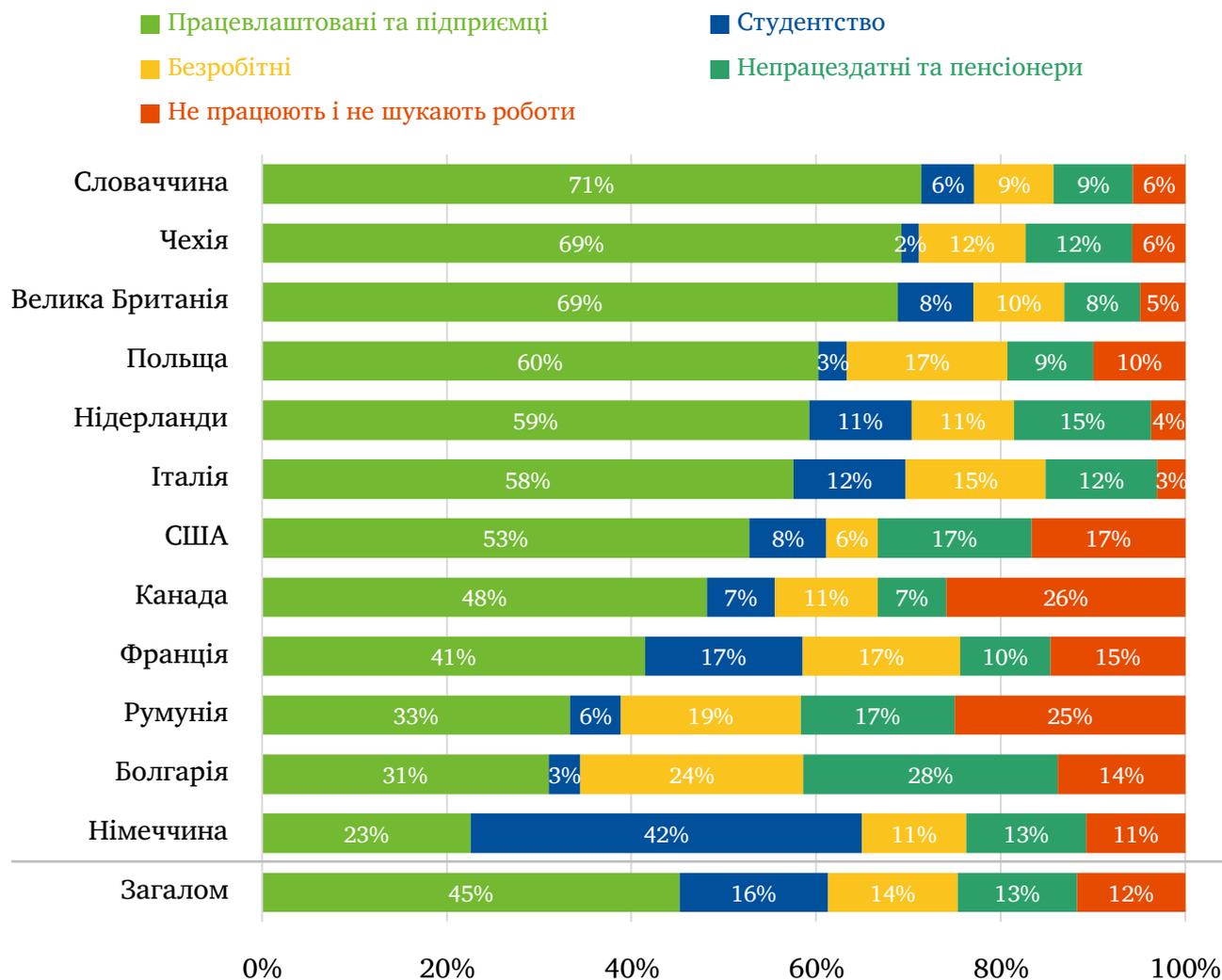
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022, квітень-травень 2023 і грудень 2023січень 2024

Робочі зв'язки з Україною при цьому не змінюються: протягом трьох хвиль опитувань приблизно 8% респондентів відповідали, що продовжують дистанційно працювати на тій самій роботі в Україні, на якій працювали до повномасштабної війни; близько 2% опитаних відповідали, що знайшли нову дистанційну роботу в Україні.

Частка респондентів, що навчалася в українських навчальних закладах, зменшилася з приблизно 5% у листопаді 2022 та травні 2023 до 3,4% у січні 2024.

Рисунок 18. Поточний статус зайнятості українців за кордоном

Статус зайнятості українців різниться залежно від країни

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

Рисунок 19. Поточний статус зайнятості українських біженців

Біженці стали активнішими на ринку праці

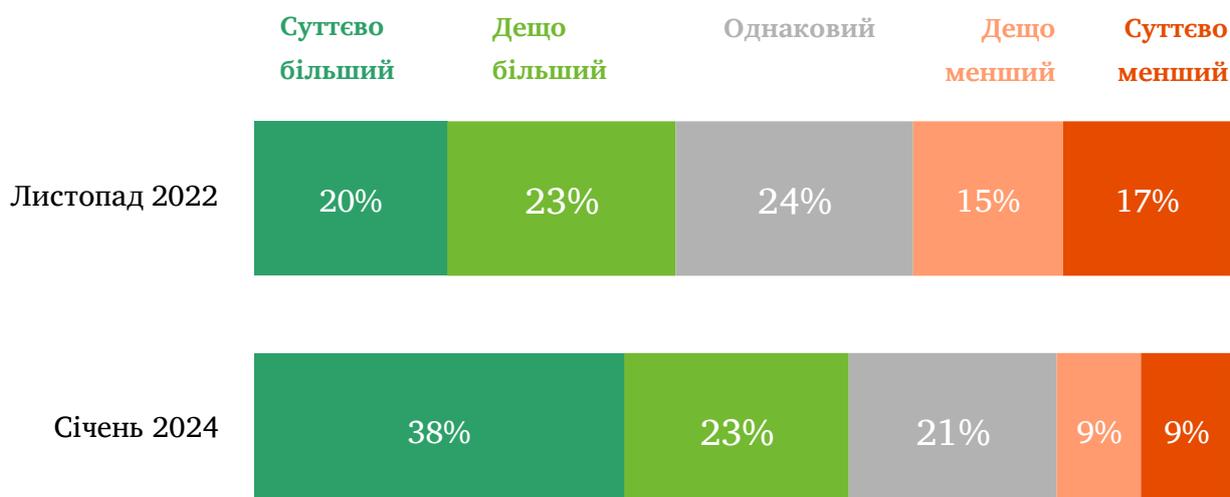
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022, квітень-травень 2023 і грудень 2023-січень 2024

Українці поступово інтегруються до іноземних ринків праці. Серед працевлаштованих українських громадян за кордоном уже більшість повідомляє, що заробляє більше, ніж до повномасштабного вторгнення, що майже на 20 в. п. вище, ніж у листопаді 2022 року.

Рисунок 20. Відповіді працевлаштованих респондентів на запитання «Як ви оцінюєте вашу зарплату чи дохід від бізнесу порівняно із зарплатою чи доходом від бізнесу, який ви отримували до війни?»

Працевлаштовані за кордоном збільшили свої доходи

Як змінився дохід працевлаштованих біженців у порівнянні з тим, який був до 24 лютого 2022

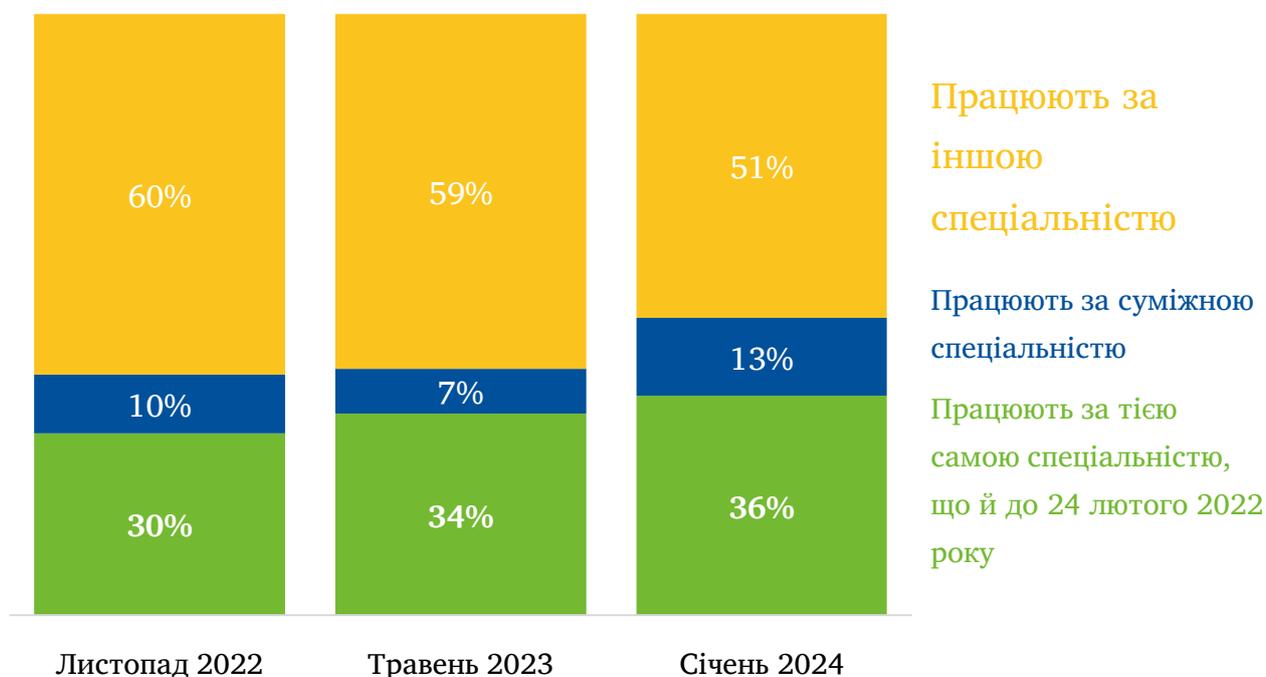

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

Приблизно половина серед працевлаштованих працює не за тією спеціальністю, за якою працювала до відкритої російської агресії. За понад рік ця частка дещо знизилася з 60% до 51% (Рисунок 21). Натомість на 8 в. п. зросла частка тих, хто знайшов роботу за своєю або за суміжною спеціальністю.

Рисунок 21. Відповіді працевлаштованих респондентів на запитання «Чи працюєте ви за тією ж спеціальністю, що й до війни?»

Більшість працевлаштованих біженців досі працює не за своєю спеціальністю

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022, квітень-травень 2023 і грудень 2023-січень 2024

Попри загальне зменшення отримуваної підтримки, рівень допомоги біженцям залишається значним: приблизно 71% біженців отримує бодай якусь допомогу. У листопаді 2022 року цей показник становив 92,5%.⁵³

Як і раніше, найщедрішою до біженців державою є Німеччина, у якій майже три чверті українських біженців відвідують мовні курси, отримують соціальні виплати та забезпечені житлом. Найбільшою мірою зменшилася допомога біженцям у Польщі. У листопаді 2022 року лише 9,4% українців у Польщі повідомляли, що не отримують жодної допомоги. У січні 2024 року понад половина не отримує підтримки від польського уряду.

⁵³ Біженці з України: Хто вони, скільки їх, та як їх повернути? Фінальний звіт. Центр економічної стратегії. 29 серпня 2023, с. 31. [БІЖЕНЦІ З УКРАЇНИ: ХТО ВОНИ, СКІЛЬКИ ЇХ ТА ЯК ЇХ ПОВЕРНУТИ? \(ces.org.ua\)](https://ces.org.ua/).

Таблиця 5. Відповіді респондентів на запитання «Вкажіть, чи отримували ви допомогу в країні свого поточного перебування?», відсоток від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Вид допомоги	ВБ ⁵⁴	ФРН ⁵⁵	Польща	США	Франція	Чехія	Канада	Інші	Усі
Мовні курси	47,5%	67,2%	12,4%	33,3%	36,6%	21,2%	40,7%	37,2%	35,9%
Соціальні виплати	45,9%	71,8%	30,4%	27,8%	48,8%	28,9%	18,5%	31,7%	39,5%
Забезпечення житлом	44,3%	76,3%	13,7%	0,0%	56,1%	15,4%	7,4%	32,6%	37,8%
Не отримують допомогу	24,6%	6,2%	50,3%	36,1%	14,6%	34,6%	40,7%	10,6%	28,6%
Гуманітарна допомога	18,0%	29,4%	9,9%	25,0%	46,3%	9,6%	22,2%	14,8%	26,2%
Освіта (для дітей)	23,0%	24,3%	14,9%	19,4%	29,3%	13,5%	18,5%	20,9%	17,7%
Допомога з оформленням документів	21,3%	33,9%	8,7%	11,1%	43,9%	13,5%	18,5%	32,2%	21,4%
Допомога з працевлаштуванням	19,7%	24,9%	8,1%	5,6%	22,0%	19,2%	18,5%	6,8%	16,0%
Освіта (для дорослих)	21,3%	14,1%	2,5%	11,1%	9,8%	3,9%	7,4%	15,0%	8,2%
Психологічна підтримка	8,2%	9,6%	5,6%	11,1%	12,2%	3,9%	3,7%	4,0%	9,0%
Допомога у догляді за дітьми	4,9%	6,8%	0,6%	5,6%	4,9%	0,0%	7,4%	1,1%	4,0%
Інше	1,6%	1,1%	0,6%	0,0%	0,0%	1,9%	0,0%	29,3%	1,0%
Медична допомога	0,0%	0,6%	0,0%	5,6%	0,0%	1,9%	0,0%	0,9%	0,9%

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

7.2. СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ

Триває також інтеграція українських біженців за кордоном. Збільшилася частка біженців, яким за кордоном подобається більше, ніж в Україні. Цікавим спостереженням є також те, що, як і у попередній хвилі (травень 2023 року), так і у цій (січень 2024 року), майже половина опитаних має категоричні погляди з цього питання та обрала крайні варіанти (Рисунок 22).

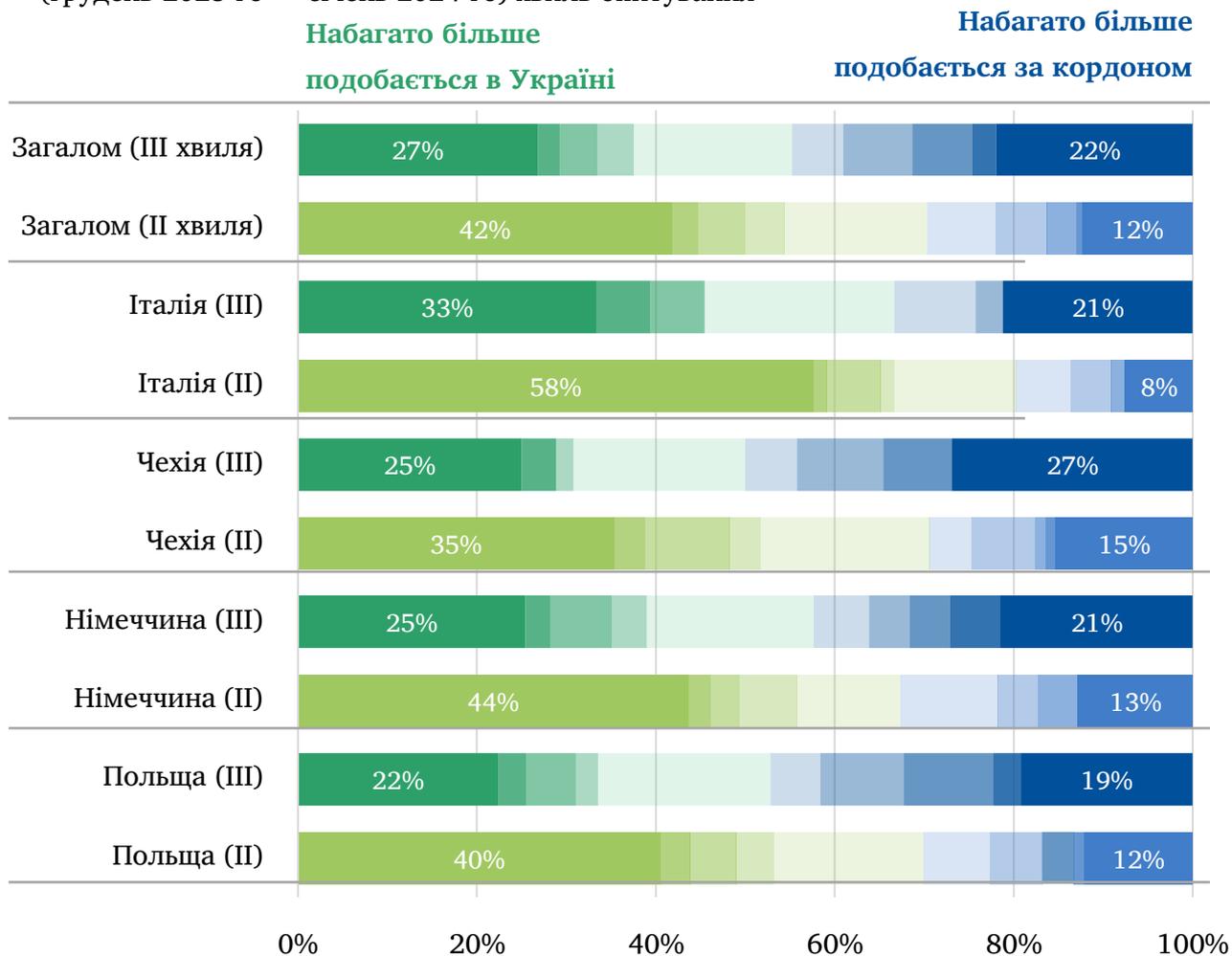
⁵⁴ ВБ — Велика Британія.

⁵⁵ ФРН — Федеративна Республіка Німеччина.

Рисунок 22. Відповіді респондентів на запитання «Порівнюючи життя в Україні та життя у країні перебування, загалом де вам подобається жити більше?»

Усюди добре, а вдома краще? Упала частка тих, хто так вважає

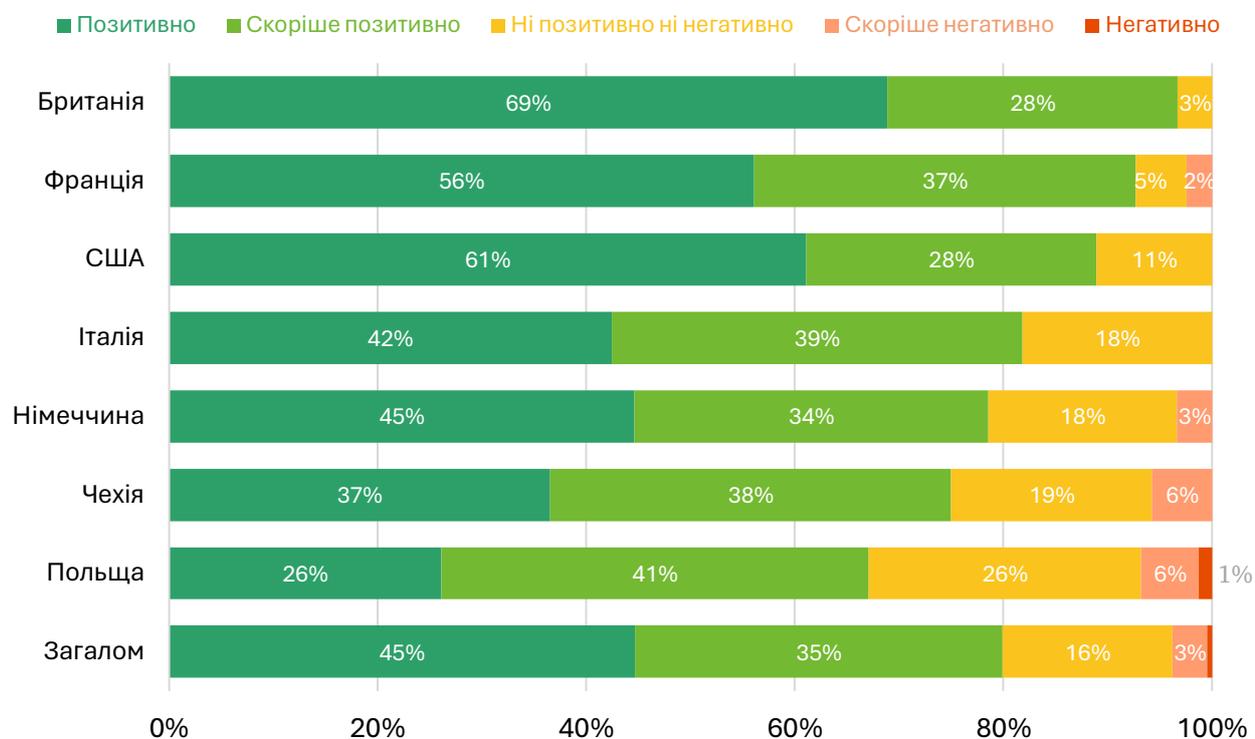
Порівняння результатів другої (квітень-травень 2023-го) та третьої (грудень 2023-го — січень 2024-го) хвиль опитування

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, квітень-травень 2023 і грудень 2023-січень 2024

Рисунок 23. Відповіді респондентів на запитання «Як загалом оцінюєте ставлення місцевих жителів до вас?»

Поляки найменш позитивно ставляться до українців

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023-січень 2024

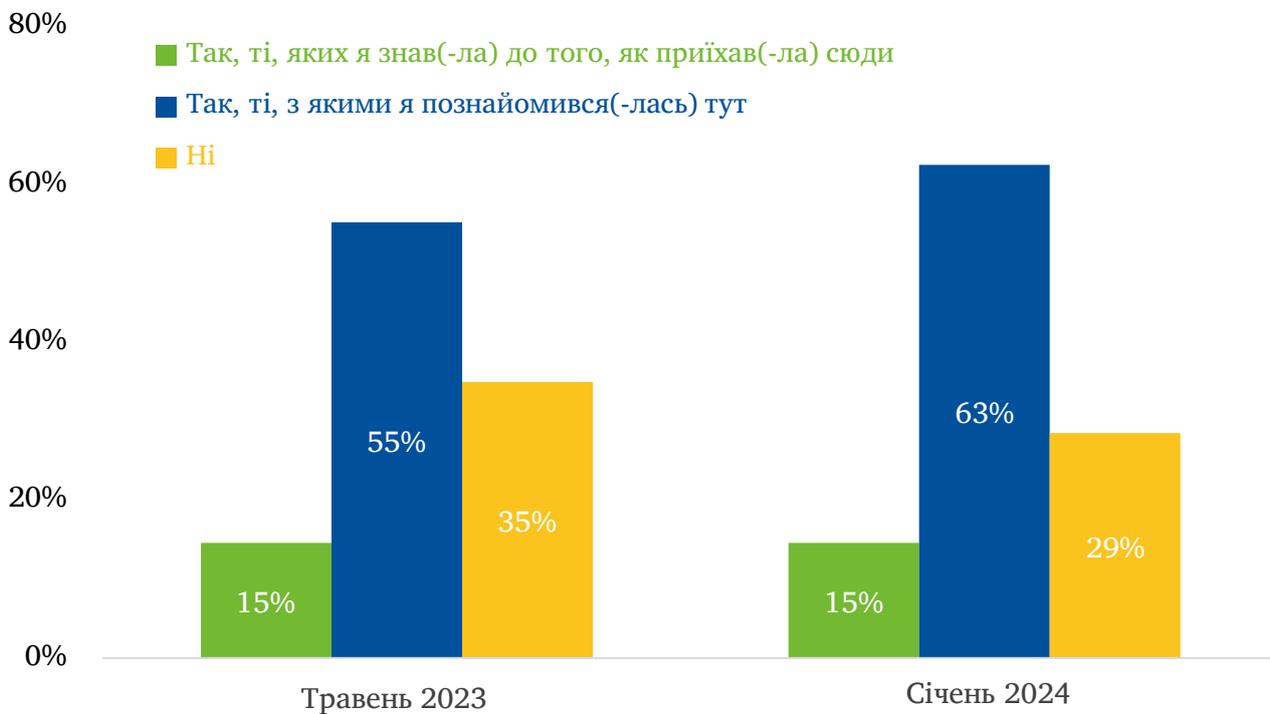
Західні суспільства зробили чимало, щоб українці, що тікають від війни, відчули приязне ставлення до себе: це виявляється як в інституційній підтримці, так і в міжособистісній взаємодії. Приблизно 80% опитаних українців позитивно оцінюють ставлення місцевих до себе.

Серед країн із великою кількістю українців про найкраще ставлення до себе кажуть біженці у країнах, що мають вищий рівень етнічного та культурного різноманіття — Великій Британії, Франції та США (Рисунок 23).

Іншим показником інтеграції в іноземне суспільство є дружні зв'язки із місцевими. Частка тих, хто має хороших знайомих серед місцевих, зростає на 8 в. п., але майже третина українців досі не має таких особистих зв'язків.

Рисунок 24. Відповіді респондентів на запитання «Чи є у вас друзі/хороші знайомі серед місцевих жителів (не українців)?»

Майже третина біженців не має друзів серед місцевих

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, квітень-травень 2023 і грудень 2023-січень 2024

8. ЧИ ПЛАНУЮТЬ УКРАЇНЦІ ПОВЕРТАТИСЯ?

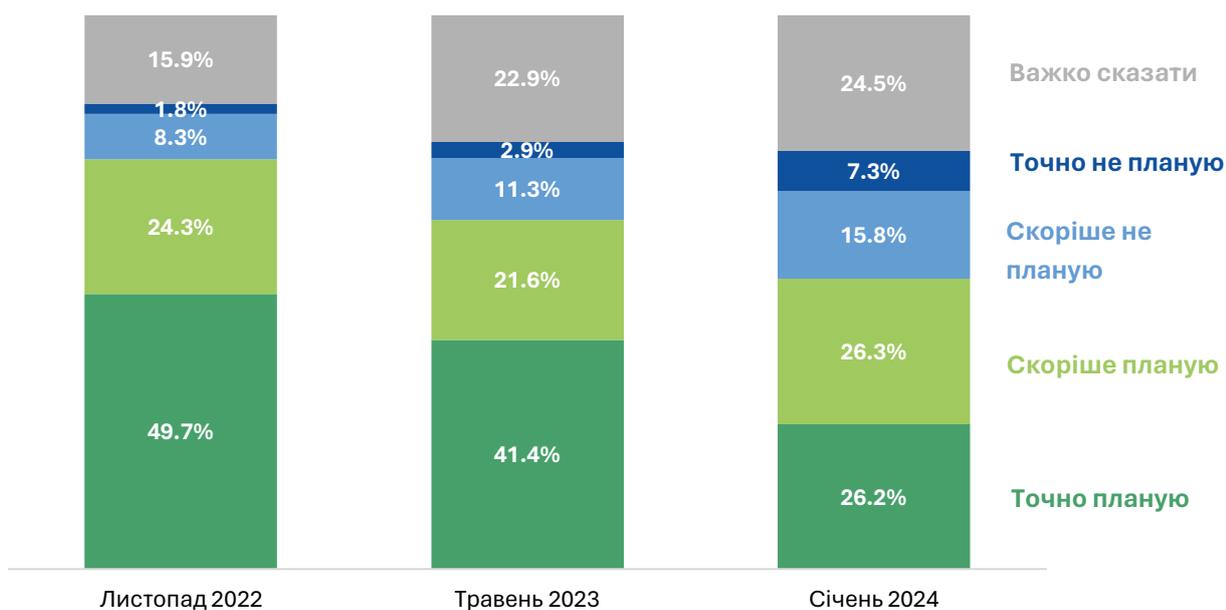
8.1. ПЛАНИ УКРАЇНЦІВ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНИ

У поточній хвилі опитування, яке було проведене у грудні 2023 — січні 2024, ми запитали українських біженців про їхні наміри щодо повернення (Рисунок 25 і Рисунок 26): більшість українців все ще планують повернутися до України (26% точно та 26% ймовірно). Однак кількість тих, хто точно планує повернутися, за останній рік скоротилася майже удвічі. У першій хвилі опитування 49,7% сказали, що точно планують повернутися. Водночас зросли показники для тих, хто планує повертатися, і тих, хто вагається: таких у листопаді-грудні 2022 року було лише 24% та 16% відповідно.

Таку різницю результатів між хвилями опитування можна пояснити тим, що наміри можуть змінюватися через зміну сукупності біженців. Тобто частина біженців, яка думала про повернення ще в листопаді-грудні 2022 році, вже повернулася до України. Також треба враховувати, що за 2023 рік певна кількість людей виїхала з України і не збирається повертатися.

Рисунок 25. Відповіді респондентів на запитання «Чи плануєте ви повернутися в Україну?» за хвилями опитування, %

Частка тих, хто точно планує повернутися, знизилася на більше ніж 20 в.п. за останній рік

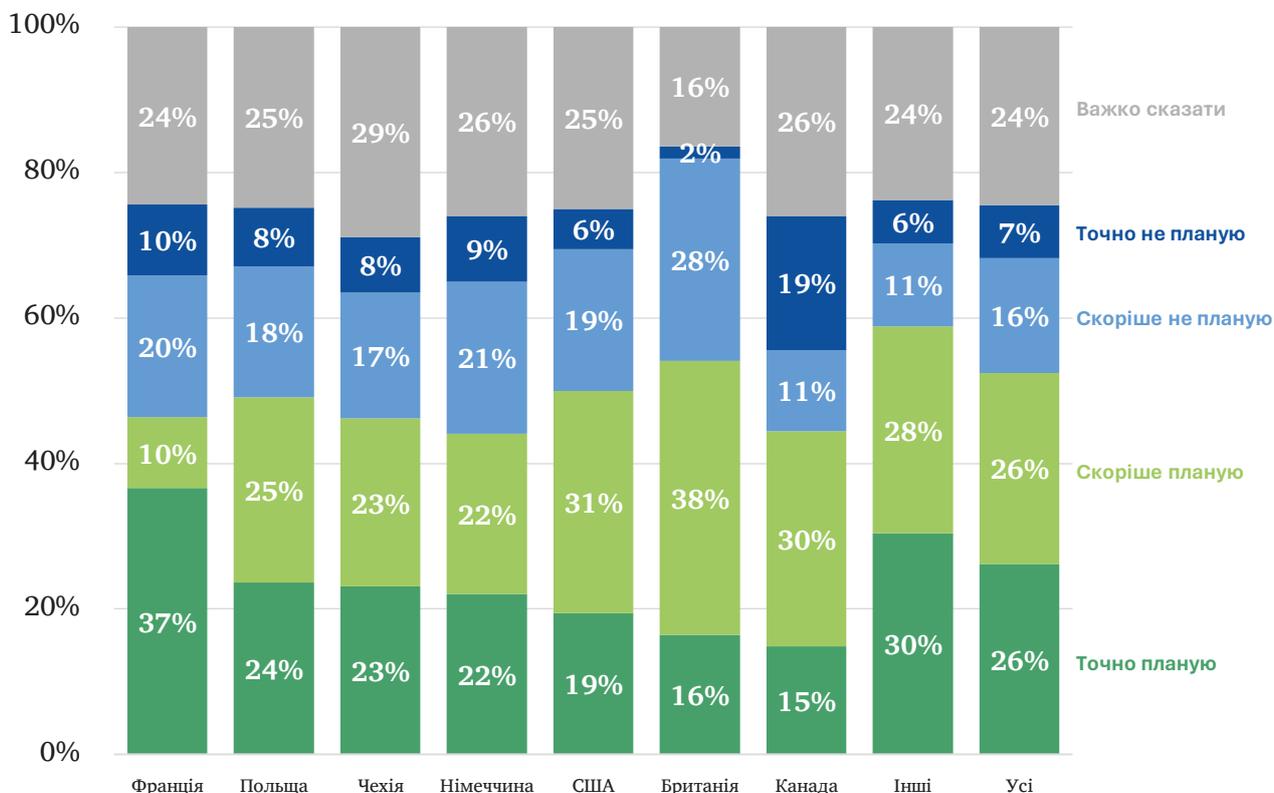
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022, квітень-травень 2023 і грудень 2023 — січень 2024

У Франції проживає найбільша частка респондентів, які точно планують повернутися до України, — 37%, у Польщі таких 24%, у Чехії 23%, а в Німеччині 22%. У Великій Британії проживають аж 38% біженців, які скоріше за все планують повернутися до України. У США таких 31%, а у Канаді 30%.

У Великій Британії теж зафіксовано найбільше біженців, які скоріше не планують повертатися до України, — 28%. У Німеччині таких 21%, а в Франції 20%. Тих, хто взагалі не планує повертатися, найбільше у Канаді — 19%. У Франції таких 10%, а у Німеччині 9%.

Рисунок 26. Відповіді респондентів на запитання «Чи плануєте ви повернутися в Україну?» у розподілі за країною перебування, %

Найбільш схильні повертатися біженці з Британії, США та Польщі

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Для того щоб зрозуміти, чи дійсно українські біженці змінили свої плани щодо повернення, чи просто ті, хто планував повернутися, уже зробили це, ми запитали у респондентів, чи змінилися їхні плани щодо повернення в Україну порівняно з їхніми намірами наприкінці 2022 року.

48% українських біженців не змінили свої плани за цей час, тоді як 26% більше схиляються до думки не повертатися, 21% схиляються до думки повернутися, але пізніше, ніж планували раніше, 2% планують повертатися раніше, ніж планували, і лише 3% планують повернутися, тоді як не планували цього робити у грудні 2022 року (Рисунок 27).

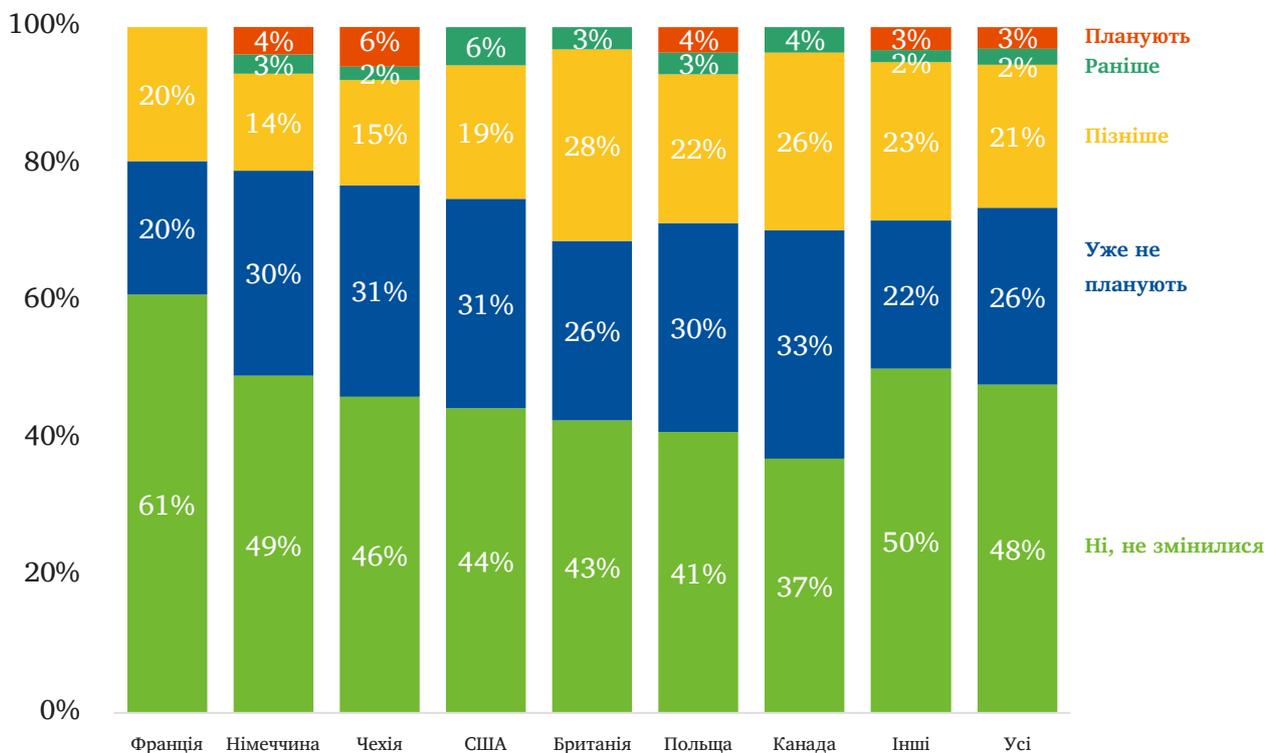
Як бачимо, кількість осіб, які планують повертатися, продовжує зменшуватися, і різко зросла частка тих, хто планує залишатися за кордоном. Про ймовірні причини ми поговоримо у розділі 8.3.

Серед тих, хто у грудні 2023 — січні 2024 планував повернутися, 61% збирається це зробити лише після закінчення війни, а 39% — навіть до її закінчення. Із тих, хто планував повернутися до закінчення війни, 6% хотіли це зробити уже взимку 2023-2024 років, 20% — навесні 2024, 17% — улітку 2024, 14% — до кінця 2024, а 8% — у 2025 році й пізніше (Рисунок 28).

Таким чином, важливою буде фактична динаміка повернення протягом 2024 року.

Рисунок 27. Чи змінилися плани біженців щодо повернення в Україну між груднем 2022 — січнем 2023 та груднем 2023 — січнем 2024 у розподілі за країною перебування, %

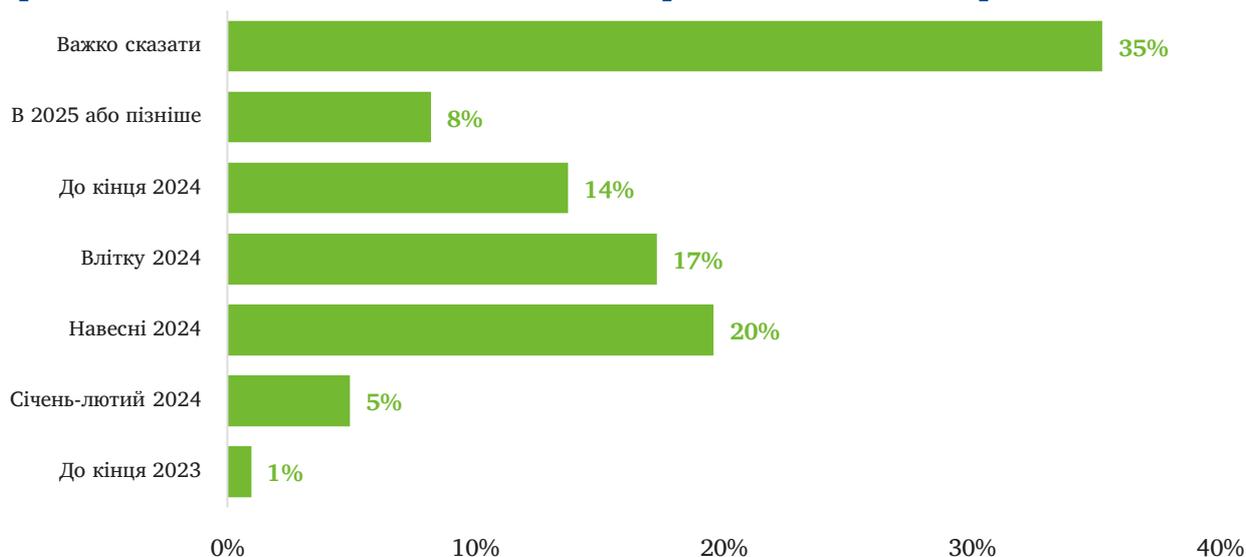
Майже у половини біженців плани щодо повернення не змінилися

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 28. Відповіді респондентів на запитання «Коли ви плануєте повернутися в Україну?», відсоток від тих, хто планує повернутись

Третина біженців ще не визначилася з термінами щодо повернення

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Більшість українських біженців (54%) кажуть, що їх стимулюватиме повернутися до України остаточне закінчення війни. Іншими вагомими чинниками є вищий рівень життя в Україні (40%), припинення бойових дій та повітряних ударів по місту, в яке планують повернутися (37%), можливість знайти добре оплачувану роботу (35%) та припинення бойових дій у рідному регіоні (27%) (Рисунок 29).

Таким чином, на рішення українців повернутися додому впливатимуть не лише безпекові чинники, а й економічні.

Протягом останнього року спостерігалось збільшення значення економічних чинників порівняно з безпековими у рішенні українців повернутися додому. Частка українців, для яких вищий рівень життя в Україні став одним із визначальних моментів у вирішенні про повернення, збільшилася на 19 в. п., сягнувши 40% (порівняно з 21% у листопаді 2022 року).

Також зросла на 7 в. п. частка тих, для кого важливою є можливість знайти достойно оплачувану роботу.

Цілком очікувано, що для молоді віком 18-24 роки вищий рівень життя та отримання хорошої заробітної плати — одні із ключових стимулів повернення. Відповідні частки становлять 57% та 55%, і вони є найвищими серед усіх вікових груп.

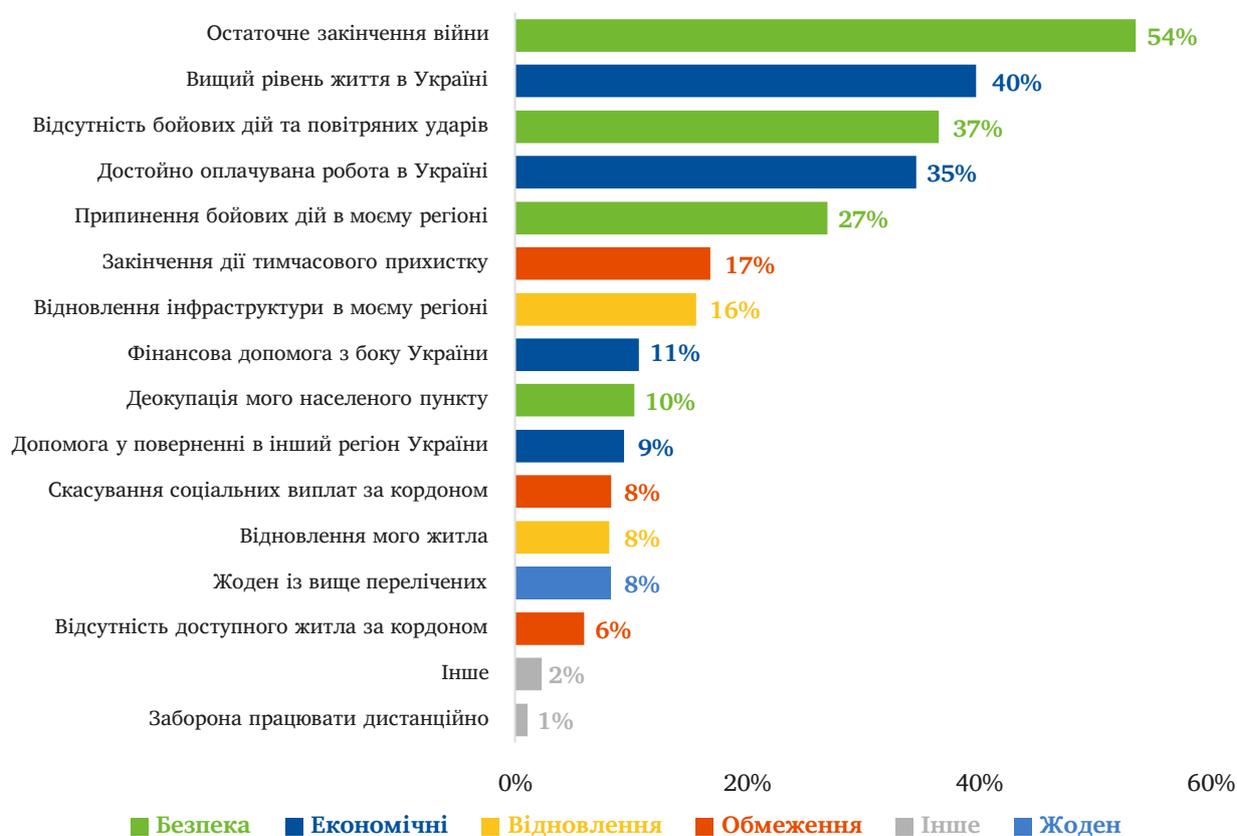
Додатковими чинниками, які можуть стимулювати молодь повернутися, є надання допомоги у пошуку роботи та/або надання житла чи оплата оренди житла в іншому регіоні України: таких 16%, і цей показник перевищує аналогічні значення для інших вікових груп.

Водночас для літніх людей (старше 65 років) одним із важливих чинників, що спонукатимуть до повернення, є закінчення тимчасового прихистку в країні поточного перебування. 28% відзначили цей фактор, і ця частка є найвищою серед усіх вікових груп.

Так, лише 19% людей віком 35-65 років виділили цей чинник як один із стимулів повернутися до України.

Рисунок 29. Відповіді респондентів на запитання «Які з цих факторів можуть стимулювати вас повернутися в Україну?», відсоток від загальної кількості респондентів

Не лише безпекові чинники впливають на бажання українців повернутися

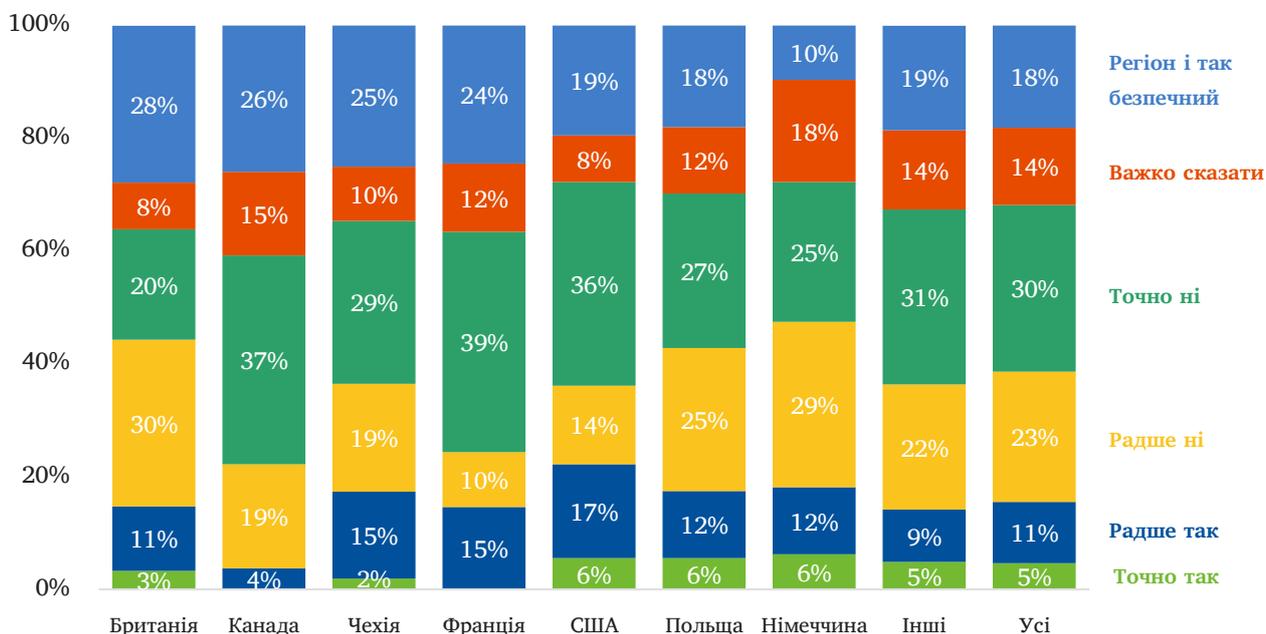

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Лише невелика частина біженців (16%) готові повернутися до інших регіонів, а не у рідні регіони, якщо мешкати там буде досі небезпечно (Рисунок 30). Цікавим є розподіл за країнами серед біженців, які виїхали з відносно безпечних регіонів. Найбільша частка таких у Великій Британії, Канаді, Чехії та Франції.

Рисунок 30. Відповіді респондентів на запитання «Чи розглядали б Ви можливість повернення в Україну в безпечніший регіон замість Вашого рідного регіону, якщо у Ваш регіон повертатись буде ще небезпечно, або ж він не буде відбудований?», у розподілі за країнами, %

Половина біженців не хоче повертатися в інші регіони України

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

З огляду на те, які чинники могли б стимулювали українських біженців повернутися у безпечніший регіон замість рідного (Рисунок 31), найбільша частка респондентів (26%) сказала про можливість швидко знайти добре оплачувану роботу. Це частіше відзначали люди, які наразі проживає у Чехії (34%), Німеччині (33%) та Польщі (27%) і належить до вікових категорій 18-24 років (32%) та 35-49 років (31%).

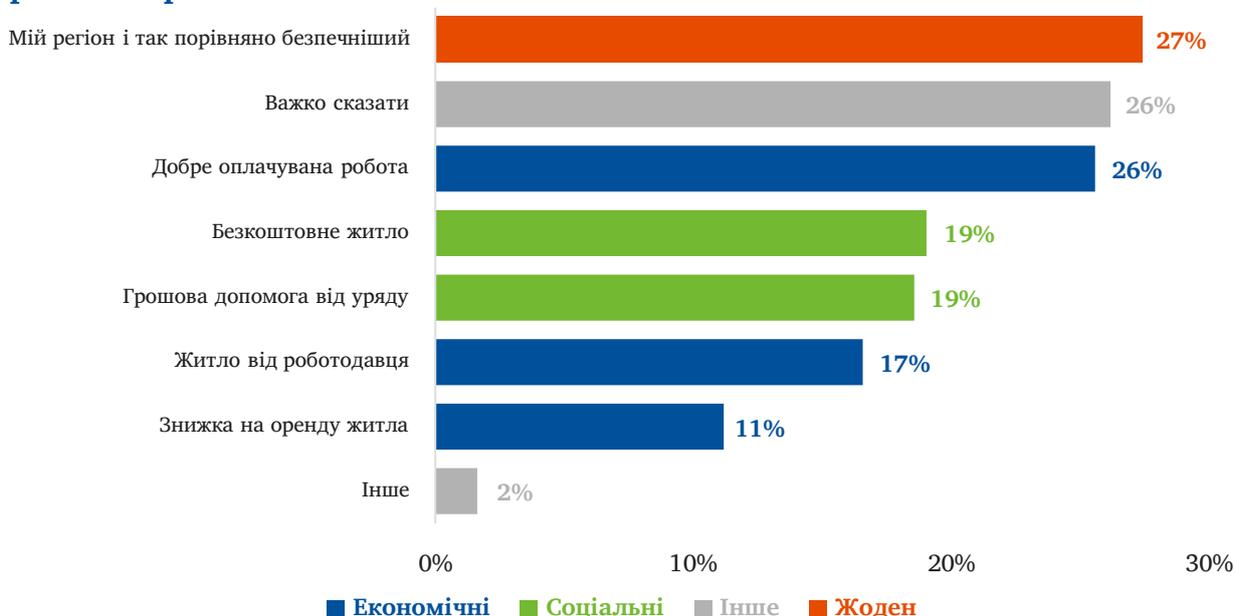
19% біженців виділили надання безкоштовного житла у безпечнішому регіоні як один із ключових чинників повернутися до іншого регіону України. Це стосується переважно літніх людей (29%) та тих, хто проживає у США (25%) та Німеччині (25%). Такий факт може свідчити про те, що у цих людей або зруйноване, або значно пошкоджене житло, тож для їхнього повернення в Україну необхідно створити відповідні умови.

Для такої ж частки біженців (19%) іншим важливим стимулом щодо повернення є грошова допомога від уряду. Цей чинник є одним із ключових для людей віком 35-49 років (20%) та старше 65 років (25%). У розподілі за країнами найбільше про це згадали ті, хто проживає у Німеччині (23%), Франції (20%) та США (19%). Це свідчить про те, що ці люди дуже залежать від соціальних виплат і можуть потребувати їх і у майбутньому.

Деяка менша частка біженців (17%) відповіла, що у разі надання пропозиції роботи із житлом від роботодавця вони б погодилися на повернення в інший регіон України. Найбільше таких біженців проживає у Чехії (27%), Великій Британії (23%) та Німеччині (21%). Саме у Британії та Німеччині перебуває найбільша частка біженців, які не платять нічого або отримують повну компенсацію за житло — 39% та 70% відповідно. Це може свідчити про те, що їх зараховують до класу нижче середнього або бідного, тож для них оплачувати житло задорого. У розподілі за віком найбільшою ця частка є для групи 35-49 років (22%).

Рисунок 31. Відповіді респондентів на запитання «За яких умов Ви б розглянули можливість повернення в Україну в безпечніший регіон замість Вашого рідного регіону, якщо у Ваш регіон повертатись буде ще небезпечно, або ж він не буде відбудований?», відсоток від загальної кількості респондентів

Добре оплачувана робота — один із чинників переїзду у нерідний регіон України

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

8.2. ЧИ ПЛАНУЮТЬ ДІТИ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ПОВЕРТАТИСЯ ДО УКРАЇНИ?

У поточній хвилі опитування ми також запитали дорослих українських біженців, чи хотіли б їхні діти повернутися до України або ж навпаки – надають перевагу життю за кордоном. Для дітей адаптація у новій країні може бути легшою, аніж для їхніх батьків, особливо якщо вони ходять у місцеву школу, вчать там мову та заводять нових друзів. Діти старшого шкільного віку можуть також планувати вступ у місцевий університет після закінчення школи та залишитися за кордоном, навіть якщо їхні батьки повернуться в Україну. Через це важливо розуміти і преференції дітей окремо від їхніх батьків.

Рисунок 32 показує відповіді батьків на запитання щодо того, надають їхні діти перевагу поверненню в Україну чи життю за кордоном за віком дітей. Хоча більшість дітей хоче повернутися до України (22% точно, 25% скоріше), ці цифри є дещо меншими, аніж серед дорослих. Окремо варто зауважити, що діти старшого шкільного віку (15-17 років) найменш схильні до повернення (15% точно надають перевагу поверненню до України, 25% — скоріше). Це також підтверджує гіпотезу, що велика частина дітей цього віку може вступити до університетів за кордоном та залишитися там жити, навіть якщо їхні батьки повернуться.

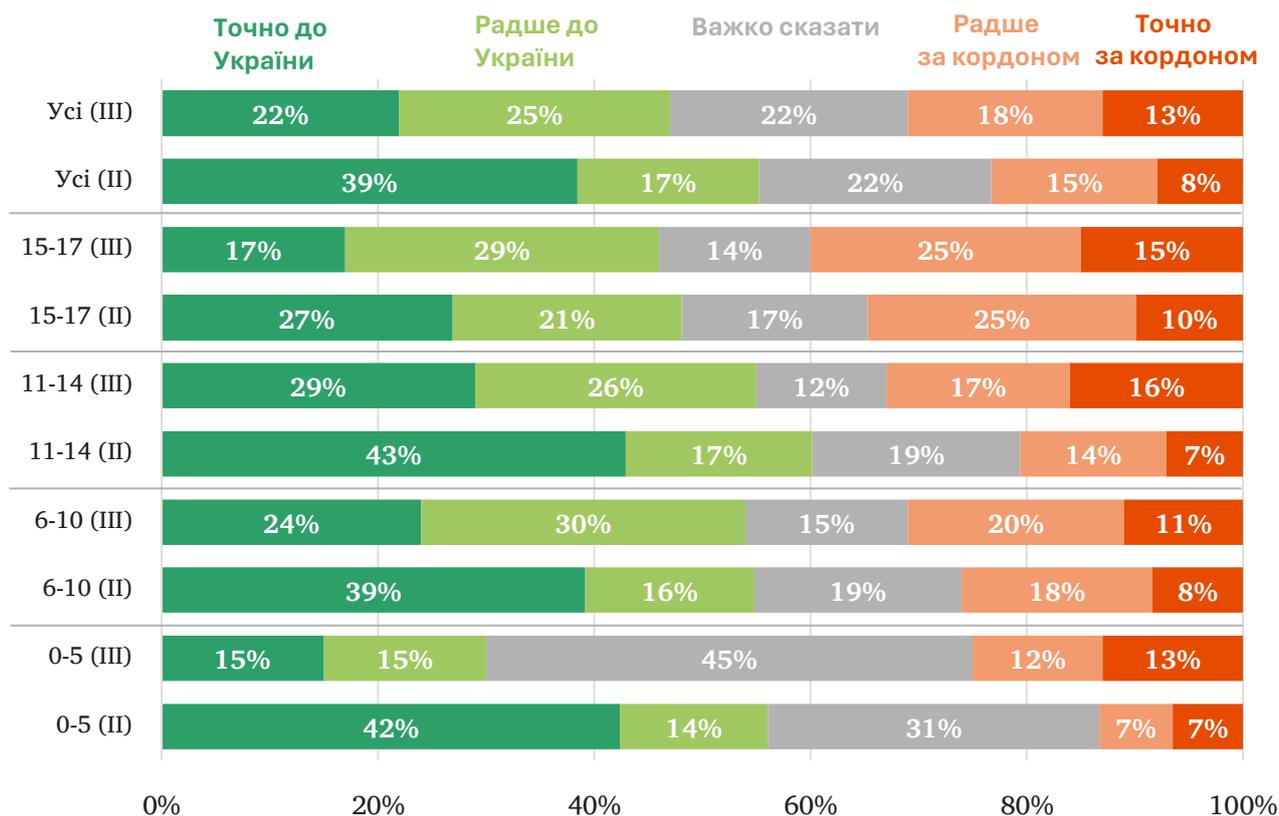
Порівняно з попередньою хвилею опитування дещо зросла частка тих дітей, хто точно хоче залишитися за кордоном — на 5 в. п. Крім того, досить цікавою є зміна у частці дітей дошкільного віку (0-5 років), які точно хочуть повернутися до України. Якщо у попередній хвилі опитування, таких було 42%, то тепер лише 15%. Така зміна може бути пов'язана зі збільшенням серед опитаних частки тих, хто планує залишитися за кордоном або ще не визначився.

За останні пів року частка дітей, які точно хочуть повернутися до України, скоротилася на 16 в. п. (у травні 2023 року таких було 38%), та зросла тих, хто ймовірно або точно планує залишитися за кордоном — на 3 в. п. і 5 в. п. відповідно.

Рисунок 32. Відповіді респондентів на запитання "Чи хоче ваша дитина повернутися до України чи залишитися за кордоном?" у розподілі за віком, %

Частка дітей, які точно хочуть повернутися до України, скоротилися за останні пів року

Порівняння результатів другої (квітень-травень 2023-го) та третьої (грудень 2023-го — січень 2024-го) хвиль опитування.

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, квітень-травень 2023 і грудень 2023 — січень 2024

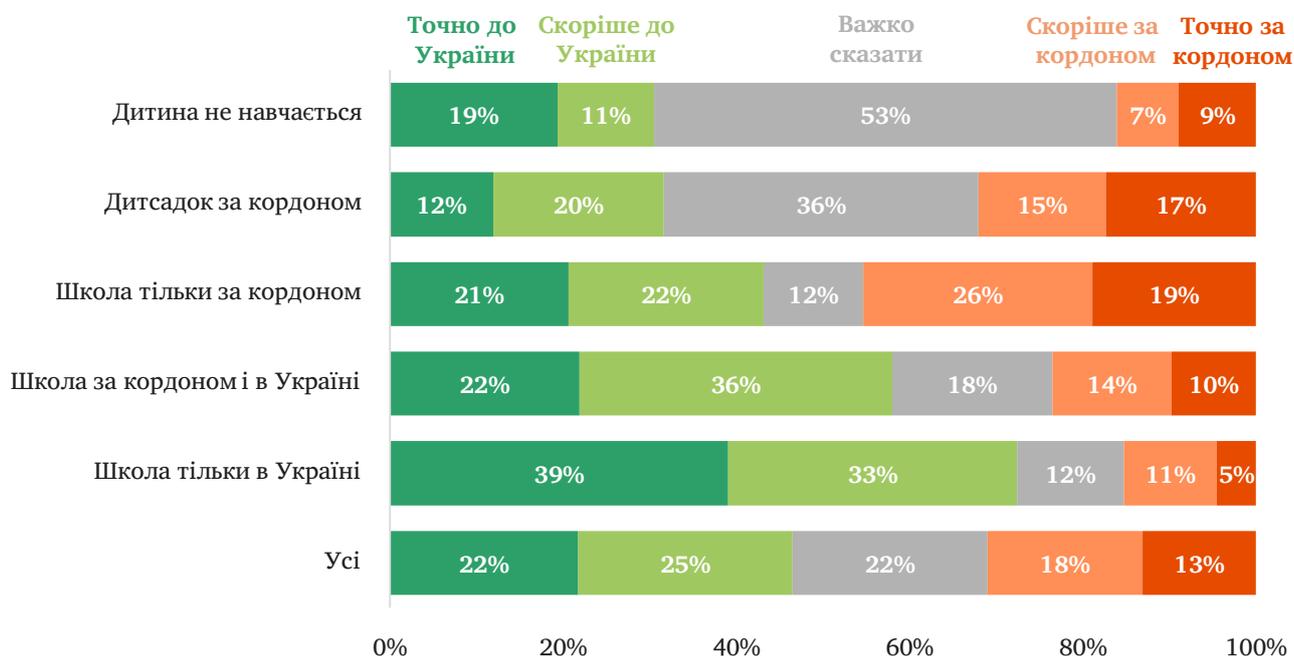
Також ми подивилися, чи різняться бажання дітей щодо повернення до України з огляду на те, де вони здобувають освіту — у школі країни перебування чи дистанційно в Україні. Досить передбачувано, що діти, які мають контакт з українською школою,⁵⁶ більш схильні повернутися додому, ніж ті, хто навчається у школі за кордоном.

Імовірно, українська освіта (попри дистанційність) підтримує для дітей середовище та емоційне коріння, які краще зберігають бажання повернутися до України, аніж коли зв'язок з українським середовищем порушений. Однак варто обережно робити висновки про причини та наслідки, позаяк зв'язок може бути і зворотним: сім'ї, які більше схильні до повернення, більш імовірно підтримуватимуть навчання своїх дітей в українській школі.

⁵⁶ Мається на увазі, що дитина або навчається тільки в українській школі дистанційно, або поєднує навчання в українській школі і за кордоном.

Рисунок 33. Відповіді респондентів на запитання "Чи хоче ваша дитина повернутися до України чи залишитися за кордоном?" у розподілі за тим, де навчається дитина, %

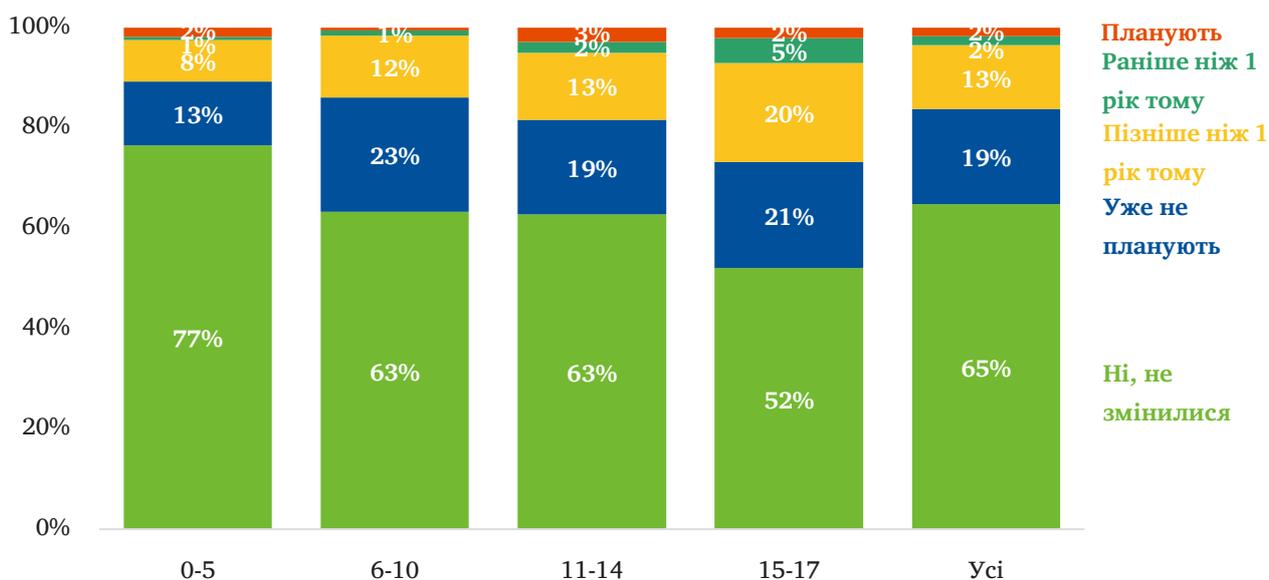
Діти, які навчаються в українських школах, більш схильні до повернення

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 34. Відповіді респондентів на запитання "Чи змінилися наміри вашої дитини щодо повернення до України порівняно із намірами рік тому?", %

Більшість дітей не змінили свої наміри щодо повернення до України

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Варто зауважити, що у 65% дітей не змінилися плани щодо намірів повернутися до України порівняно з кінцем 2022 року (Рисунок 34). Водночас 19% дітей більше схильні не повертатися до України

взагалі, хоча до цього розглядали таку можливість, а 13% планують повертатися пізніше, ніж планували. Тоді як лише 2% схилиються повернутися до України раніше, ніж планували до цього.

8.3. ЧОМУ УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ НЕ ПОВЕРТАЮТЬСЯ?

На основі опитування, проведеного Info Sapiens у грудні 2023 — січні 2024, 23% біженців не планують повертатися до України, а 25% ще не визначилися зі своїми планами на майбутнє. Тому ми спробували з'ясувати, що заважає їм повернутися на батьківщину. Отримані припущення ми виокремили у такі категорії:

1. **Погіршення економічної та безпекової ситуацій та високий рівень невизначеності.** 65% опитаних очікують погіршення економічної ситуації в Україні впродовж 2024 року, а 43% — безпекової. Крім того, 37% українських біженців кажуть про високий рівень невизначеності розвитку бойових дій, що зупиняє їх повернення додому.
2. **Зруйноване/пошкоджене житло.** У 5% біженців повністю зруйновано житло (найбільше таких біженців проживає у Німеччині — 7%), а у 19% житло пошкоджене, але підлягає відновленню (найбільше таких біженців у Великій Британії — 28%). Зрозуміло, що відсутність житла або можливість проживати там без перешкод не стимулюють українських біженців повертатися до своїх помешкань.
3. **Економічні мотиви.** 23% українських біженців отримують більше коштів від трудової діяльності, ніж в Україні, а набагато більше — 38%. Тоді як майже схожий рівень заробітної плати має 21%.

На додаток аж 43% українських біженців самостійно оплачують орендоване житло, а 7% живуть у власному помешканні або у родичів: найбільше таких українців проживає у США (33%), Італії (27%) та Канаді (19%). Таким чином, достатньо високий дохід дозволяє покривати не тільки базові потреби, а й оренду житла, тому і збільшується ймовірність, що українські біженці будуть менш охочі повертатися до України, коли вже змогли облаштувати собі непогані умови для проживання в іншій країні.

4. **Асиміляція у країні перебування.** 35% українських біженців уже влаштувалися на роботу: найвищий цей відсоток у Великій Британії та Чехії (близько по 60%). Крім цього, уже 36% біженців працюють за тією самою професією, що і в Україні до повномасштабного вторгнення (найбільше їх у Франції й США — понад 40% в обох країнах), а 13% — за суміжною.

64% українських біженців готові інвестувати у власний професійний розвиток за кордоном. Це включає продовження вивчення місцевої мови (74% українських біженців продовжують вивчати державну мову країни свого поточного перебування) та отримання додаткових навичок (підвищення кваліфікації, проходження курсів для перекваліфікації, здобуття додаткової вищої освіти тощо).

Для 26% біженців знання мови не створює проблем, щоб влаштуватися на хорошу роботу, отримати державні послуги, а для 42% — лише інколи. Найменше проблем із мовою мають біженці, які проживають у Польщі (33%), Чехії та Великій Британії (по 26%).

Отже, ми бачимо, що багато українських біженців активно працюють за кордоном і більш ніж третина за своєю спеціальністю. До того ж майже 70% майже або ніколи не мають проблем у спілкуванні мовою країни свого поточного перебування і готові надалі покращувати як мову, так і свої навички. З одного боку, це чудовий приклад того, що люди змогли облаштувати своє

життя після повномасштабного вторгнення і стали не лише чистими реципієнтами допомоги від держави, яка їх прийняла, але й платять податки. Але з іншого боку, налагодження життя за кордоном, на жаль, зменшує їхні шанси повернутися та застосувати набутий досвід для повоєнної відбудови країни, адже повернення до України — це фактично починати життя заново.

5. **Бажання жити за кордоном.** Загалом 70% українських біженців задоволені проживанням у країні свого поточного перебування. Найбільший цей відсоток у Великій Британії (84%), Канаді (82%), Німеччині (74%), Чехії (73%) та Франції (71%).

Коли дорослі українські біженці порівнюють, де їм подобається більше жити, то розподіл майже однаковий для людей, яким життя за кордоном більше до вподоби, ніж в Україні (39%), та навпаки (38%). Серед дітей ситуація дещо інша: їм вбільше подобається жити за кордоном, ніж в Україні (41% проти 36%).

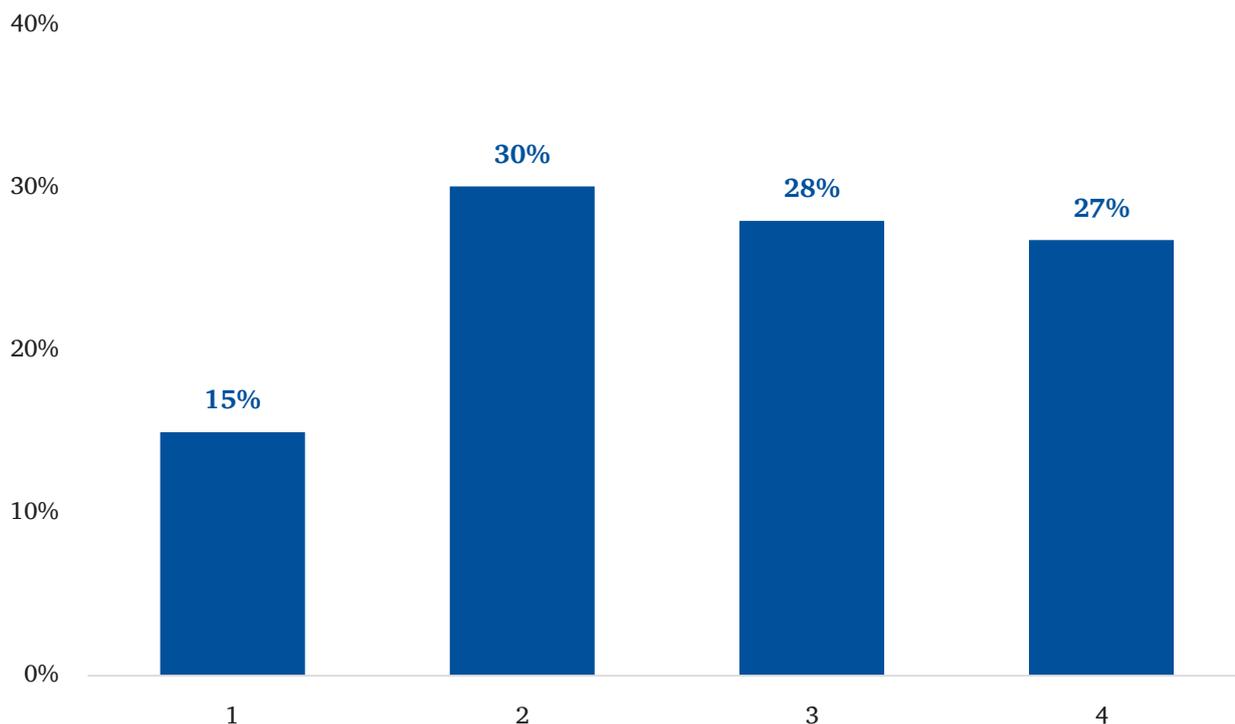
До того ж 50% українських біженців хочуть возз'єднатися зі своїми рідними саме за кордоном. Це, звісно, зумовить додатковий відтік українців за кордон та їхнє можливе укорінення там. Докладніше ознайомитися з розрахунками щодо можливого виїзду за кордон рідних біженців можна у Розділі [11.3](#).

9. ГРУПИ БІЖЕНЦІВ

Для того щоб краще зрозуміти, ким є українські біженці, ми провели кластерний аналіз. Як і в попередній записці, ми використали метод k-modes. Зі списком змінних, які використовували для кластерного аналізу можна ознайомитись у Додатку 1, а у Додатку 2 ми додаємо додаткові графіки, які показують розподіл відповідей на запитання опитування за кластером. У попередній записці ЦЕС “Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути” ми уже робили кластерний аналіз на основі першої хвилі опитування біженців, яка була проведена у листопаді-грудні 2022 року. Тоді ми виокремили такі групи біженців: “класичні біженці”, “квазітрудова мігранти”, “професіонали” та “люди із зони бойових дій”. Оскільки наше опитування не є панельним (для нової хвилі опитування ми випадковим чином обираємо нових респондентів, а не опитуємо людей з попередньої хвилі), тож ми не можемо прослідкувати, як змінилися плани та характеристики біженців у попередніх групах. Тож цього разу ми зробили новий кластерний аналіз і виокремили інші групи.

За результатами кластерного аналізу ми виокремили чотири групи біженців: «люди із зони бойових дій» (15% від усіх біженців, далі — кластер 1), «самозабезпечені» (30,1% від усіх біженців, далі — кластер 2), «люди старшого віку» (28,1% від усіх біженців, далі — кластер 3) та «у процесі інтеграції» (26,8% від усіх біженців, далі — кластер 4).

Рисунок 35. Розподіл українських біженців за кластером

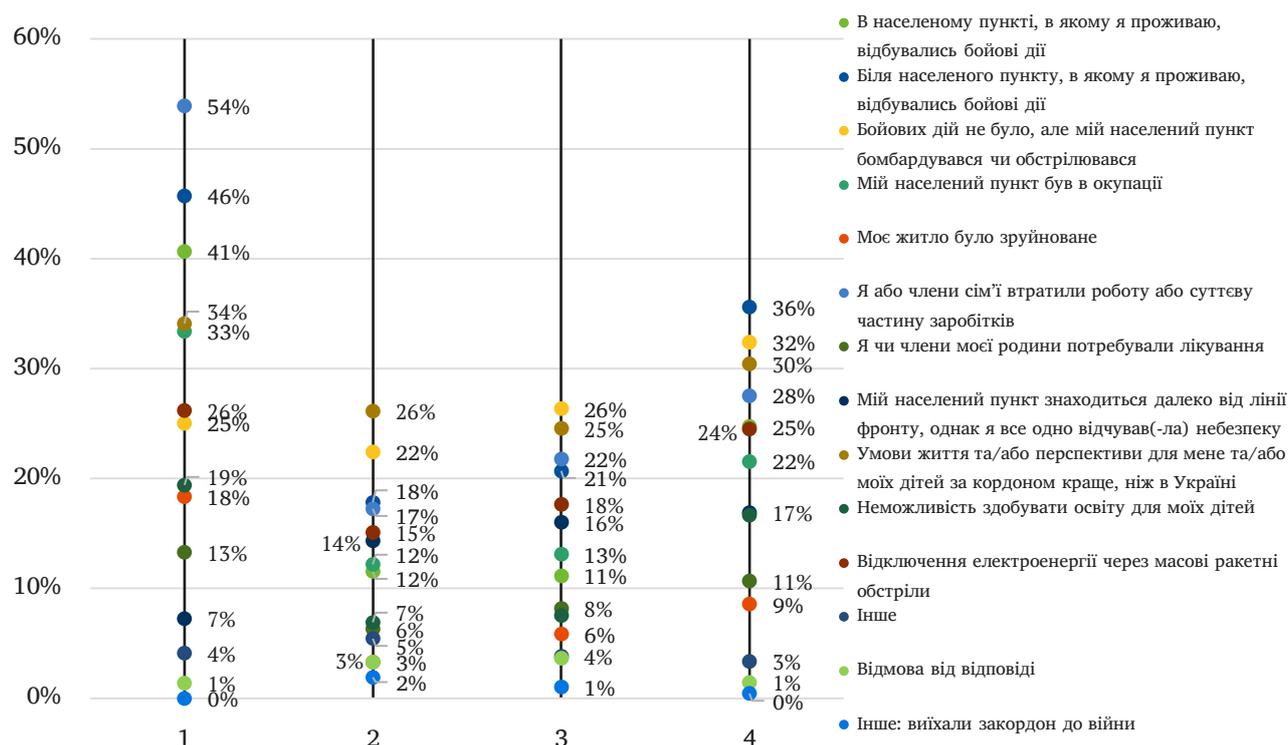
Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Далі ми докладно опишемо кожен кластер.

9.1. ЛЮДИ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ (15% ВІД УСІХ БІЖЕНЦІВ)

За назвою цієї групи зрозуміло, що люди були змушені покинути свій дім через активні бойові дії у їхньому рідному регіоні або ж окупацію. Люди з цього кластера більш схильні за інших походити з Харківської (26,2% від усіх людей у цій групі), Херсонської (17,5%), Донецької (12,9%) та Сумської (5,4%) областей. На жаль, вони найбільше постраждали від війни: усі респонденти з цієї групи зазначили, що вони зазнали негативних наслідків через війну. 67% втратили роботу (порівняно із 36,7% серед усіх біженців), 61% отримали важкі психологічні наслідки (45,1% серед усіх), а в 42,5% респондентів з цієї групи Росія окупувала місце проживання (22,8% серед усіх біженців). Тож основними причинами виїзду за кордон були бойові дії у їхньому рідному населеному пункті (40,7% респондентів у цій групі) або біля нього (45,7%), окупація (33,4%), руйнування житла (18,4%). Економічні причини теж були важливими: для 53,9% втрата роботи стала важливою причиною виїзду, а для 34,1% — кращі умови життя за кордоном для їхніх дітей.

Рисунок 36. Причини виїзду за кордон, за кластерами

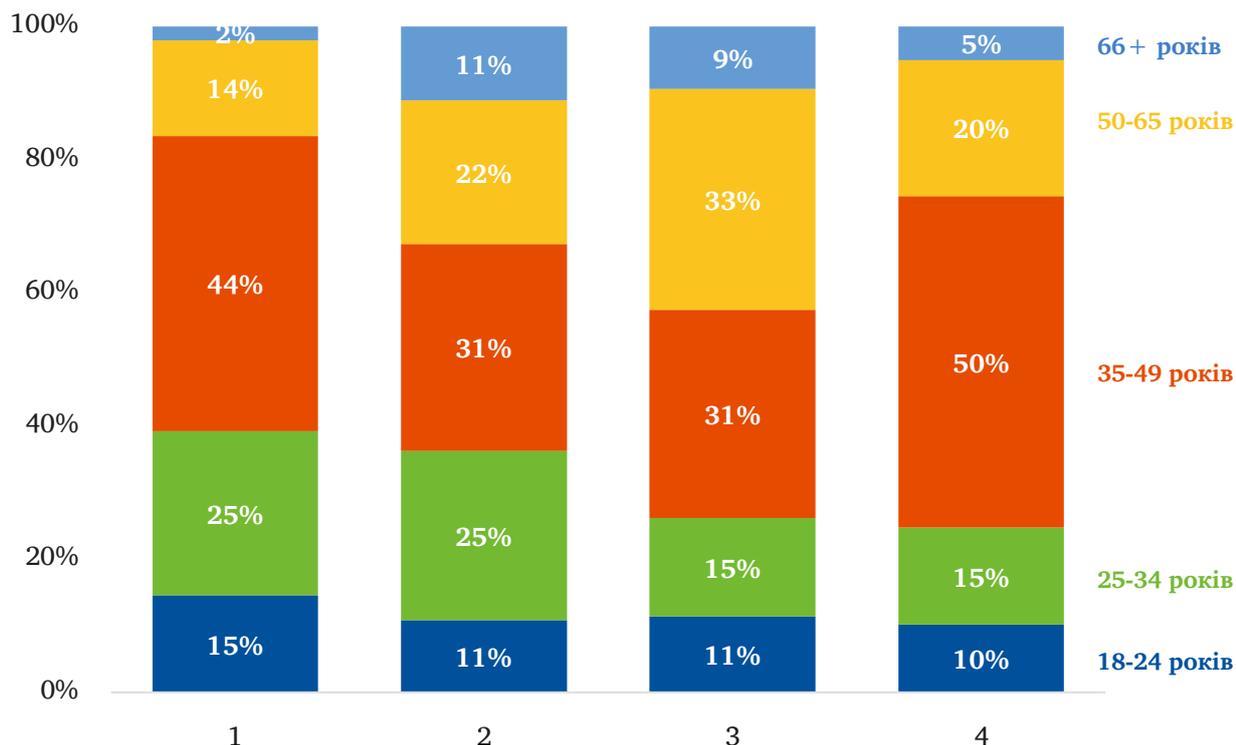

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

У цій групі більше жінок (82,7% порівняно із 72,4% серед усіх респондентів), людей віком 25-34 роки (24,7% порівняно з 19,4% серед усіх біженців) або 35-49 років (44,3% порівняно з 38,1%). Зараз вони більш схильні перебувати у Польщі (24,3% серед цієї групи та 15,1% серед усіх), жити у невеликих містах (35% порівняно з 28,9%). За кордон більше з них виїхали з дітьми до 18 років (44,5% порівняно з 36,4% серед усіх респондентів) або з дітьми старше 18 років (13,6%).

До війни ці люди були більш схильні працювати за наймом повний робочий день (64,1% порівняно з 52% серед усіх біженців). Тепер більшість із них влаштувалася на роботу в країні перебування на повний (30%) або неповний (19,3%) робочий день, хоча значна частина (23%) досі шукає роботу. Водночас серед тих, хто працює, більшість (62% порівняно з 50,5% серед усіх біженців) робить це не за спеціальністю, бо для більшості (64%) з них для роботи за спеціальністю потрібно вільно володіти мовою країни перебування.

Рисунок 37. Розподіл за віковими групами та кластерами

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Своє поточне перебування в іншій країні вони оцінюють на середньому рівні: порівняно із іншими групами вони менш схильні оцінювати своє перебування за кордоном на 10 із 10 (13% порівняно із 20,5% серед усіх біженців). Водночас вони частіше за інші групи стикались із проблемами у країні перебування: відсутнім або складним доступом до медицини (58,7% порівняно з 28,3% серед усіх біженців), низькою якістю медичних послуг (30% порівняно з 17,9% серед усіх біженців), зavelикою бюрократією (36,2% порівняно з 25,3% серед усіх біженців) тощо.

Люди з цієї групи менш схильні точно планувати повернутись в Україну: лише 13,8% точно планують повернутися до України порівняно з 26,2% серед усіх біженців. Більшість із тих, хто все ж планує повернутися, готові зробити це лише після закінчення війни (79% порівняно з 61,3% серед усіх біженців). Люди з цієї групи також були більш схильними змінити свою думку щодо повернення порівняно зі своїми планами рік тому та вирішити не повертатися (37,4% порівняно із 25,8% серед усіх біженців) або ж повернутися пізніше (29,8% порівняно з 20,8%).

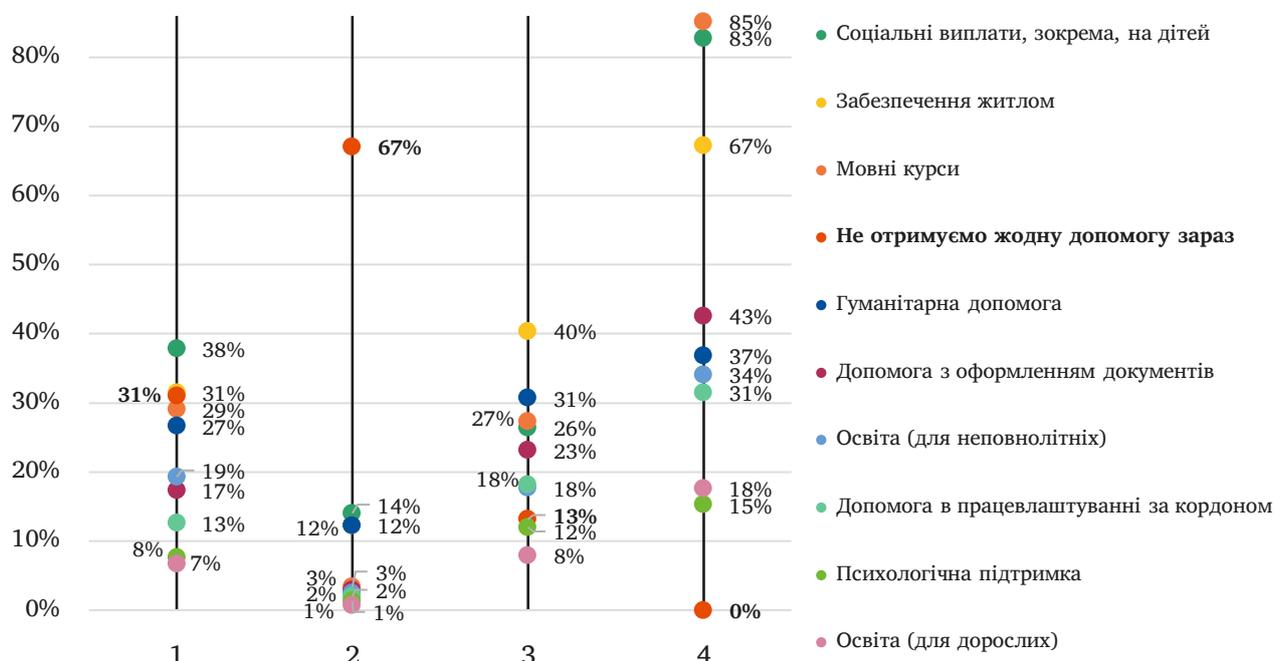
Водночас ці люди частіше зазначають, що існують певні чинники, які можуть стимулювати їх повернутися додому. Лише 0,7% із респондентів у цій групі сказали, що нічого не зможе стимулювати їх повернутися (порівняно з 8,3% серед усіх респондентів). Чинники, які є найважливішими для цієї групи, — це відсутність бойових дій та повітряних ударів по населеному пункту, в який респонденти планують повернутися (77,5%), остаточне закінчення війни (76,7%), можливість знайти достойно оплачувану роботу (73,9%) та вищий рівень життя в Україні (72,9%).

9.2. САМОЗАБЕЗПЕЧЕНІ (30,1% ВІД УСІХ БІЖЕНЦІВ)

Основною характеристикою цієї групи є те, що вони набагато рідше отримують допомогу від країни перебування та більш схильні оплачувати своє перебування там самостійно. 67,1% людей у цій групі не отримують жодної допомоги порівняно з 28,6% серед усіх біженців. Лише 14% людей отримують

соціальні виплати (порівняно з 39,5% серед усіх біженців), 12,3% забезпечені житлом від держави (порівняно з 37,85% серед усіх біженців) і тільки 3,4% відвідують мовні курси (порівняно з 35,9% серед усіх біженців).

Рисунок 38. Розподіл відповідей на запитання «Вкажіть, чи отримуєте Ви наступну допомогу в країні перебування зараз?», за кластерами

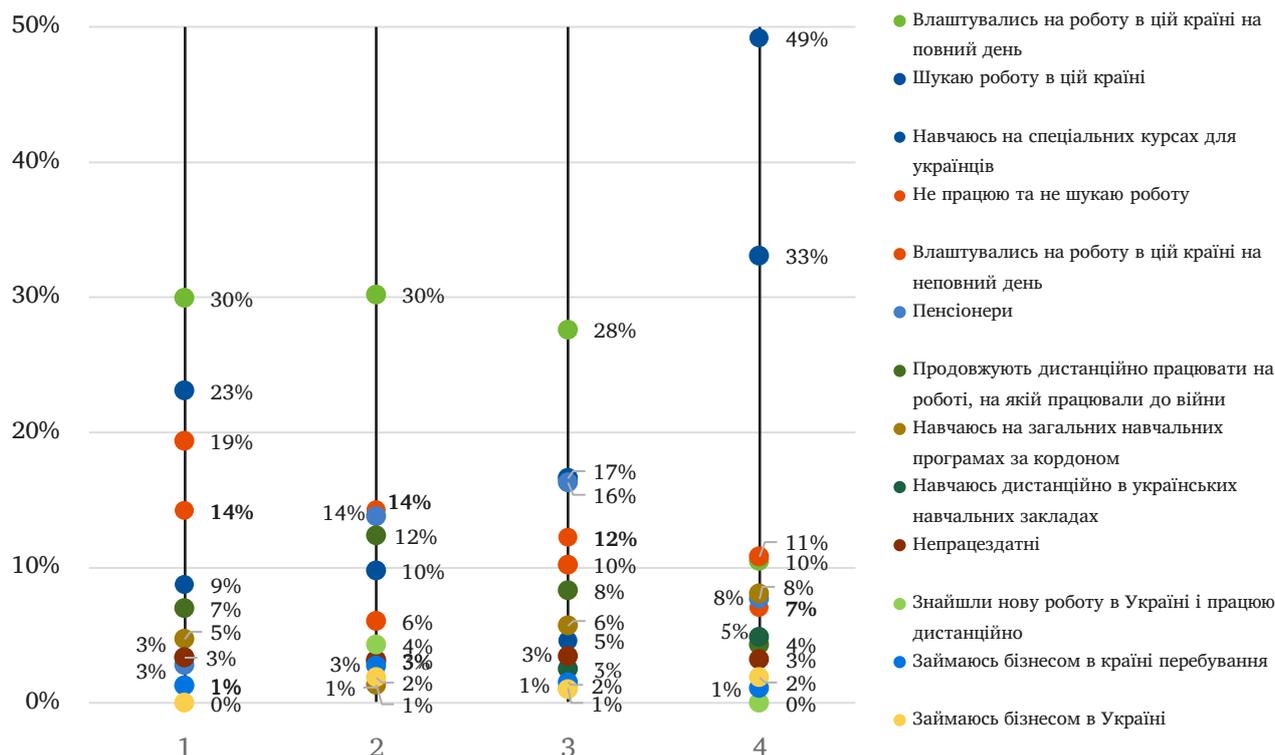

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Люди з цієї групи також більш схильні за середньостатистичного українця працювати як дистанційно на українську компанію (16,6% серед цієї групи порівняно з 10% серед усіх біженців), так і повний робочий день у країні перебування (30% порівняно з 24,1% серед усіх). Це логічно, адже робота може дозволяти людям у цій групі забезпечувати себе самостійно та не залежати від соціальних виплат.

Крім того, люди у цій групі більш схильні працювати за спеціальністю (44,8% порівняно з 36,4%). Водночас переважна більшість із них (67,4% порівняно з 36,2% серед усіх біженців) не готові робити додаткових кроків для пошуку нової роботи, тож можна зробити висновок, що їх задовольняє поточна робота або ж вони мають інші джерела доходів і не потребують роботи.

Рисунок 39. Поточний статус зайнятості, за кластерами

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023— січень 2024, розрахунки ЦЕС

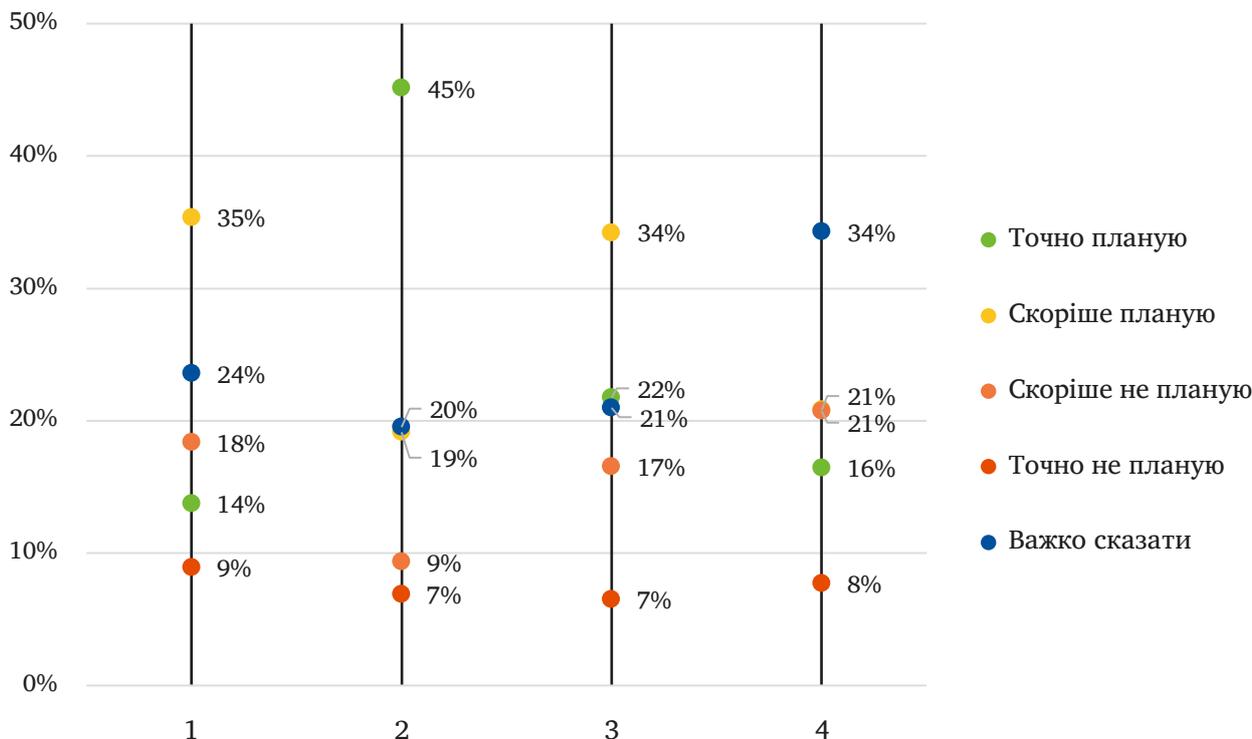
Люди у цій групі частіше за інших виїхали за кордон до повномасштабної війни (14,3% порівняно з 8% серед усіх біженців), що частково пояснює те, чому вони не отримують соціальні виплати, адже у багатьох країнах українці, які виїхали до війни, не мають права на отримання соціальних виплат. І до війни, і зараз люди у цій групі мали відносно вищий рівень доходу. До війни 45,7% людей у цій групі могли дозволити собі будь-що будь-коли або ж їм вистачало на їжу, одяг, взуття та дорогі речі, але щоб купити квартиру чи машину потрібно було заощаджувати (порівняно з 37,7% серед усіх респондентів). Натепер у цій категорії доходу 34,6% людей у цій групі (порівняно з 30% серед усіх респондентів).

За кордоном вони більш схильні жити у великих містах (36,4% порівняно з 27,2% серед усіх). Вони були більш схильні виїжджати за кордон самостійно, без інших членів родини чи друзів (25,6% порівняно з 19,8% серед усіх). Також люди у цій групі були більш схильні подорожувати до (23,7% порівняно з 17,6% серед усіх) чи працювати (16,4% порівняно з 9,6% серед усіх) у поточній країні перебування до повномасштабного вторгнення.

Порівняно з іншими групами вони найбільш схильні бути впевненими у своєму бажанні повернутися в Україну. 45,1% точно планують повернутися (порівняно з 26,2% серед усіх біженців), а якщо брати до уваги і тих, хто точно планує, і тих хто скоріше планує, то таких у цій групі 64,3% (порівняно з 52,4% серед усіх біженців). Крім того, серед тих, хто планує повернутися, більшість готова це зробити навіть до закінчення війни (54,2% порівняно з 38,7% серед усіх). Люди у цій групі були менш схильні змінювати свої плани щодо повернення: 58,8% серед респондентів у цій групі не змінили своїх планів порівняно з 47,9% серед усіх. Водночас думка людей із цієї групи щодо повернення найменше залежить від зовнішніх чинників (13,4% кажуть, що жоден чинник не може стимулювати їх повернутися порівняно з 8,3% серед усіх респондентів). Людям у цій групі життя в Україні подобається більше, ніж

життя за кордоном: на шкалі від 1 до 10, де 1 означає, що життя в Україні подобається набагато більше, ніж життя за кордоном, а 10 — що життя за кордоном подобається набагато більше, 43,4% людей у цій групі обрали 1 (порівняно з 26,8% серед усіх біженців).

Рисунок 40. Розподіл відповідей на запитання "Чи плануєте ви повернутись в Україну?", за кластером

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

9.3. ЛЮДИ СТАРШОГО ВІКУ (28% ВІД УСІХ БІЖЕНЦІВ)

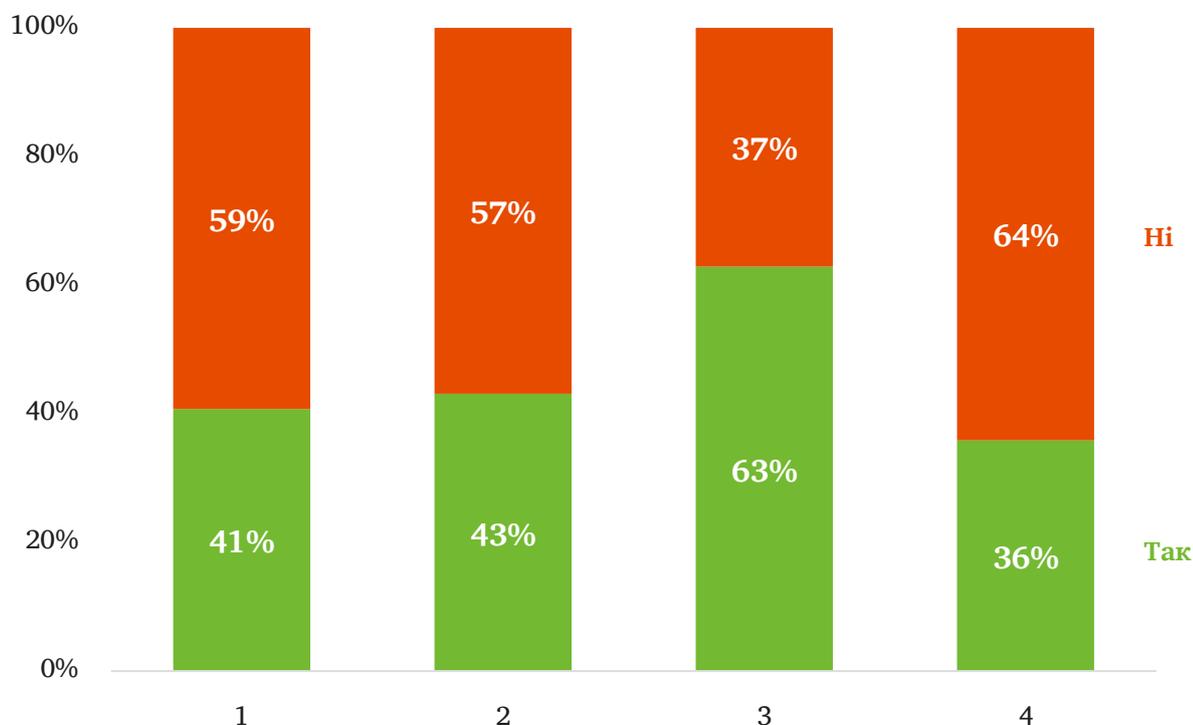
Порівняно з іншими групами, які були виділені за допомогою кластерного аналізу, у цієї групи немає однієї характеристики чи групи характеристик, яка б надто відрізняла їх від середньостатистичного біженця, окрім того, що ці люди більш схильні бути старшими, порівняно з іншими групами. Тому ми назвали цю групу “люди старшого віку”. А втім, для того щоб зрозуміти, ким є люди старшого віку та чим вони відрізняються, у цій частині ми опишемо ті характеристики, за якими вони все-таки різняться від інших груп.

Люди в цій групі більш схильні бути старшого віку: 50-65 років (33,1% порівняно з 23,4% серед усіх біженців) або 66+ років (9,4% порівняно з 7,7% серед усіх), та менш схильні мати вищу освіту (62,9% серед людей у цій групі мають вищу освіту порівняно з 70,1% серед усіх біженців). 28% людей у цій групі влаштувалися на роботу в країні перебування на повний робочий день, 17% шукають роботу, 16% навчаються на спеціальних курсах, а 12% не працюють і не шукають роботу.

Порівняно із іншими групами люди у цьому кластері дещо менш схильні отримувати соціальні виплати: їх отримують 26,4% людей у цій групі порівняно з 39,5% серед усіх біженців. Навіть серед тих, хто отримує соціальні виплати, великій частині (36,2% порівняно з 21,5% серед усіх біженців) цих виплат не вистачає навіть на базові потреби. Це пов'язано з тим, що частка людей, які отримують соціальні виплати, є дуже високою в четвертій групі (“у процесі інтеграції”), що підвищує середнє значення отримання соціальних виплат серед усіх біженців, тому інші групи можуть мати частку отримання соціальних виплат нижче середнього.

Іншою цікавою характеристикою цієї групи є те, що вони залишаються більш пов'язаними з Україною порівняно з іншими групами: 62,8% із них поверталися до України після виїзду за кордон порівняно із 46,4% серед усіх біженців.

Рисунок 41. Розподіл відповідей на запитання "Чи їздили ви до України під час повномасштабного вторгнення після того, як виїхали за кордон?", за кластерами

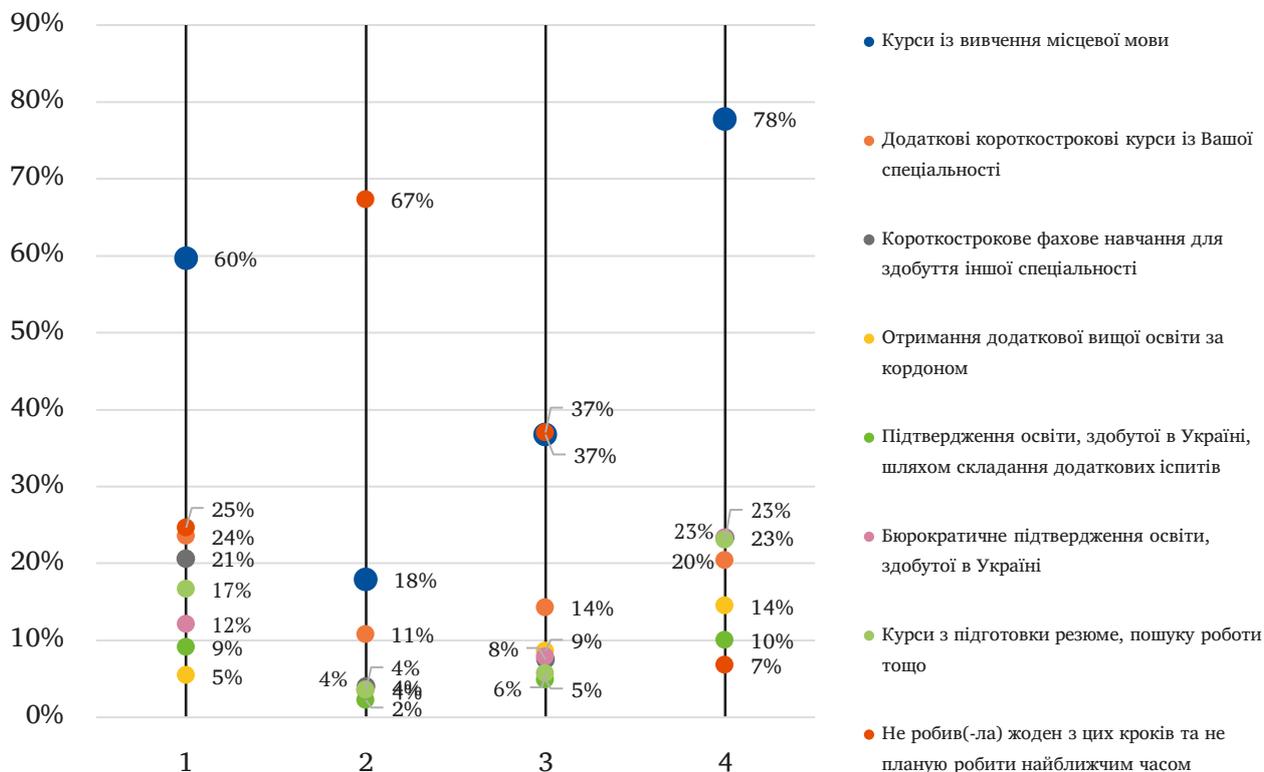
Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

9.4. У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ (26,8% СЕРЕД УСІХ БІЖЕНЦІВ)

Ця група вирізняється тим, що більшість людей у ній перебуває у процесі активної інтеграції в життя країни перебування: наприклад, відвідують мовні або інші короткострокові курси та досі не працюють у країні перебування. Так, лише 10,5% респондентів з цієї групи працюють повний робочий день у країні перебування порівняно із 24,1% серед усіх респондентів. Натомість 49% навчаються на спеціальних курсах для українців у країні перебування (це можуть бути як і мовні, так і загальні інтеграційні курси).

Щедрі соціальні виплати дозволяють людям у цій групі сконцентруватися на навчанні: більшість (67,3%) із них забезпечені житлом з боку держави (порівняно з 37,8% серед усіх біженців), а 82,8% із них отримують соціальні виплати (порівняно з 39,5% серед усіх біженців), 85,2% відвідують мовні курси (порівняно з 35,9% серед усіх). Усі респонденти з цієї групи сказали, що вони отримували бодай один вид допомоги у країні перебування, тоді як серед усіх біженців 28,9% не отримували жодної допомоги. Крім того, 48,8% опитаних у цій групі сказали, що рівень соціальних виплат, які вони отримують, збільшився за час перебування за кордоном (порівняно з 39,9% серед усіх біженців).

Рисунок 42. Розподіл відповідей на запитання «Чи ви проходили чи плануєте у найближчому майбутньому наступні кроки з підвищення кваліфікації задля того, щоб знайти кращу роботу?», за кластерами

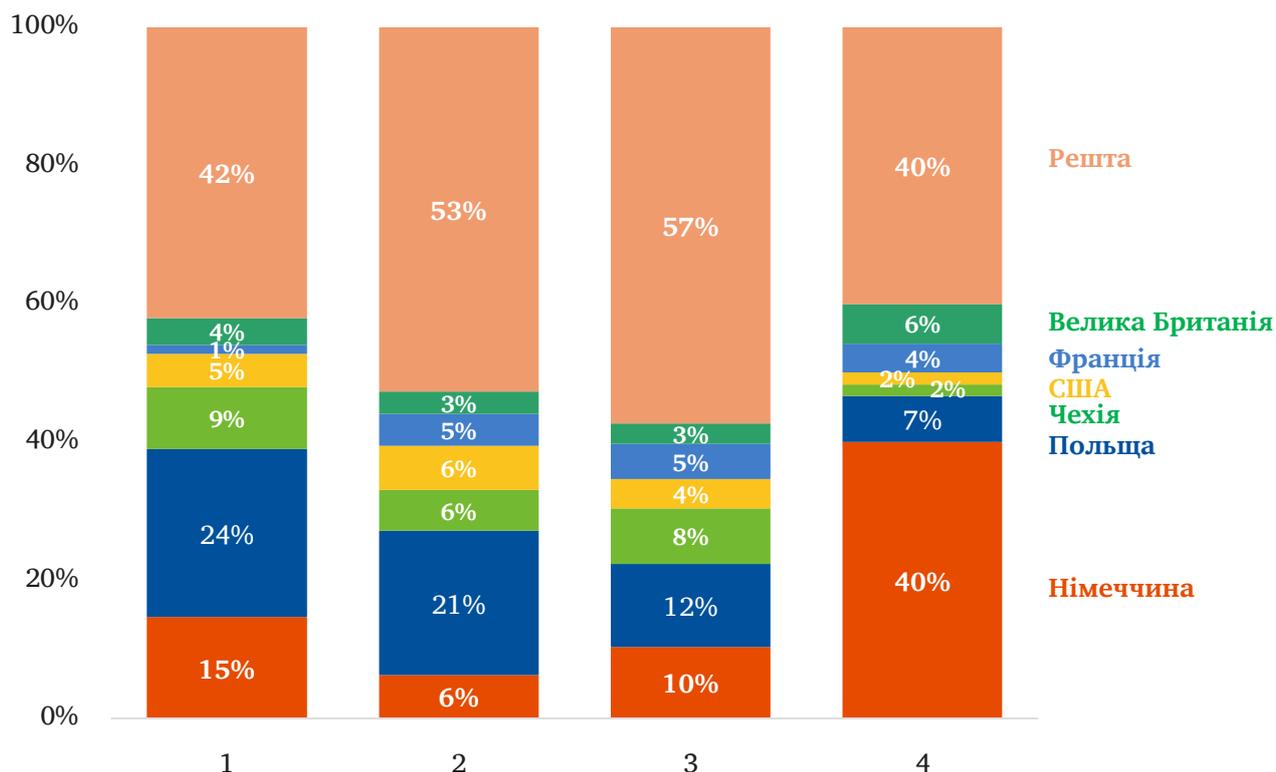

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Велика частина людей у цій групі (40%) проживає у Німеччині (порівняно з 17,7% серед усіх біженців). Це не дивно, адже рівень соціальних виплат та витрат держави на інтеграцію у Німеччині високий порівняно з іншими країнами ЄС.

Половина людей у цій групі (49,9%) у віковій групі 35-49 років (порівняно з 38,1% серед усіх біженців) та майже половина (48,2%) виїхала за кордон із неповнолітніми дітьми (порівняно з 36,4% серед усіх біженців).

Рисунок 43. Поточна країна перебування, розподіл за кластерами

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Порівняно з іншими групами люди у цьому кластері мають кращий досвід проживання у поточній країні перебування. Вони відчувають краще ставлення до себе з боку місцевих: 53,1% порівняно з 44,7% серед усіх біженців, а 44,2% оцінюють свій досвід перебування у країні перебування на 9 чи 10 із 10, порівняно з 31,8% серед усіх біженців.

Люди у цій групі залишаються менш зв'язаними з Україною порівняно з представниками інших кластерів. Вони менш схильні відвідувати Україну під час свого перебування за кордоном: лише 35,9% з цієї групи відвідували Україну за час перебування порівняно з 46,4% серед усіх біженців.

Крім того, люди з цієї групи менш схильні планувати повернення до України: лише 16,5% із них точно планують повернутися (порівняно з 26,2% серед усіх біженців) та 20,8% скоріше планують (порівняно з 26,3% серед усіх біженців). Навіть серед тих, хто хоче повернутися, лише 24,8% готові зробити це до закінчення війни (порівняно з 38,7% серед усіх).

10. ЩО МОЖЕ БУТИ ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ БАЖАННЯМ ПОВЕРТАТИСЯ

10.1. РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ ДАНИХ ОПИТУВАННЯ БІЖЕНЦІВ

У цій частині ми з'ясуємо, які фактори можуть бути пов'язані із бажанням українців повернутися в Україну. Ми також порівняємо ці результати із результатами регресійного аналізу за результатами першої хвили опитування, щоб зрозуміти, чи змінилися за рік чинники, які корелюються із планами щодо повернення. Переглянути повні результати регресійного аналізу на основі першої хвили опитування можна у нашій попередній записці про українських біженців.⁵⁷ Ми також коротко опишемо результати інших досліджень, які використовують регресійний аналіз, щоб дослідити чинники, які пов'язані із бажанням українців повернутися, зокрема Adema et al. (2023) та дослідження «Вокс Україна».^{58, 59}

Для цього аналізу ми використали впорядковану логіт-модель (ordered logit regression). Незалежними змінними є стать, вік, сімейний статус, освіта, країна перебування, чи є у респондента діти, регіон та тип населеного пункту в Україні, з якого виїхав респондент, чи перебуває рідний регіон у зоні бойових дій, поточний статус зайнятості, статус зайнятості до війни, поточний рівень доходів та рівень доходів до війни.

Варто зауважити, що представлені результати не показують причинно-наслідкового зв'язку між вірогідністю повернення та змінними, включеними до регресії, а лише кореляцію між ними.⁶⁰

На Рисунок 44 показані результати регресії, які зображені у вигляді співвідношення шансів (odds ratio, зображено крапками та цифрами) та довірчого інтервалу (confidence interval, 90%-вий довірчий інтервал зображений лініями, а зірочками зазначений рівень статистичної значимості, * — статистично значимий результат на рівні 10%, ** — статистично значимий результат на рівні 5%, *** статистично значимий результат на рівні 1%).

Співвідношення шансів можна інтерпретувати таким чином. Якщо його значення більше 1, це число показує, у скільки разів респонденти в цій категорії більш схильні планувати повернення в Україну, ніж респонденти в «базовій» категорії. Наприклад, на Рисунок 44 бачимо, що співвідношення шансів для змінної «Жінка» дорівнює 1,55, що означає що жінки в 1,55 раза, або на 55%, більш схильні планувати повернутися в Україну, ніж чоловіки. Якщо ж значення співвідношення шансів менше 1, це означає, що респонденти у цій категорії менш схильні до повернення в Україну, ніж респонденти у базовій категорії. Для того щоб порахувати, у скільки разів (або на скільки відсотків) вони є менш схильними до повернення в Україну, потрібно відняти значення співвідношення шансів від 1. Так, наприклад, значення співвідношення шансів для змінної «Студент» дорівнює 0,43, що означає, що студенти на $(1 - 0,43 = 0,57)$ 57% менш схильні до повернення в Україну. Якщо ж значення співвідношення шансів дорівнює (або не є статистично значимо відмінним) від 1, це означає, що люди

⁵⁷ Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Центр економічної стратегії. [Link](#).

⁵⁸ Harm Adema, Joop Age, Sevati Giray Aksoy, Yvonne Giesing, and Panu Poutvaara. The Effect of Conflict on Ukrainian Refugees' Return and Integration. (2023). [Link](#).

⁵⁹ Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців. Вокс Україна. [Link](#).

⁶⁰ Докладніше про те, чому ми не можемо встановити причинно-наслідковий зв'язок, спираючись лише на дані цього опитування, можна прочитати у нашій попередній записці про біженців у Розділі 4.2.2. ЧИ ГОТОВІ УКРАЇНЦІ ПОВЕРТАТИСЬ: РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ. [Link](#).

у цій категорії так само схильні до повернення в Україну, як і люди в базовій категорії. Для безперервних змінних, як, наприклад, вік, співвідношення шансів можна інтерпретувати як у скільки разів збільшаться плани на повернення, якщо ця змінна збільшиться на 1.

Так, наприклад, для змінної «Вік» співвідношення шансів дорівнює 1,03. Це означає, що вірогідність того, що певна людина планує повернутися, збільшується на 3% з кожним роком її віку.

На рисунку зображені співвідношення шансів лише для тих змінних, які є статистично значимими. Таким чином, зв'язок між такими змінними, як сімейний статус, наявність дітей, статус зайнятості до війни, рівень доходів до війни, освіта, тип населеного пункту, чи залишився їх чоловік чи дружина в Україні і планами щодо повернення не є статистично значимим. Відсутність статистично значимого зв'язку з цими змінними є само по собі цікавим.

Наприклад, позитивним є той факт, що люди з дітьми та/або вищим рівнем освіти не є більш схильними до того, щоб залишитися за кордоном, адже повернення цих людей є особливо важливим для українського людського потенціалу та ринку праці.

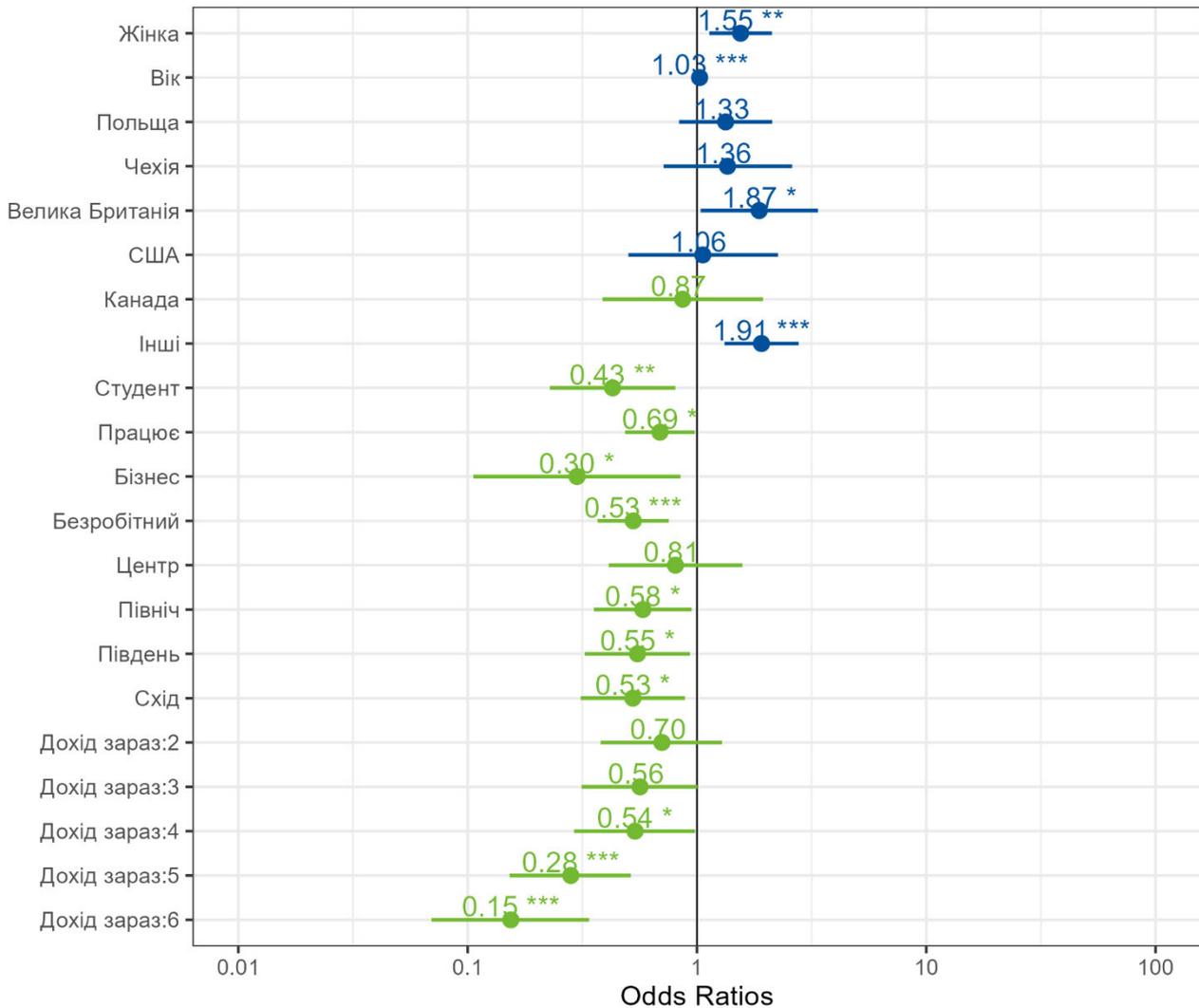
Також цікавим є те, що сімейний статус та те, чи залишився чоловік респондента в Україні, не є статистично значимим. Це може означати, що принаймні частина респондентів планує возз'єднатись із родиною за кордоном, тож не збирається повертатися, навіть попри перебування рідних в Україні.

Довоєнний рівень доходу чи зайнятості перестав бути важливим, бо з часом біженці адаптуються до життя за кордоном і більше орієнтуються на поточні, а не довоєнні дохід і роботу. Варто зауважити, що регресійний аналіз на основі першої хвилі опитування біженців, проведеного у листопаді-грудні 2022 року, показував, що люди з вищим рівнем довоєнного доходу були більш схильні повернутися в Україну.

Той факт, що довоєнний дохід перестав бути важливим чинником, може бути пов'язаний із декількома причинами. По-перше, люди з вищим рівнем довоєнного доходу, які хотіли повернутися до України, могли це зробити з часу попередньої хвилі опитування.

Водночас інші могли адаптуватися за кордоном, знайти роботу за спеціальністю та почати отримувати високий рівень доходу і за кордоном. Через це дедалі більше людей із цієї групи вирішили не повертатися.

Рисунок 44. Результати регресійного аналізу

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Категорії доходу можна розшифрувати так: Дохід зараз:2 — Нам вистачало на їжу, але на одяг та взуття треба було заощаджувати чи позичати; Дохід зараз:3 — Нам вистачало на їжу, одяг та взуття, але щоб купити, наприклад, гарний костюм, мобільний телефон чи пілосос, треба було заощаджувати чи позичати; Дохід зараз:4 — Нам вистачало на їжу, одяг, взуття та інші покупки, але, щоб купити дорогі речі (наприклад, побутову техніку), треба було заощаджувати чи позичати; Дохід зараз:5 — Нам вистачало на їжу, одяг, взуття та дорогі речі, але, щоб купити машину чи квартиру, треба було заощаджувати чи позичати; Дохід зараз:6 — Ми могли купити все, що нам потрібно, у будь-який час. Базова категорія для рівня доходу — Ми були змушені економити на харчуванні.

На Рисунок 44 бачимо, що жінки на 55% більш схильні до повернення в Україну. Це може бути пов'язано із тим, що чоловіки бояться, що за повернення не зможуть повторно виїхати за кордон, а також ті чоловіки, які виїхали за кордон незаконно, бояться покарання за це.

Старші люди більш схильні повертатись: з кожним роком вірогідність того, що респондент бажає повернутися, збільшується на 3%. Молодшим українцям може бути легше адаптуватися до життя за кордоном, вивчити мову, підтвердити свою кваліфікацію тощо. Крім того, у старших людей в Україні може залишатися родина та майно, до яких вони б хотіли повернутися.

Якщо дивитись на те, з яких країн українці більше прагнуть повертатися, можемо зробити висновок, що різниця між бажанням повернутись із Німеччини (яка є базовою категорією для країн повернення, тому не зображена на графіку), Польщі, Чехії, США та Канади не є статистично значимою. Водночас українці, які натепер перебувають у Великій Британії, на 87% більш схильні бажати повернення, ніж

українці, які зараз живуть у Німеччині. Українці, які живуть поза однією із країн, згаданих вище, на 91% більш схильні бажати повернутися, ніж українці в Німеччині. Це може бути пов'язано з нижчим рівнем соціальних виплат у Великій Британії порівняно з Німеччиною, складністю у пошуку роботи, а також іншим портретом біженців, які перебувають у Британії. Категорія «Інші країни» містить багато різних країн, тож причини, чому українці прагнуть повернутися з них, можуть бути різними.

Як і в попередній записці, бачимо, що люди, які зараз є студентами, працюють, мають власний бізнес у країні перебування або не працюють, але активно шукають роботу, менш схильні бажати повернення порівняно з тими, хто не працює і не шукає роботу (на 57%, 31%, 70% і 47% відповідно). Це також очікувано, адже ті, хто шукає роботу, ідуть навчатися чи відкривають бізнес, адаптуються до життя у країні перебування та будують з нею нові зв'язки, тож їм буде складніше повертатися в Україну.

Українці з півночі, півдня та сходу України менш схильні прагнути повернутися до України, ніж українці із заходу країни (на 42%, 45% і 47% відповідно). Тоді як різниця між прагненнями щодо повернення між українцями із заходу та центру не є статистично відмінними. Через те, що північ, південь та схід України зазнали найбільше руйнувань через військову агресію Росії і багато населених пунктів у цих регіонах досі залишаються окупованими або під постійними обстрілами російської армії, багатьом людям із цих регіонів немає куди повертатися. Водночас це відрізняється від результатів аналізу даних першої хвили опитування, які показували, що українці з центру України менш схильні повертатися, тоді як між іншими регіонами різниці не було.

Поточний рівень доходу негативно корелюється із бажанням повернутися до України: що більше доходів отримують українці, то менше вони бажають повернутися в Україну. Наприклад, українці з найвищим рівнем доходу на 85% менш схильні бажати повернення, ніж українці з найнижчим рівнем доходу. Люди, які змогли знайти роботу з відносно високим рівнем доходу за кордоном, можуть не бажати повертатися до України, щоб не втратити цей дохід. Схожою була ситуація і рік тому.

10.2. ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ ІНШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Варто зазначити, що чинники, які впливають на плани українських біженців щодо повернення (та фактичне повернення), аналізували й інші дослідники.

10.2.1. ЩО СПРИЯЄ ФАКТИЧНОМУ ПОВЕРНЕННЮ?

Дослідження «Вокс Україна»⁶¹ оцінює не лише те, які чинники пов'язані з намірами українців повертатись, але й те, які чинники корелюються з фактичним поверненням. Так, дослідження показує, що українці, які виїхали раніше (навіть до війни), були більш схильні фактично повертатися, аніж ті, які виїхали пізніше. Відсутність дітей або ж навчання дітей в іноземних школах негативно корелювало із фактичним поверненням в Україну. Іншими важливими чинниками були:

- туга за родиною чи домом,
- батьки, які залишились в Україні,
- бажання, щоб діти навчалися в Україні,
- кращі можливості працевлаштування в Україні або дистанційна робота на українську компанію,

⁶¹ Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців. Вокс Україна. [Link](#).

- краща безпекова ситуація,
- повернення друзів в Україну,
- наявність власності в Україні,
- відчуття самотності або труднощі з інтеграцією за кордоном,
- відчуття приниження через життя на субсидії.

Результати Adema et al. (2023) свідчать, що фактично повертатися більш схильні українці, чий партнер залишився в Україні, а також ті, чий рідний населений пункт був звільнений українськими збройними силами під час їхнього перебування за кордоном.⁶² Цікавим також є той факт, що українці, які більш вільно володіли англійською, також були більш схильними повертатися. Тоді як бойові дії у рідному населеному пункті впливають на ймовірність повернення українців у їхній рідний населений пункт, це не впливає на ймовірність повернення в Україну. Це означає, що українці, які жили у зони бойових дій, розглядають можливість повернення в інші регіони України, і те, чи досі тривають у їхньому регіоні бойові дії, впливають радше на рішення, в який саме регіон України повертатися, а не на те, чи повертатися в Україну загалом.

10.2.2. ЩО ВПЛИВАЄ НА ПЛАНИ (НЕ) ПОВЕРНЕННЯ?

Дослідження «Вокс» показує, що менше планують повертатись українці, які виїхали разом із партнером, ті, які не мають дітей, ті, що виїхали у лютому-березні 2022 року, мають статус біженця, не відвідували Україну від часу виїзду.

Більше повернутися планують українці, які працюють на роботі, що не відповідає їхньому рівню кваліфікації, хочуть, щоб діти навчалися в Україні, можуть отримати хорошу роботу в Україні, тужать за домівкою та бажають допомогти у відбудові країни.

Попри те що Adema et al. (2023) показали, що українці, які вільно володіють англійською, були більш схильними повернутися до України, серед тих, хто залишився, володіння англійською, навпаки, стимулює українців почати планувати залишитись у поточній країні перебування.

Більш схильні залишитися за кордоном і ті українці, які приїхали із населених пунктів, бойові дії в яких посилюлися під час їхнього перебування за кордоном, а ті, чий рідні міста деокупували за цей час, навпаки, почали більше задумуватися про повернення. Ті біженці, які більш песимістичні у своїх прогнозах тривалості війни, мають менш конкретні плани щодо повернення порівняно з оптимістами.

⁶² Harm Adema, Joop Age, Cevat Giray Aksoy, Yvonne Giesing, and Panu Poutvaara. The Effect of Conflict on Ukrainian Refugees' Return and Integration. (2023). [Link](#).

Harm Adema, Joop Age, Cevat Giray Aksoy, Yvonne Giesing, and Panu Poutvaara. The Effect of Conflict on Ukrainian Refugees' Return and Integration. (2023). [Link](#).

11. СКІЛЬКИ БІЖЕНЦІВ ПОВЕРНУТЬСЯ? ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ ТА ДЕМОГРАФІЧНІ ВТРАТИ

У цьому дослідженні ми також спробуємо дати відповідь на запитання, скільки українців можуть залишитися за кордоном навіть після закінчення війни, а скільки повернуться?. Ми оцінимо кількість людей, які повернуться та залишаться за кордоном за віковими групами, рівнем освіти та статусом зайнятості. Використовуючи відповіді на запитання про бажання возз'єднати родину за кордоном після закінчення війни, ми також порахуємо, скільки ще українців можуть виїхати за кордон після закінчення війни, коли будуть зняті обмеження для виїзду за кордон для чоловіків призовного віку. Крім цього, порахуємо, як неповернення українських біженців може вплинути на українську економіку і демографію.

11.1. МЕТОДОЛОГІЯ

Наші розрахунки беруть за основу кількість біженців, які зараз перебувають за кордоном (без урахування тих, хто перебуває на території Росії чи Білорусі). Докладніше про те, як ми рахували кількість біженців, можна прочитати у Розділі 3. Також ми використовуємо відповіді на запитання «Чи плануєте ви повернутись в Україну?» респондентів третьої хвилі опитування біженців, проведеного у грудні 2023 — січні 2024 дослідницькою агенцією «Інфо Сапієнс» на замовлення Центру економічної стратегії.

Ми використовуємо таку саму методологію, як і в попередньому дослідженні про українських біженців.⁶³ Ми оцінюємо кількість біженців, які повернуться та залишаться за кордоном, за трьома сценаріями: оптимістичному, середньому та песимістичному. На відміну від нашого попереднього дослідження, цього разу сценарії відрізняються лише припущеннями щодо ймовірності повернення, які ми асоціюємо із різними відповідями на запитання щодо планів повернення. Минулого разу у різних сценаріях ми також використовували різну оцінку кількості біженців, які перебувають за кордоном. Це було пов'язано із тим, що не могли зробити точну оцінку кількості людей, які виїхали до Європи через територію Росії. Однак цього разу ми маємо дані з опитування щодо відсотка від усіх біженців, які виїхали через територію Росії. Тож тепер можемо порахувати кількість біженців, які виїхали через Росію.

Як і у попередньому дослідженні, на практиці різні сценарії можуть відображати різні прогнози щодо тривалості війни та того, чим вона закінчиться. Наприклад, оптимістичний сценарій припускає, що війна закінчиться відносно швидко, припиняться обстріли України, а території, які були окуповані Росією, будуть повністю звільнені. За таких умов можна припустити, що більше біженців повернуться, адже повертатися буде безпечно, а люди з поточної зони бойових дій зможуть повернутися до свого рідного звільненого регіону.

Ми наводимо наші припущення щодо ймовірностей повернення для усіх сценаріїв у Таблиці 5.

⁶³ Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Центр економічної стратегії. [Link](#).

Таблиця 6. Припущення щодо вірогідності повернення українських біженців з-за кордону залежно від різних сценаріїв

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
«Точно планую»	100%	80%	60%
«Скоріше планую»	75%	60%	50%
«Скоріше не планую»	25%	10%	10%
«Точно не планую»	0%	0%	0%
«Важко сказати»	50%	30%	20%

Джерело: припущення ЦЕС

Варто також зазначити, що за кордоном перебувають як дорослі, так і діти. Але наше опитування проводилося лише серед дорослих біженців. Для того щоб порахувати, скільки дітей повернеться після закінчення війни, ми робимо припущення, що повернення дітей віком 0-13 років залежить від повернення їхніх батьків. Однак діти віком 14-17 років можуть бути більш самостійними та залишитися за кордоном, навіть якщо їхні батьки повернуться до України, наприклад, вступивши у місцевий університет чи коледж. Тому, для того щоб оцінити ймовірність повернення дітей віком 14-17 років, ми використовуємо відповіді на запитання їхніх батьків: «Чи хоче ваша дитина повернутись до України чи залишитись за кордоном?». Як і у випадку з дорослими, залежно від сценарію, ми робимо такі самі припущення щодо ймовірності повернення дітей згідно з відповідями на це запитання.

11.2. СКІЛЬКИ УКРАЇНЦІВ ПОВЕРНЕТЬСЯ ДО УКРАЇНИ, А СКІЛЬКИ ЗАЛИШИТЬСЯ ЗА КОРДОНОМ?

У Розділі 3 ми підраховали, що за кордоном натеper перебувають 4,9 млн українців. Використовуючи запитання з опитування щодо кількості дітей, ми можемо порахувати, що разом у 1000 опитаних дорослих біженців було 620 дітей. А отже, серед усіх біженців 61,7% — дорослі, а 38,3% — діти. Екстраполюючи цю інформацію на загальну кількість біженців, можемо порахувати кількість дорослих та дітей серед біженців (а також кількість дітей віком 0-13 та 14-17 років, використовуючи дані щодо віку дітей). За нашими даними, натеper за кордоном (без врахування Росії та Білорусі) перебувають 3,6 млн українців. Серед них 2,2 млн дорослих та а 1,36 млн дітей (із них близько 314 тис. віком 14-17 років, а 1,05 млн — віком до 14 років).

За нашими розрахунками, після закінчення війни за кордоном залишиться 1,4 млн українців за оптимістичного сценарію, 2,0 млн — за середнього та 2,3 млн — за песимістичного (Таблиця 6 і Рисунок 45).

У Таблиці 6 бачимо, що розрив у оцінках кількості повернень більший між оптимістичним та середнім сценарієм, аніж між середнім та песимістичним. Це пов'язано з нашими припущеннями щодо ймовірності повернення, пов'язаною із різними варіантами відповіді за сценаріями (Таблиця 5).

Різниця у ймовірності повернення за кожної відповіді є меншою між оптимістичним і середнім сценарієм, аніж між середнім і песимістичним.

Таблиця 7. Кількість українських біженців, які повернуться до України або залишаться за кордоном, залежно від сценарію станом на січень 2024 року

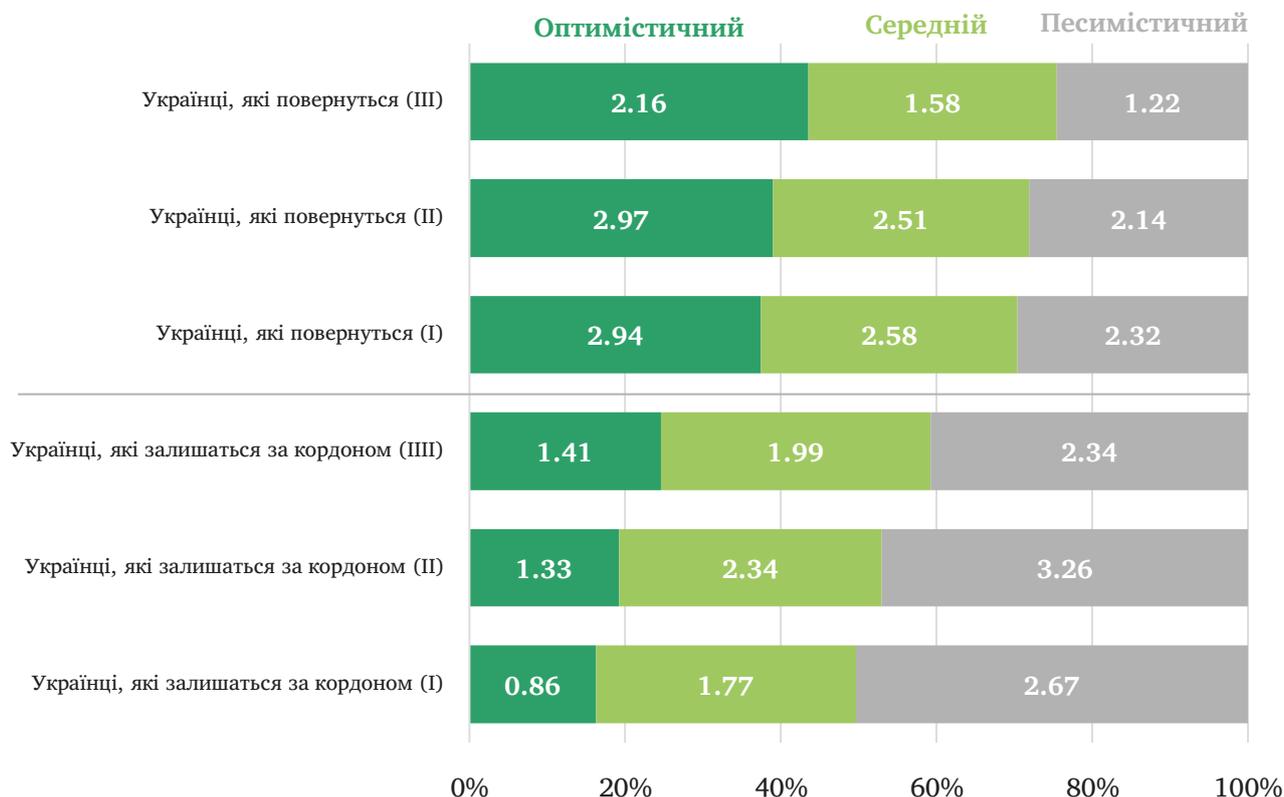
	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість біженців, які повернуться до України, станом на кінець січня 2024 року	2,2 млн	1,6 млн	1,3 млн
Серед них			
Дорослих	1,4 млн	1 млн	0,8 млн
Дорослих	1,4 млн	1 млн	0,8 млн
Дітей віком 0-13 років	0,6 млн	0,5 млн	0,4 млн
Дітей віком 14-17 років	0,2 млн	0,1 млн	0,1 млн
Кількість біженців, які залишаться за кордоном, станом на кінець січня 2024	1,4 млн	2,0 млн	2,3 млн
Серед них			
Дорослих	0,8 млн	1,2 млн	1,4 млн
Дітей віком 0-13 років	0,5 млн	0,6 млн	0,7 млн
Дітей віком 14-17 років	0,1 млн	0,2 млн	0,2 млн

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 45. Кількість українців, які повернуться в Україну та залишаться за кордоном, за сценаріями, млн осіб

Кількість українців, які повернуться в Україну та залишаться за кордоном, за сценаріями, млн осіб

Порівняння результатів першої (листопад-грудень 2022-го), другої (квітень-травень 2023-го) і третьої (грудень 2023-го — січень 2024-го) хвиль опитувань.

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад-грудень 2022, квітень-травень 2023 і грудень 2023 — січень 2024

11.3. СКІЛЬКИ ЩЕ ВІЙДЕ ПО ВІЙНІ?

Ми також дослідили, скільки ще українців можуть виїхати за кордон після закінчення війни та скасування заборони на виїзд чоловіків за кордон. Варто зазначити, що ми беремо до уваги лише тих, хто уже має членів родини за кордоном та захоче виїхати, щоб возз'єднатися з ними за межами України. Зокрема, ми беремо до уваги лише чоловіків, які наразі перебувають в Україні та не мають права виїхати за кордон через обмеження на виїзд за кордон для чоловіків призовного віку та чії дружини наразі перебувають за кордоном. Однак за кордон можуть виїхати і ті, хто не має родичів там, тож наша оцінка може бути заниженою. Також ми враховуємо не усіх родичів, які не мають змогу виїхати за кордон, а лише чоловіків (партнерів) жінок, які наразі перебувають за кордоном. Водночас у них (а також у чоловіків, які уже виїхали за кордон) можуть залишатися в Україні діти, батьки та інші родичі, які хотіли б виїхати за кордон, але не можуть цього зробити.

Для цих розрахунків ми використовуємо відповіді на запитання «Чи розглядаєте ви можливість возз'єднання родини за кордоном після закінчення війни?» серед біженців. Як і в попередній частині, ми робимо припущення щодо ймовірності повернення залежно від відповіді на це запитання та сценарію. Ці припущення наведені в Таблиця 8.

Таблиця 8. Припущення щодо вірогідності того, що родичі біженців виїдуть за кордон, залежно від сценарію та відповіді на запитання про плани возз'єднання родини за кордоном

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
"Точно розглядаю"	60%	80%	100%
"Скоріше розглядаю"	50%	60%	80%
"Скоріше не розглядаю"	10%	20%	30%
"Точно не розглядаю"	0%	0%	5%
"Важко сказати"	20%	30%	50%

Джерело: припущення ЦЕС

Оскільки ми опитували лише дорослих респондентів, у цих розрахунках використовували кількість дорослих українців, які перебували за кордоном. Станом на січень 2024 року 10,17% дорослих жінок, які перебувають за кордоном, мали в Україні чоловіків, які підпадали під обмеження виїзду та яких їхні жінки хотіли б забрати за кордон, але не можуть.

За нашими розрахунками, за кордон додатково можуть виїхати 87,6 тис. українців за оптимістичного сценарію, 115 тис. — за середнього та 154,9 тис. — за песимістичного (Таблиця 9).

Таблиця 9. Скільки чоловіків, чії дружини перебувають зараз за кордоном, можуть виїхати згодом, за різними сценаріями

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість українців, які можуть додатково виїхати	87,6 тис.	115 тис.	154,9 тис.

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Варто зауважити, що у нас немає інформації щодо віку, статусу зайнятості, освіти та інших характеристик тих людей, які можуть виїхати додатково, а також те, що ці розрахунки є досить приблизними. Тож у наступних розділах ми не враховуватимемо осіб, які можуть додатково виїхати за кордон, а лише тих, хто вже перебуває за межами України.

11.4. ХТО САМЕ (НЕ) ПОВЕРНЕТЬСЯ?

Окрім загальної кількості людей, які повернуться та залишаться за кордоном, важливо розуміти і те, хто саме повернеться, а хто залишиться за межами України. У цьому розділі ми розглянемо кількість людей, які повернуться, за віком, статусом зайнятості та рівнем освіти.

Рисунок 46. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи (у %), за оптимістичним сценарієм

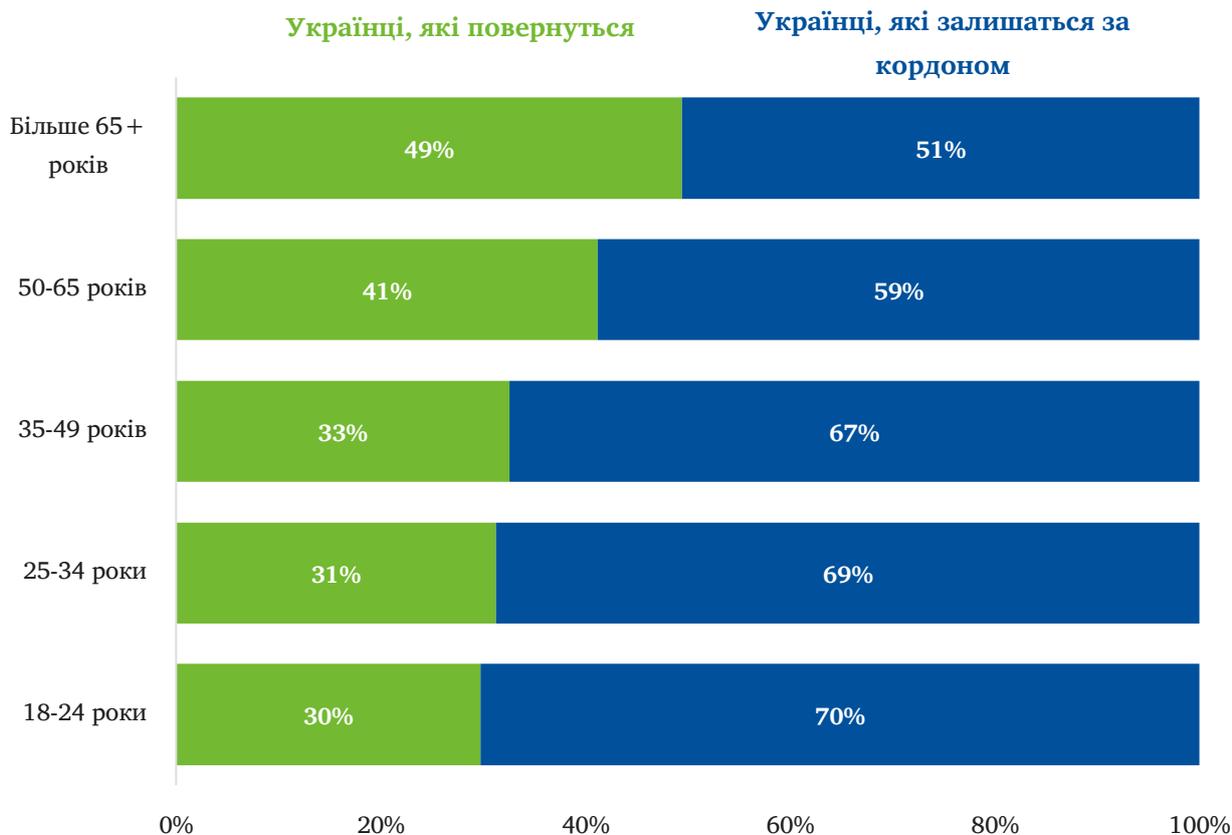
Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 47. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи (у %), за середнім сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 48. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи (у %), за песимістичним сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Зважаючи на Рисунок 46, Рисунок 47, Рисунок 48, можемо зробити висновок, що в усіх сценаріях до України повернеться більша частка людей старшого віку. Водночас за оптимістичного сценарію більшість людей з усіх вікових груп повернеться, за середнього сценарію повернеться більшість українців віком 50-65 років (54%) та 65+ років (64%).

А за песимістичного сценарію більшість українців з усіх вікових груп залишиться за кордоном: від 51% людей старше 65 років до 70% українців віком 18-24 роки.

Таблиця 10 відображає кількість українців у кожній віковій групі, які наразі перебувають за кордоном, а також скільки з них повернуться в Україну після закінчення війни, а скільки ні. Таблиця 10 та Рисунок 46, Рисунок 47, Рисунок 48 представляють розрахунки лише для дорослих біженців. З нашими прогнозами щодо повернення дітей можна ознайомитись у Розділі 2.

За різними сценаріями, за кордоном можуть залишитися 116-176 тис. українців віком 18-24 роки, 189-294 тис. — віком 25-34 роки, 350-566 тис. — віком 35-49 років, 150-303 тис. — віком 50-64 років та 30-85 тис. — старше 65 років.

Таблиця 10. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від вікової групи та сценарію (серед дорослих)

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
18-24 роки	250 тис.	250 тис.	250 тис.
25-34 роки	428 тис.	428 тис.	428 тис.
35-49 років	840 тис.	840 тис.	840 тис.
50-65 років	516 тис.	516 тис.	516 тис.
Старше 65 років	168 тис.	168 тис.	168 тис.
Повернуться з-за кордону:			
18-24 роки	134 тис.	96 тис.	75 тис.
25-34 роки	238 тис.	171 тис.	134 тис.
35-49 років	490 тис.	352 тис.	273 тис.
50-65 років	366 тис.	277 тис.	213 тис.
Старше 65 років	138 тис.	108 тис.	83 тис.
Залишаться за кордоном:			
18-24 роки	116 тис.	154 тис.	176 тис.
25-34 роки	189 тис.	256 тис.	294 тис.
35-49 років	350 тис.	488 тис.	566 тис.
50-65 років	150 тис.	239 тис.	303 тис.
Старше 65 років	30 тис.	60 тис.	85 тис.

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Ми також розглядаємо, скільки українців з різним рівнем освіти можуть повернутися та залишитися за кордоном після закінчення війни. Ці результати представляють [Таблиця 11](#) та Рисунок 49, Рисунок 50, Рисунок 51.

У попередніх частинах ми зазначали, що частка людей з вищою освітою є вищою серед біженців, ніж серед населення України загалом, тож виїзд біженців сприяв відтоку мізків з України. Якщо ж біженці з вищою освітою менш схильні повертатися порівняно з іншими групами біженців, такий відтік мізків може перерости з тимчасового у постійне явище, завдаючи великі втрати українській економіці на довгі роки.

Рисунок 49, Рисунок 50, Рисунок 51 показують, що частка людей, що повернуться, є приблизно однаковою серед усіх освітніх груп. За оптимістичного сценарію 61% українців (або 937 тис. із 1,5 млн) з вищою освітою повернуться додому порівняно з 67% людей (316 тис. із 474 тис.) з середньою спеціальною освітою, 62% (90 тис. із 146 тис.) — із загальною середньою та 59% (22 тис. із 38 тис.) — з незакінченою середньою освітою.

За середнього сценарію повернеться менше українців з усіх освітніх груп, однак знову різниця між поверненням людей із різним рівнем освіти незначна. Так, у цьому сценарії повернуться 45% (687 тис. із 1,5 млн) українців з вищою освітою, 49% (234 тис. із 474 тис.) — із середньою спеціальною, 45% (66 тис. із 146 тис.) — із загальною середньою освітою та 44% (17 тис. із 38 тис.) — із незакінченою середньою освітою.

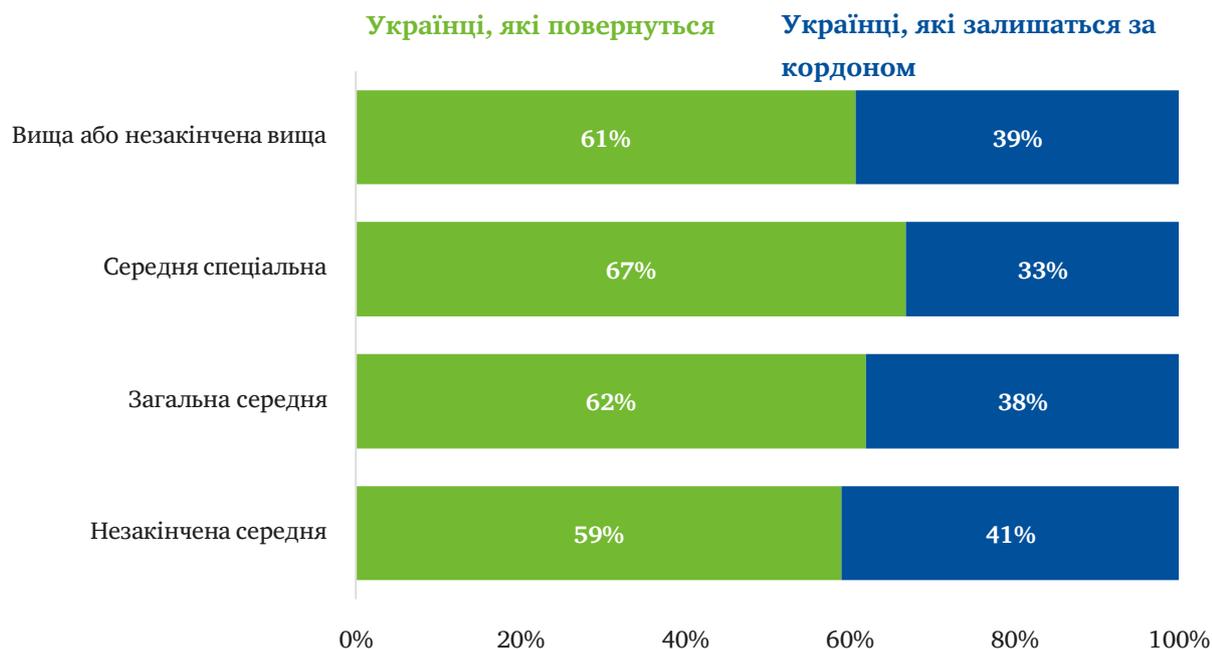
Схожа ситуація і за песимістичного сценарію: очікуємо повернення 35% із вищою освітою (535 тис. із 1,5 млн), 38% (179 тис. із 474 тис.) — із середньою спеціальною освітою, 35% (50 тис. із 146 тис.) — із загальною середньою освітою та 34% (13 тис. із 38 тис.) — із незакінченою середньою освітою.

Таблиця 11. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від їхнього рівня освіти та сценарію (серед дорослих)

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
Незакінчена середня освіта	38 тис.	38 тис.	38 тис.
Загальна середня освіта	146 тис.	146 тис.	146 тис.
Середня спеціальна освіта	474 тис.	474 тис.	474 тис.
Вища освіта	1,5 млн	1,5 млн	1,5 млн
Повернуться з-за кордону:			
Незакінчена середня освіта	22 тис.	17 тис.	13 тис.
Загальна середня освіта	90 тис.	66 тис.	50 тис.
Середня спеціальна освіта	316 тис.	234 тис.	179 тис.
Вища освіта	937 тис.	687 тис.	535 тис.
Залишаться за кордоном:			
Незакінчена середня освіта	16 тис.	21 тис.	25 тис.
Загальна середня освіта	55 тис.	80 тис.	95 тис.
Середня спеціальна освіта	157 тис.	239 тис.	294 тис.
Вища освіта	607 тис.	857 тис.	1,0 млн.

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 49. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти (у %), за оптимістичного сценарію

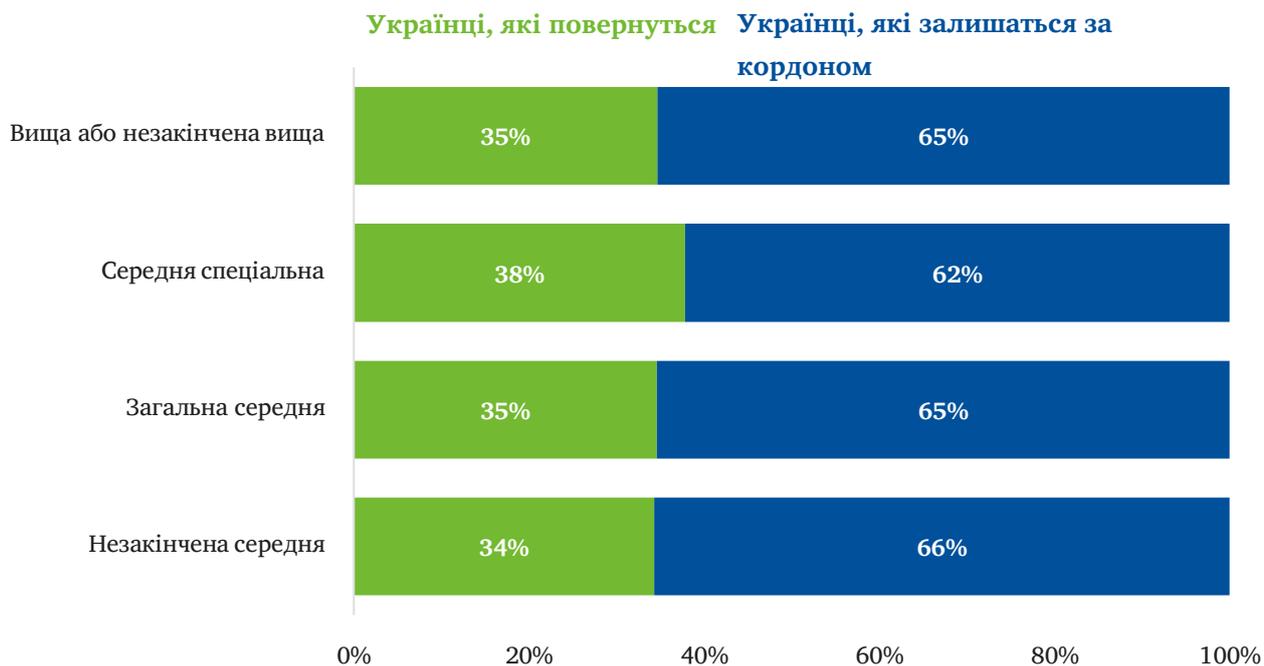
Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 50. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти (у %), за середнього сценарію

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 51. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти (у %), за песимістичного сценарію

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Цікавим є й те, скільки українців, які уже працюють за кордоном, повернуться після війни, а скільки залишаться за кордоном. Якщо ті, хто зараз працюють, будуть більш схильними працювати і після повернення в Україну, їх неповернення матиме більший вплив на економіку України. Кількість біженців за статусом зайнятості, які перебувають за кордоном та повернуться в Україну, проілюстровано в Таблиця 12 та Рисунок 52, Рисунок 53.

Порівняно з попередніми хвилями опитування кількість працевлаштованих біженців збільшилася. Однак досі більша кількість українців, які перебувають за кордоном, не працюють (1,2 млн не працює, а 996 тис. працює). За нашими розрахунками, дещо менша частка працюючих біженців повернеться після війни: від 316 тис. за песимістичного сценарію до 566 тис. за оптимістичного.

Можливо, це пов'язано з тим, що українці, які знайшли роботу, більш інтегровані у життя за кордоном, тому вони не захочуть кидати нову роботу заради повернення в Україну.

Таблиця 12. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від їхнього статусу зайнятості та сценарію (лише дорослі біженці)

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
Працюють	996 тис.	996 тис.	996 тис.
Не працюють	1,2 млн	1,2 млн	1,2 млн
Повернуться з-за кордону:			
Працюють	566 тис.	408 тис.	316 тис.
Не працюють	800 тис.	597 тис.	495 тис.
Залишаться за кордоном:			
Працюють	430 тис.	588 тис.	680 тис.
Не працюють	405 тис.	609 тис.	710 тис.

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

Рисунок 52. Кількість українців, які не працюють і планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, за різними сценаріями, тис. осіб

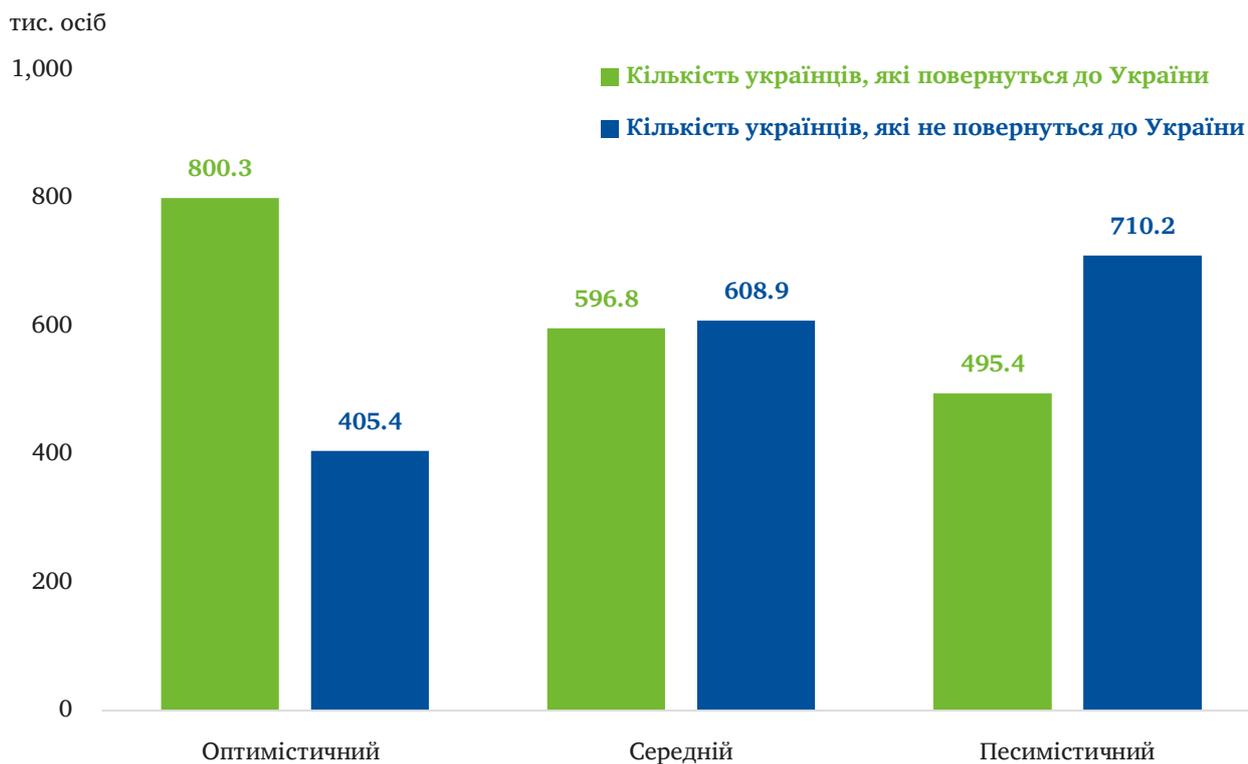
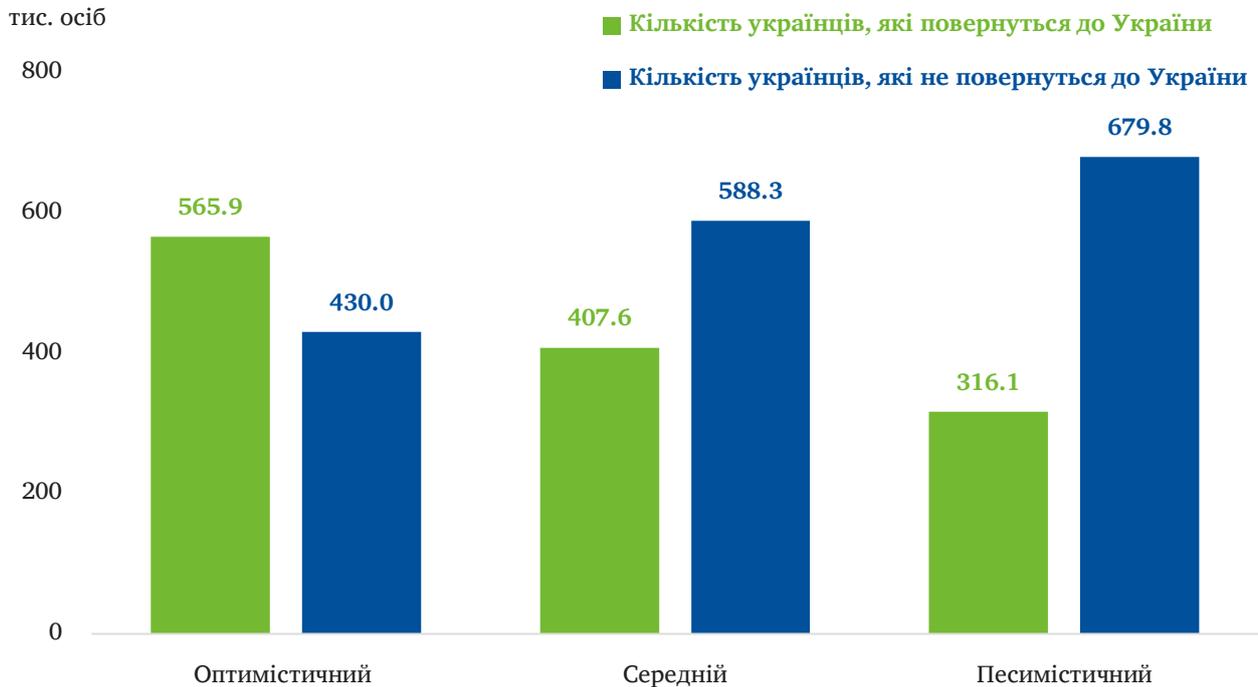

Рисунок 53. Кількість українців, які працюють і планують повернутися до України чи залишитися за кордоном за різними сценаріями, тис. осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

11.5. ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Неповернення українських біженців може стати значною втратою для економіки України. Для того щоб поррахувати як (не)повернення українських біженців вплине на ВВП України, ми застосовуємо таку саму методологію, як і в попередній записці про українських біженців.⁶⁴ Варто зазначити, що представлені нижче розрахунки відображають короткострокові річні втрати від неповернення біженців. У довгостроковій перспективі, наприклад, неповернення дітей-біженців, які зараз перебувають за кордоном, вплине як на український ринок праці, так і на демографічну ситуацію у наступні десятиліття.

Для розрахунків використовуємо дані щодо кількості українців, які повернуться та не повернуться з-за кордону за різними сценаріями. Економічні втрати від неповернення біженців міститимуть знижене споживання в Україні та зменшення виробництва. Для розрахунку зниження споживання ми використовуємо дані Державної служби статистики про середньомісячні витрати. У 2021 році середні витрати домогосподарства без дітей становили 8784,6 грн. Враховуючи, що середній розмір домогосподарства без дітей становив 1,7 людей, середній розмір річних витрат на дорослу людину становив 63 888,2 грн.⁶⁵

Окремо можна поррахувати середні місячні витрати на дітей. За даними Держстату, середні місячні витрати домогосподарства з однією дитиною становлять 13 254,2 грн. Припускаючи, що

⁶⁴ Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Центр економічної стратегії. [Link](#).

⁶⁵ Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 році. Державна служба статистики. [Link](#).

середньостатична родина з дітьми і без дітей відрізняється лише наявністю дитини, можемо порахувати, що середні місячні витрати на одну дитину становлять 4469,5 грн. Таким чином, загальні споживчі втрати становитимуть 2,57% від довоєнного ВВП України за песимістичного сценарію, 2,18% за середнього сценарію та 1,54% за оптимістичного сценарію.

Щоб оцінити втрати від зменшення кількості робочої сили, ми робимо припущення, що за повернення в Україну будуть працювати ті самі люди, які працюють зараз. Тоді як інші залишатимуться поза робочою силою. Ми також використовуємо дані Міжнародної організації праці щодо частки ВВП на працівника: у 2021 році в Україні вона становила 29 442 дол. США (у цінах 2017 року, з поправкою на паритет купівельної спроможності). З оптимістичного сценарію, українська економіка може втратити 2,36% від довоєнного ВВП України від зменшення робочої сили, за середнього — 3,23%, а за песимістичного — 3,74%.

Таким чином, загальні втрати для економіки України становитимуть 3,9% від довоєнного ВВП за оптимістичного сценарію, 5,41% — за середнього та 6,31% — за песимістичного.

Таблиця 13. Економічні втрати від неповернення біженців

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Споживчі втрати (% від довоєнного ВВП)	1,54%	2,18%	2,57%
Втрати від зменшення кількості робочої сили (% від довоєнного ВВП)	2,36%	3,23%	3,74%
Загальні економічні втрати (% від довоєнного ВВП)	3,9%	5,41%	6,31%

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024

11.6. ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

Інша проблема, з якою зіткнеться Україна через неповернення біженців, — зміни в демографічній ситуації. Ще до повномасштабного вторгнення Росії рівень народжуваності в Україні був низький, еміграція з України значно перевищувала імміграцію, що призводило до старіння та зниження численності населення. На жаль, через неповернення біженців демографічна ситуація може лише погіршитися.

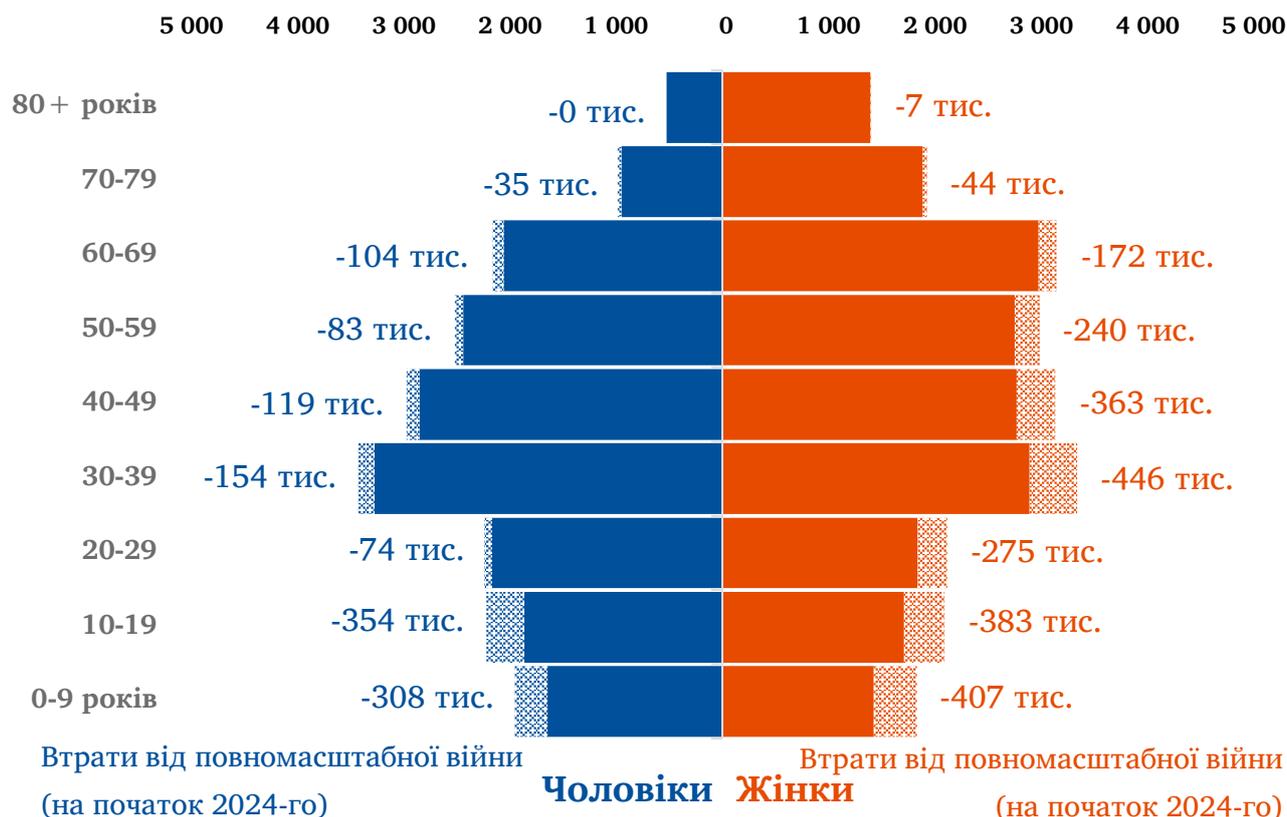
Як ми зазначали в попередніх розділах, переважну більшість біженців становлять діти та жінки середнього віку. Неповернення цих груп означатиме, що в майбутньому населення України зменшиться ще більше, а тенденція до старіння населення збережеться та погіршиться.

Рисунок 54 демонструє поточні демографічні втрати України через вплив населення. Ми порівнюємо довоєнний розподіл населення України (за даними Державної служби статистики станом на січень 2022 року) та віднімаємо від нього кількість українців у кожній статево-віковій групі, які зараз перебувають за кордоном.

Варто наголосити, що тут ми враховуємо лише ті демографічні втрати, які відбулися через міграцію. Також зауважимо, що дані Державної служби статистики можуть завищувати справжню кількість населення України через відсутність якісних даних щодо кількості та статеві-вікового розподілу. Тож через завищену базу наші оцінки можуть недооцінювати відсоток втрат для окремих груп.

Темно-синім та темно-червоним кольором позначена поточна кількість населення України у кожній статеві-віковій групі. Тоді як світло-синім та світло-червоним пунктиром (а також цифрами) позначені демографічні втрати, які відбулись у кожній статеві-віковій групі між початком 2022 та кінцем 2023.

Рисунок 54. Поточні демографічні втрати через вплив населення

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, Державна служба статистики

Найбільше зменшилася кількість дітей та жінок середнього віку. Приблизно 18% українських дівчаток та 14% хлопчиків віком 0-9 років зараз перебувають за кордоном. Великі втрати і у віковій групі 10-19 років: натепер за кордоном мешкають 15% дівчат та 14% хлопців цього віку.

Серед дорослих найбільше зменшилася кількість жінок віком 20-49 років: за кордон виїхали 12% жінок віком 20-29 років та 30-39 років і 10% жінок віком 40-49 років.

12. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

12.1. ВИСНОВКИ

У цьому звіті ми проаналізували, скільки українців виїхали за кордон, ким саме вони є та які у них умови перебування в Європі. Станом на кінець січня 2024 року за кордоном (крім Росії та Білорусі) перебувало 3,6 млн українських біженців, тоді як в Росії та Білорусі — приблизно 1,3 млн осіб. Таким чином, загалом за межами України через війну перебувають 4,9 млн українців. Це на 0,7-1,8 млн менше, ніж за оцінками, представленими у попередньому звіті, оскільки ми змінили метод обрахунку кількості осіб, які перетинають кордон. Якщо раніше це були тільки дані ООН, то тепер за 2023 рік використовуємо дані від ДПСУ, бо вважаємо їх більш точними.

Переважає більшість українців, які перебувають за кордоном, — це жінки (найбільша частка жінок віком 3544 роки) та діти. Найбільше біженців виїхало до Німеччини, Польщі та Чехії. Хоча багато біженців втратили велику частину доходів після початку війни, тепер їхній рівень доходів наближається до довоєнного.

У Європейському Союзі усі українці мають право на отримання статусу тимчасового захисту. Хоча цей статус і надає право на проживання, роботу, освіту та медицину в усіх країнах ЄС, умови життя українців у різних країнах ЄС суттєво різняться, оскільки деякі з них, як-от Німеччина, забезпечують суттєві соціальні виплати, а в інших, як-от у Польщі, такі виплати є невисокими або відсутні зовсім. Водночас тимчасовий прихисток діятиме лише до березня 2025 року, і якщо війна не закінчиться до того часу, то постає запитання — що далі?

Ми розглянули можливі сценарії і вважаємо, що найбільш оптимальним буде надання українцям свободи пересування і вибору місця проживання нарівні з громадянами ЄС. Надання такого права пришвидшить інтеграцію України до Європейського Союзу. Також це буде важливим чинником, щоб стимулювати українців повернутися додому, оскільки вони зможуть повертатися без страху втратити пільга або права на проживання за кордоном.

Провівши кластерний аналіз, ми виділили чотири групи біженців та окреслили їхні портрети. Перша група — це «люди із зони бойових дій»: українці, які найбільше постраждали від війни. Друга група — це «самозабезпечені» біженці: мігранти, які майже не отримують допомогу від держави та забезпечують себе самостійно завдяки дистанційній роботі в Україні чи роботів країні перебування. Третя група — «люди старшого віку», більшість з яких не має вищої освіти, і найбільш пов'язані з Україною. Четверта група — «у процесі інтеграції»: українці, які сконцентровані на навчанні (відвідують мовні чи інші короткострокові курси) і більшою мірою проживають у Німеччині.

Ми проаналізували перспективи повернення українців, зважаючи на дані нашого опитування. Хоча переважна кількість українців, які зараз перебувають за кордоном, кажуть, що планують повернутися та надають перевагу життю в Україні, ми не впевнені, що усі вони насправді повернуться. Для цього є багато причин. По-перше, що довше триватиме війна, то більше українців знайдуть роботу за кордоном і адаптуються до життя там. По-друге, навіть якщо життя в Україні подобається більше, ніж життя за кордоном, деякі українці вважають, що перспективи для їхніх дітей кращі за кордоном, тому готові терпіти незручності заради майбутнього дітей.

Окрім того, людям, що виїхали за кордон із зони бойових дій, може бути нікуди повертатися, тож повернення залежить від швидкого відновлення їхніх регіонів або ж надання підтримки для переїзду в інші регіони України. Іншими потенційними причинами того, чому більша кількість українців може

залишитися за кордоном, є небажання респондентів давати «соціально небажані відповіді», а також інтерпретація «повернення в Україну» як тимчасового відвідування.

Також на основі опитування, проведеного Info Sapiens у грудні 2023 — січні 2024, ми спробували з'ясувати, що є перепорою для повернення біженців в Україну.

Наші припущення ми виокремили у такі категорії: погіршення економічної та безпекової ситуацій та високий рівень невизначеності, зруйноване/пошкоджене житло (немає куди повертатися), економічні мотиви (вищий рівень доходу в поточній країні перебування), асиміляція у країні перебування і бажання жити за кордоном.

Цікавими є і результати регресійного аналізу щодо чинників, які корелюються із поверненням українських біженців у майбутньому. Наш аналіз показує, що чоловіки менш схильні до повернення в Україну, ніж жінки, можливо, через страх, що не зможуть повернутися до України або будуть покарані, якщо виїхали незаконно. Люди старшого віку більш схильні повернутися на батьківщину.

Це може бути пов'язано зі складнішою адаптацією до життя за кордоном порівняно з молодшим поколінням. Водночас менш схильними до повернення є студенти іноземних вишів, працівники, власники бізнесу за кордоном і ті, хто не працює, але шукає роботу.

Це може бути пов'язано з тим, що ці люди адаптуються до життя країни перебування, бо бачать своє майбутнє там. До того ж люди, які мають високий дохід зараз, менш охочі повертатися до України, ніж ті, хто мають найнижчий дохід. Також менш схильні повертатися люди з півночі, сходу та півдня України, що пов'язано зі значними руйнуваннями, які зазнали ці регіони внаслідок російської агресії.

Далі ми підраховали, скільки, хто саме біженців та за яких умов можуть повернутися до України, а також як неповернення біженців може вплинути на українську економіку. За нашими розрахунками, за кордоном можуть залишитися від 1,4 млн до 2,3 млн українців. Більш схильними до повернення є літні люди, люди з нижчим рівнем освіти, а також ті, хто продовжує працювати дистанційно на українські компанії. Неповернення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 3,9% до 6,3% свого ВВП щороку.

12.2. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Після першого звіту, в якому ми надали рекомендації щодо державної політики сприяння поверненню біженців, минув рік. Якщо рік тому багато хто, і ми зокрема, мали надію на швидке закінчення війни, тепер очевидним є перехід до тривалої війни на виснаження.

Тому, оновлюючи наші рекомендації, ми більше фокусуємося на ідеях, які дозволять збільшити гнучкість реагування біженців на стимули до постійного чи на певний час повернення до України. Зокрема, ми рекомендуємо такі кроки:

- **Надання українським біженцям свободи пересування і вибору місця проживання нарівні з громадянами ЄС.** Метою України є вступ до Європейського Союзу. Під час вступу в ЄС українці однаково отримують право проживати у будь-якій країні ЄС. Надання такого права пришвидшить інтеграцію України у Європейський Союз. Також це буде важливим чинником для стимулювання українців до повернення, оскільки вони зможуть повертатися без страху втратити пільги або права на проживання за кордоном. На нашу думку, Україна може спонукати партнерів з ЄС саме до такого варіанта, якнайшвидше запровадивши в односторонньому порядку аналогічного права для громадян країн ЄС.

- **Інвестиції в покращення транспортного сполучення з Україною під час війни.** Так само, як держава досягла суттєвих успіхів у налагодженні диверсифікованих шляхів експорту та імпорту товарів, потрібен більший прогрес у спрощенні пасажирського сполучення з Україною. Це можуть бути великі та складні рішення, як-от відкриття аеропортів, і сукупність менших рішень, наприклад, розширення залізничного сполучення, організаційні заходи задля скорочення часу в дорозі тощо. Результатом цих заходів має стати зменшення бар'єрів для українців для приїзду в Україну, «життя на дві країни» з проведенням більшого часу в Україні.
- **Співпраця з країнами ЄС щодо повернення українців після війни.** Україна має співпрацювати із європейськими партнерами задля повернення українців після війни. Як ми показали у цьому дослідженні, якщо українські біженці залишаться за кордоном, українська економіка зазнає значних втрат. Тож Україна має донести до європейських партнерів, що допомога Україні у поверненні біженців після війни буде великою підтримкою для неї. Хоча якщо українці залишаться за кордоном, то європейські країни отримають пряму економічну вигоду, але і в разі їхнього повернення додому існуватиме непряма вигода для Європи. Повернення біженців зміцнить економіку України та дозволить їй більше інвестувати у безпеку та відновлення, це означає, що вона потребуватиме менше європейських коштів.
- **Швидка післявоєнна відбудова постраждалих регіонів.** Для того щоб українцям із регіонів, які постраждали від війни, було куди повертатися, потрібно швидко відбудувати зруйновані регіони. При цьому слід уникати помилок, яких припускалися під час післявоєнної відбудови в інших країнах: потрібно відновлювати не лише житлові будинки, а й інфраструктуру, та узгоджувати, хто відповідає за відбудову кожного об'єкта, щоб різні організації не дублювали функції одна одної.
- **Поки триває відбудова, надавати допомогу людям із постраждалих та окупованих регіонів.** Це можуть бути як грошові виплати, так і забезпечення житлом чи субсидування його оренди у регіонах України, які не зазнали руйнувань внаслідок війни. Це дозволить повернутися до України тим, хто хоче цього вже зараз, але не має, куди повертатися.
- **Розвиток механізмів державно-приватного партнерства.** Для того щоб інвестор мав намір вкладати кошти в українську економіку (наприклад, побудувати промислове підприємство у відносно безпечному регіоні) без побоювань, пов'язаних із труднощами у пошуку робочої сили, держава може будувати житлові будинки для потенційних працівників.⁶⁶ Це сприятиме поверненню українських біженців, особливо тих, хто виїхав із зони бойових дій, у яких зруйнований або дім, або місто, а також з окупованих територій, та яким буде складно повернутись у рідний регіон одразу після закінчення війни.
- **Допомога у пошуку роботи у безпечнішому регіоні, курси перекваліфікації.** Багато українців, особливо тих, хто виїхав із зони бойових дій, кажуть, що вагомим стимулом повернутися в Україну була б можливість знайти добре оплачувану роботу у більш безпечному регіоні. У цьому можуть допомогти як державні структури (як-от Державна служба зайнятості), так і приватні організації. Наприклад, для біженців у Європі існують програми перекваліфікації, які оплачуються як урядами країн, так і благодійними організаціями. Такі курси вони могли б проводити і у безпечніших регіонах України, щоб біженці мали стимул туди повертатися.

⁶⁶ Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український Інститут Майбутнього. Серпень 11, 2023. [Link](#).

- **Збільшення ресурсів на комунікацію зі співвітчизниками за кордоном через дипломатичні представництва.** Можна організувати регулярні зустрічі, консультації та інформаційні семінари для українських громадян, які залишили Україну.⁶⁷ Ці заходи не тільки допоможуть забезпечити належну інформованість щодо можливостей та перспектив повернення, але й створять платформу для обміну досвідом та побудови спільноти, а також проінформують українців, що перебувають за кордоном, про юридичний аспект співпраці з Україною (віддалена робота на українську компанію, співпраця з українським бізнесом тощо). Важливо, щоб такі заходи були дійсно ефективними у побудові зв'язків між українською діаспорою та Україною, тому варто випробовувати різні формати таких заходів та залишати найефективніші з них.
- **Спрощена реінтеграція дітей до навчання в українських школах.** Коли українські діти будуть повертатися до України, слід зарахувати вивчені ними предмети за кордоном та поновити їх у школах без додаткових іспитів. Це дозволить дітям продовжити навчання без затримок і стресу, забезпечить безперервний освітній процес. Також важливими є інвестиції у викладання української мови, літератури та історії дітям-біженцям через онлайн-платформи та суботні школи у великих містах.
- **Спрощення вступу українських випускників іноземних шкіл до українських вишів.**⁶⁸ Багато українських школярів, які виїхали за кордон, здобудуть середню освіту там, тож не матимуть українських документів про повну загальну середню освіту. Для того щоб стимулювати повернення цих людей до України, потрібно спростити процес вступу до українських вишів на основі документів про середню освіту країн ЄС. По-перше, потрібно спростити процес визнання документів про загальну середню освіту країн ЄС в Україні. По-друге, потрібно розглянути можливість дозволити таким учням вступати в українські університети на основі лише закордонних документів про повну загальну середню освіту країни, в якій вони перебували під час війни. По-третє, потрібно, щоб ці абітурієнти мали можливість вступати на бюджет та претендувати на стипендію.

⁶⁷ Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український Інститут Майбутнього. Серпень 11, 2023. [Link](#).

⁶⁸ Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український Інститут Майбутнього. Серпень 11, 2023. [Link](#).

ДОДАТОК 1. ЗМІННІ У КЛАСТЕРНОМУ АНАЛІЗІ

Змінні	Варіанти відповідей
Оберіть усі фактори, що вплинули на Ваше рішення виїхати закордон	В населеному пункті, в якому я проживаю, відбувались бойові дії
	Біля населеного пункту, в якому я проживаю, відбувались бойові дії
	Бойових дій не було, але мій населений пункт бомбардувався чи обстрілювався
	Мій населений пункт був в окупації
	Моє житло було зруйноване
	Я або члени сім'ї втратили роботу або суттєву частину заробітків
	Я чи члени моєї родини потребували лікування
	Мій населений пункт знаходиться далеко від лінії фронту, однак я все одно відчував(-ла) небезпеку
	Умови життя та/або перспективи для мене та/або моїх дітей за кордоном краще, ніж в Україні
	Неможливість здобувати освіту для моїх дітей
	Відключення електроенергії через масові ракетні обстріли
	Інше
Відмова від відповіді	
Інше: виїхали закордон до війни	

Змінні	Варіанти відповідей
Чи плануєте Ви повернутись в Україну?	Точно планую
	Скоріше планую
	Скоріше не планую
	Точно не планую
	Важко сказати

Змінні	Варіанти відповідей
	Зовсім не знаю
	Знаю лише на мінімальному рівні (наприклад, запитати в магазині, відповісти на прості питання) (рівень A1)

Яким є Ваш рівень знання мови?

Знаю на побутовому рівні, можу підтримувати розмову на прості теми (рівень А2)

Знаю на достатньому рівні, щоб підтримувати розмову на більшість побутових тем та вирішувати більшість проблем у країні перебування (рівень В1)

Знаю на достатньому рівні, щоб розуміти основні ідеї текстів та дискусій, в тому числі за фахом, спілкуватись на широке коло тем (рівень В2)

Знаю на достатньому рівні, щоб розуміти широкий спектр текстів, спілкуватись швидко, спонтанно, без ускладнень і помилок (рівень С1)

Знаю на вільному рівні, можу розуміти усе, що читаю та чую, вільно спілкуватися та писати (рівень С2)

Змінні

Варіанти відповідей

Оцініть наскільки загалом Ви задоволені перебуванням в країні перебування на час війни, де 1 - зовсім не задоволений/а, а 10 - дуже задоволений/а.

1 - зовсім не задоволений/а

2

3

4

5

6

7

8

9

10 – дуже задоволений/а

Змінні

Варіанти відповідей

Як загалом оцінюєте ставлення місцевих жителів до Вас?

Позитивно

Скоріше позитивно

Ні позитивно, ні негативно

Скоріше негативно

Негативно

Змінні

Варіанти відповідей

Чи є у Вас друзі/хороші знайомі серед місцевих жителів (не українців)?

Так, ті, яких я знала до того, як приїхала сюди

Так, ті, з якими я познайомився(-лась) тут

Ні

Змінні

Варіанти відповідей

Які з цих факторів можуть стимулювати Вас повернутись в Україну?

Припинення бойових дій в моєму регіоні

Деокупація мого населеного пункту

Відсутність бойових дій та повітряних ударів Росії в тому населеному пункті, куди Ви плануєте повертатися

Остаточне закінчення війни з підписанням документу, який дозволить відновити цивільні польоти над Україною

Відновлення мого житла

Відновлення інфраструктури в моєму регіоні

Можливість знайти достойно оплачувану роботу в Україні

Допомога в поверненні в інший регіон України (допомога в пошуку роботи та/або надання житла чи оплата оренди житла)

Фінансова допомога з боку України (як ВПО або на відновлення житла тощо)

Вищий рівень життя в Україні (наприклад, в освіті, медицині, верховенстві права, боротьбі з корупцією, тощо)

Ваш роботодавець заборонить працювати дистанційно

Припинення фінансової допомоги українцям у країні перебування

Неможливість отримати безкоштовне житло або орендувати житло зі знижкою у країні перебування

Закінчення часу тимчасового прихистку в країні перебування

Інше

Жоден із вище перелічених

Інше: викорінення корупції, зміна влади та устрою в країні

Інше: відсутність примусової мобілізації

Інше: можливість виїхати закордон в будь-який момент, зокрема чоловікам

Важко сказати

Змінні

Варіанти відповідей

Порівнюючи життя в Україні та життя в країні перебування, загалом де Вам подобається жити більше?

1 Набагато більше подобається життя в Україні

2

3

4

5

6

7

8

9

10 Набагато більше подобається життя в країні перебування

Змінні

Варіанти відповідей

Чи вивчаєте Ви мову країни перебування?

Так, ходжу на курси або вивчаю з репетитором

Так, вивчаю самостійно

Ні, але я знав(-ла) цю мову раніше

Ні, і я не знав(-ла) цю мову раніше

Вже вивчив(-ла) на достатньому рівні

Змінні

Варіанти відповідей

Чи створює Ваш рівень знання мови для Вас проблеми в країні перебування? (наприклад, неможливість влаштуватися на хорошу роботу, самостійно отримати державні послуги тощо)?

Так, часто створює проблеми

Так, інколи створює

Майже ніколи не створює

Зовсім ніколи не створює

Змінні

Варіанти відповідей

Який поточний статус Вашої зайнятості?

Продовжую дистанційно працювати на роботі, на якій працював/ла до війни

	Знайшов/ла нову роботу в Україні і працюю дистанційно
	Займаюсь волонтерством
	Влаштувався/лась на роботу в цій країні на повний день
	Влаштувався/лась на роботу в цій країні на неповний день
	Шукаю роботу в цій країні
	Навчаюсь дистанційно в українських навчальних закладах
	Навчаюсь на загальних навчальних програмах в навчальних закладах країні перебування, які доступні і для місцевих жителів
	Навчаюсь на спеціальних курсах для українців в країні перебування (наприклад, мовні курси, інтеграційні курси)
	Займаюсь бізнесом в Україні
	Займаюсь бізнесом в країні перебування
	Пенсіонер(-ка)
	Непрацездатний(-а) (включаючи людей з обмеженими можливостями)
	Інше
	Не працюю та не шукаю роботу (вирішую побутові питання, адаптуюсь до життя в новій країні/планую незабаром повернутися до України, доглядаю за дітьми або іншими членами родини або не працюю з інших причин)
	Немає відповіді

Змінні	Варіанти відповідей
Чи достатньо розміру отримуваних Вами соціальних виплат для життя?	Так, достатньо для того, щоб ні в чому собі не відмовляти
	Достатньо лише для базових потреб
	Недостатньо навіть для базових потреб
	Немає відповіді

Змінні	Варіанти відповідей
У якому житлі Ви зараз проживаєте?	Окрема квартира або будинок

	Кімната в квартирі або будинку з іншими українцями – Вашими родичами або друзями
	Кімната в квартирі або будинку з іншими українцями, яких Ви не знали раніше
	Кімната в квартирі з місцевими жителями
	Гуртожиток або центр для біженців з іншими українцями
	Гуртожиток або центр для біженців, в якому проживають не лише українці
	Готель/санаторій/пансіонат
	Інше

Змінні	Варіанти відповідей
Чи платите Ви оренду за поточне житло?	Так, оплачую повністю самостійно
	Так, але я отримав(-ла) знижку порівняно із ринковими цінами
	Так, але отримаю часткову компенсацію від місцевої влади
	Ні, я не плачу нічого або отримую повну компенсацію від місцевої влади
	Ні, це житло належить мені або моїм родичам

Змінні	Варіанти відповідей
Наскільки Ви задоволені поточним житлом?	Повністю задоволений(-а)
	Скоріше задоволений(-а)
	Скоріше незадоволений(-а)
	Повністю незадоволений(-а)

Змінні	Варіанти відповідей
Вкажіть, чи отримуєте Ви наступну допомогу в країні перебування зараз?	Забезпечення житлом
	Гуманітарна допомога (продукти харчування, одяг, засоби гігієни, купони/сертифікати, надання необхідних побутових приладів, меблів, тощо)

Соціальні виплати, зокрема, на дітей

Психологічна підтримка

Допомога в працевлаштуванні у країні перебування

Допомога з оформленням документів

Мовні курси

Освіта (для дорослих)

Освіта (для неповнолітніх)

Допомога у догляді за дітьми (безкоштовний дитсадок, няня, інше)

Інше

Не отримуємо жодну допомогу зараз

Інше: медична допомога, в т.ч страхування, медикаменти

Змінні

Варіанти відповідей

Чи стикались Ви з будь-якою з наступних проблем, перебуваючи в країні перебування?

Прояви корупції (вимагання хабаря)

Зверхнє/зневажливе ставлення з боку органів влади, обслуговування у громадських закладах

Зверхнє/зневажливе ставлення з боку місцевих жителів

Відсутність або складний доступ до медицини

Низька якість медичних послуг

Відсутність або складний доступ до освіти

Відсутність допомоги з адаптацією та вивченням мови

Завелика бюрократизованість

Несвоєчасне оформлення потрібних документів чи надання соцвиплат

Порушення прав (наприклад: відмова в наданні певних послуг, неправомірні вимоги з боку правоохоронних структур або органів влади тощо)

Злочинність або спроби злочинів, шахрайство

Спроби втягнення в секс-бізнес або торгівлю людьми

Трудова експлуатація

Неправомірне скасування або обмеження соцвиплат

Інше

Нічого з вказаного вище

Змінні

Варіанти відповідей

Чи Ви проходите, проходили чи плануєте в найближчому майбутньому наступні кроки з підвищення кваліфікації задля того щоб знайти кращу роботу?

Курси із вивчення місцевої мови

Додаткові короткострокові курси із Вашої спеціальності

Короткострокове фахове навчання для здобуття іншої спеціальності, потрібної в країні перебування

Отримання додаткової вищої освіти в країні перебування

Підтвердження освіти, здобутої в Україні, шляхом складання додаткових іспитів у країні перебування

Підтвердження освіти, здобутої в Україні, шляхом отримання апостилю диплома чи виконання інших бюрократичних процедур у країні перебування

Курси з підготовки резюме, пошуку роботи тощо

Не робив(-ла) жоден з цих кроків та не планую робити найближчим часом

Змінні

Варіанти відповідей

Чи розглядали б Ви можливість повернення в Україну в безпечніший регіон замість Вашого рідного регіону, якщо у Ваш регіон повертатись буде ще небезпечно, або ж він не буде відбудований?

Точно так

Скоріше так

Скоріше ні

Точно ні

Важко сказати

Мій регіон і так порівняно безпечніший

Змінні

Варіанти відповідей

За яких умов Ви б розглянули можливість повернення в Україну в безпечніший регіон замість Вашого рідного регіону, якщо у Ваш регіон повертатись буде ще небезпечно, або ж він не буде відбудований?

Безкоштовне житло в безпечнішому регіоні

Знижка на оренду житла в безпечнішому регіоні

Грошова допомога від уряду

Можливість швидко знайти добре оплачувану роботу

Пропозиція роботи з наданням житла від роботодавця

	Інше
	Важко сказати
	Мій регіон і так порівняно безпечніший для життя в Україні
	Інше: ні за яких
	Інше: закінчення війни/перемога
	Інше: тільки в свій населений пункт, коли буде безпечно/деокуповано
	Інше: гарантії безпеки, миру
	Інше: підвищення рівня життя, викорінення корупції, зміна системи

Змінні	Варіанти відповідей
Чи їздили Ви до України під час повномасштабного вторгнення після того як Ви виїхали за кордон?	Так
	Ні

Змінні	Варіанти відповідей
Скажіть, чи змінилися Ваші наміри щодо повернення до України порівняно із Вашими намірами рік назад?	Ні, не змінилися
	Більше схиляюся до думки не повертатися до України взагалі, хоча тоді думав/ла про повернення
	Більше схиляюся до думки повернутися до України пізніше, ніж планував/ла тоді
	Більше схиляюся до думки повернутися до України раніше, ніж планував/ла тоді
	Більше схиляюся до плану повернутися до України, хоча тоді думав/ла не повертатися

Змінні	Варіанти відповідей
В наступний рік, Ви очікуєте, що економічна ситуація в Україні	Точно погіршиться
	Скоріше погіршиться
	Скоріше покращиться
	Точно покращиться
	Важко сказати

Змінні

Варіанти відповідей

В наступний рік, Ви очікуєте, що безпекова ситуація в Україні

Точно погіршиться

Скоріше погіршиться

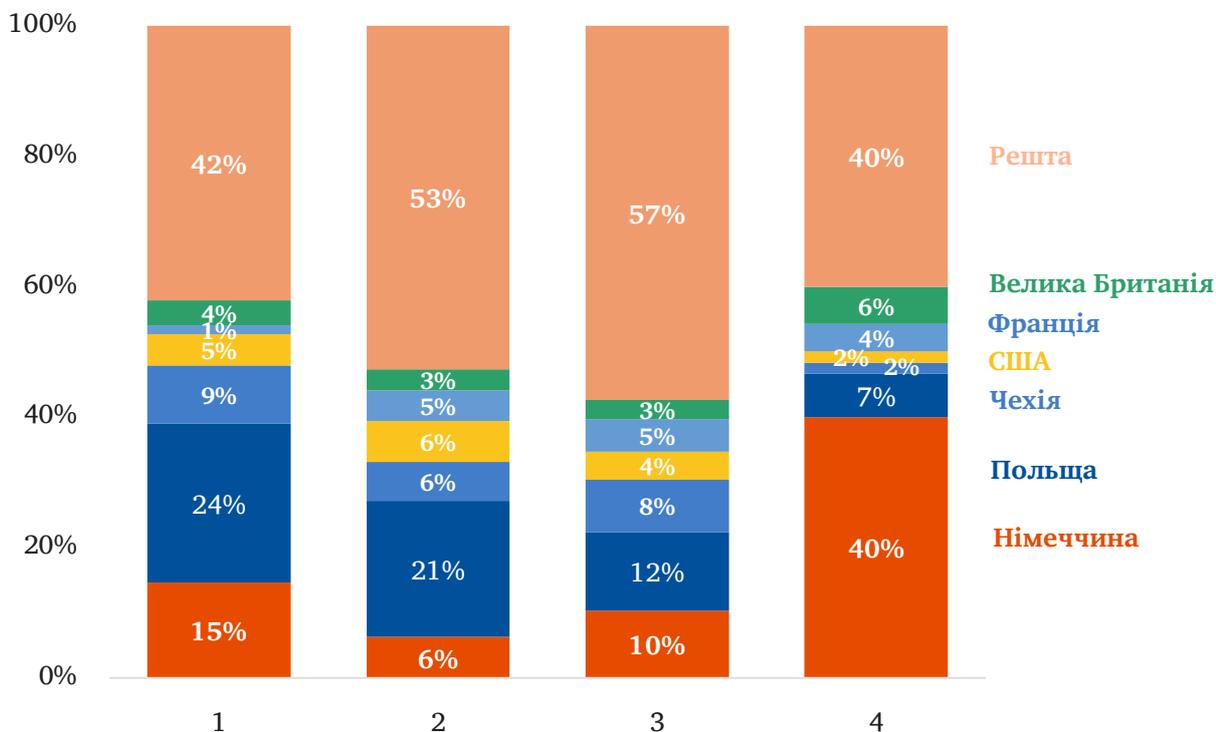
Скоріше покращиться

Точно покращиться

Важко сказати

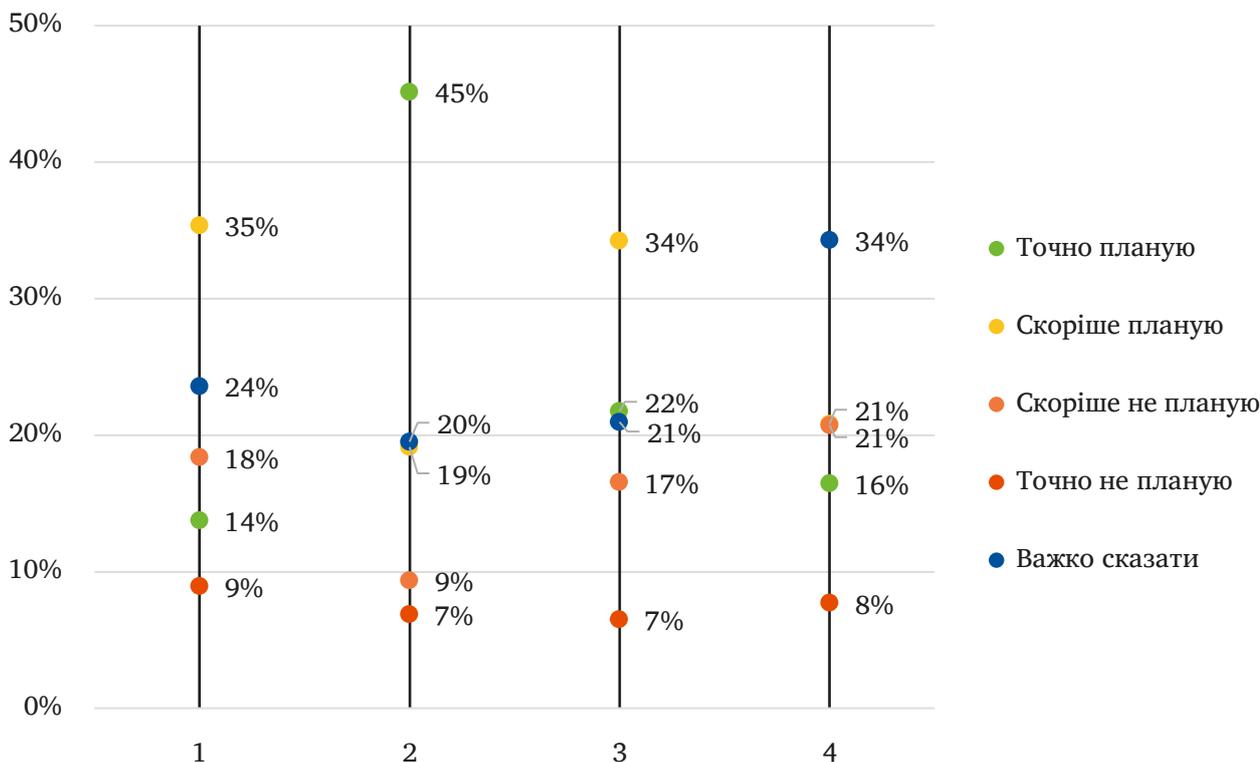
ДОДАТОК 2. РЕЗУЛЬТАТИ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ В ДІАГРАМАХ

Рисунок 55. Країни перебування за кластерами

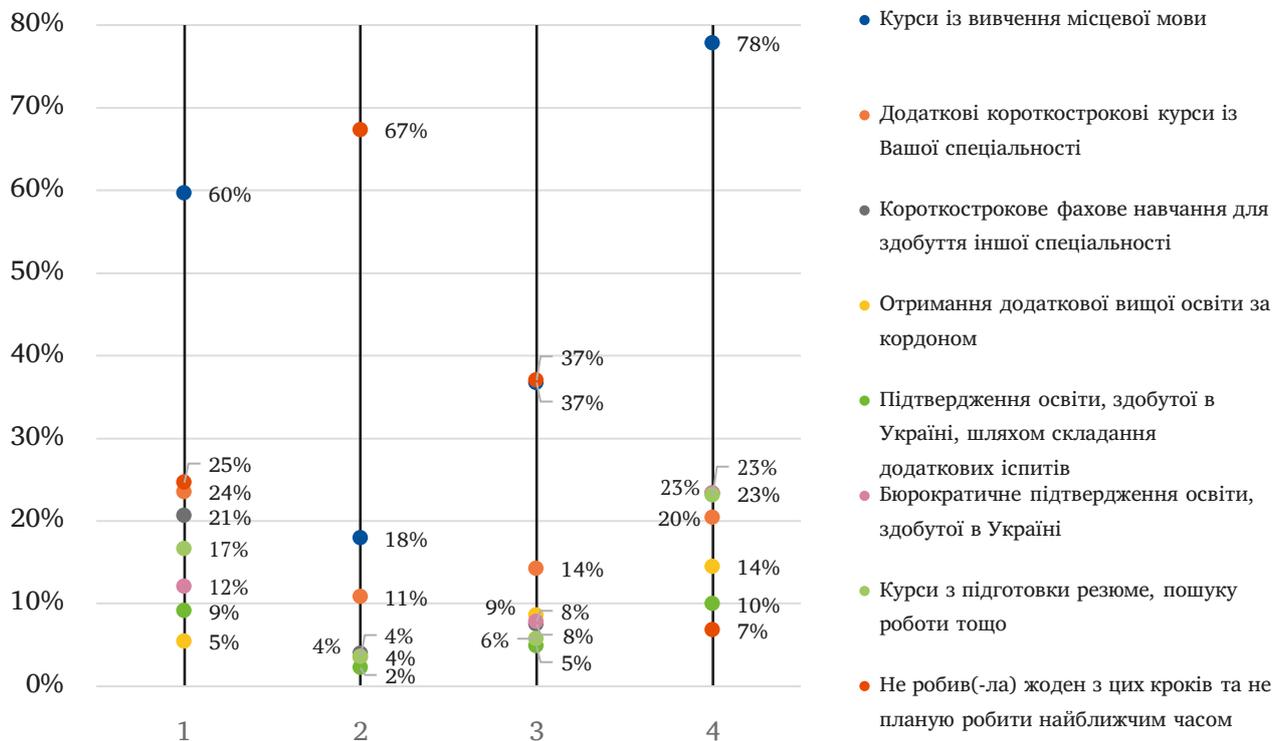
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, розрахунки ЦЕС

Рисунок 56. Чи планують біженці повернутися до України, за кластерами

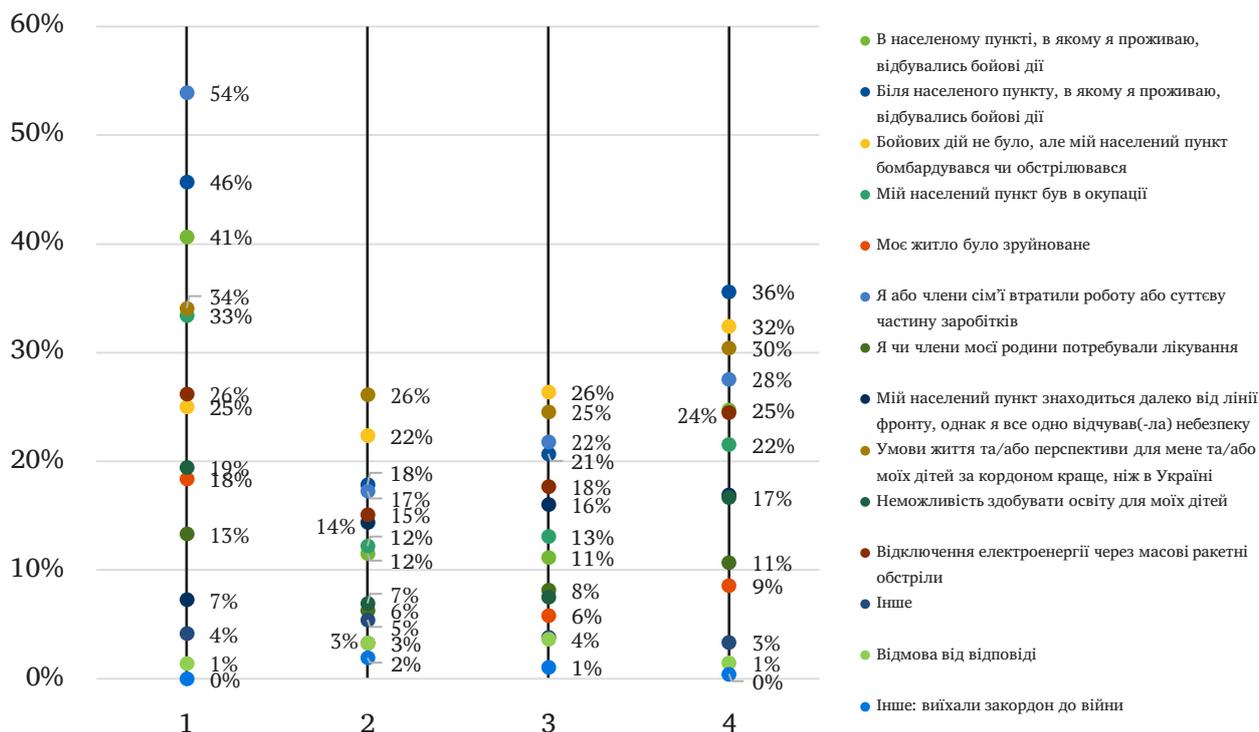
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, розрахунки ЦЕС

Рисунок 57. Відповіді на запитання «Чи ви проходите, проходили чи плануєте в найближчому майбутньому наступні кроки з підвищення кваліфікації задля того щоб знайти кращу роботу?», за кластерами

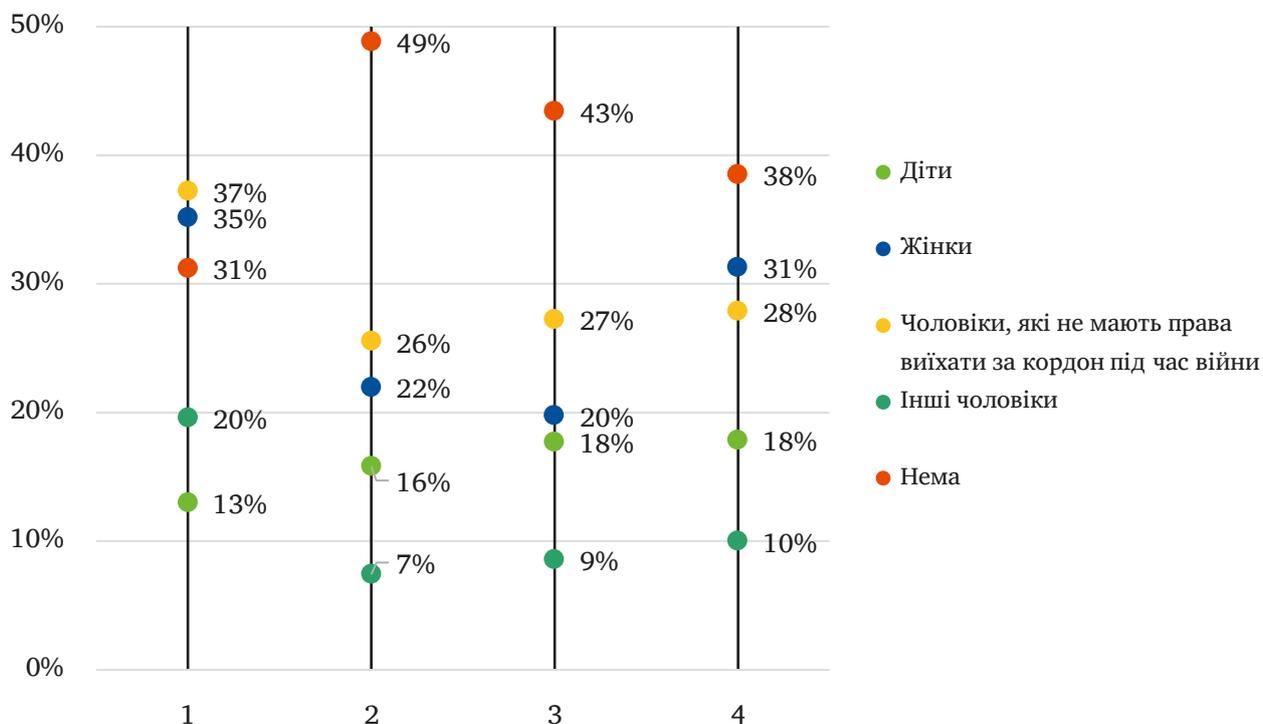
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, розрахунки ЦЕС

Рисунок 58. Відповіді на запитання: «Оберіть усі фактори, що вплинули на ваше рішення виїхати за кордон»

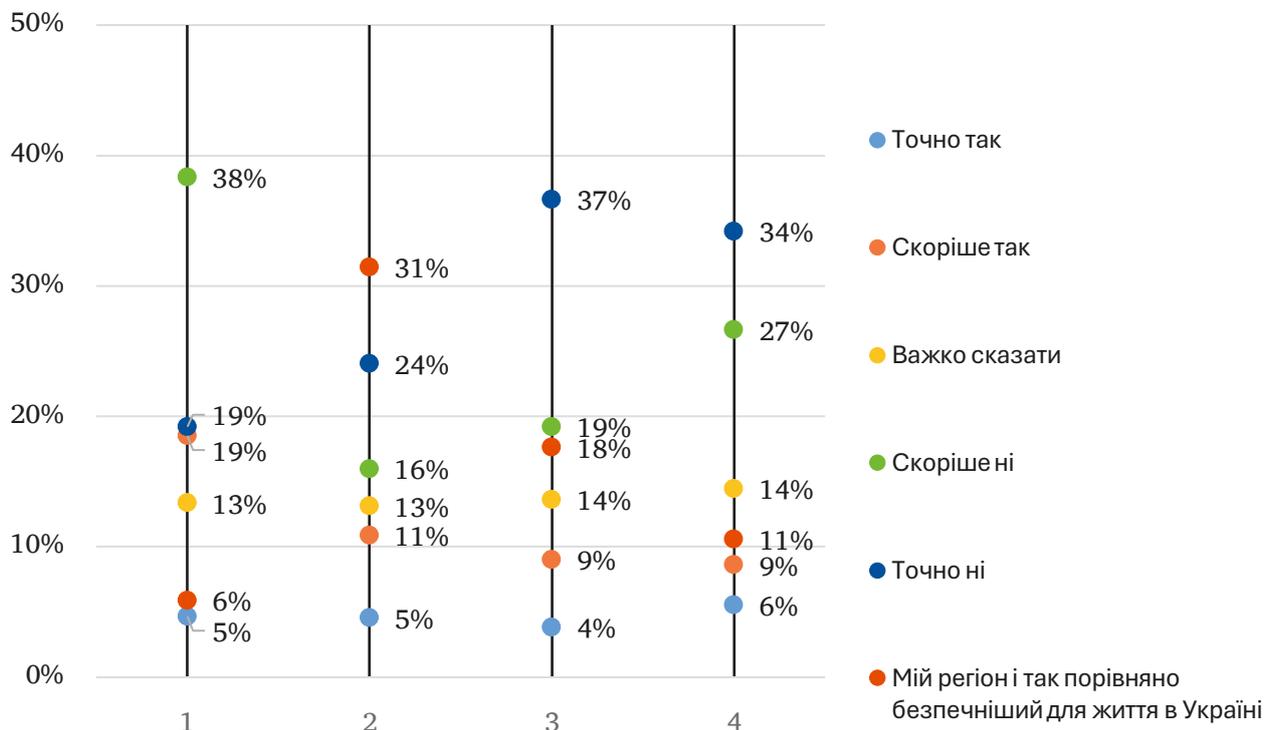
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, розрахунки ЦЕС

Рисунок 59. Відповіді на запитання «Чи є родичі або близькі люди, яких ви б хотіли забрати до себе за кордон, але є ті чи інші перешкоди для цього?»

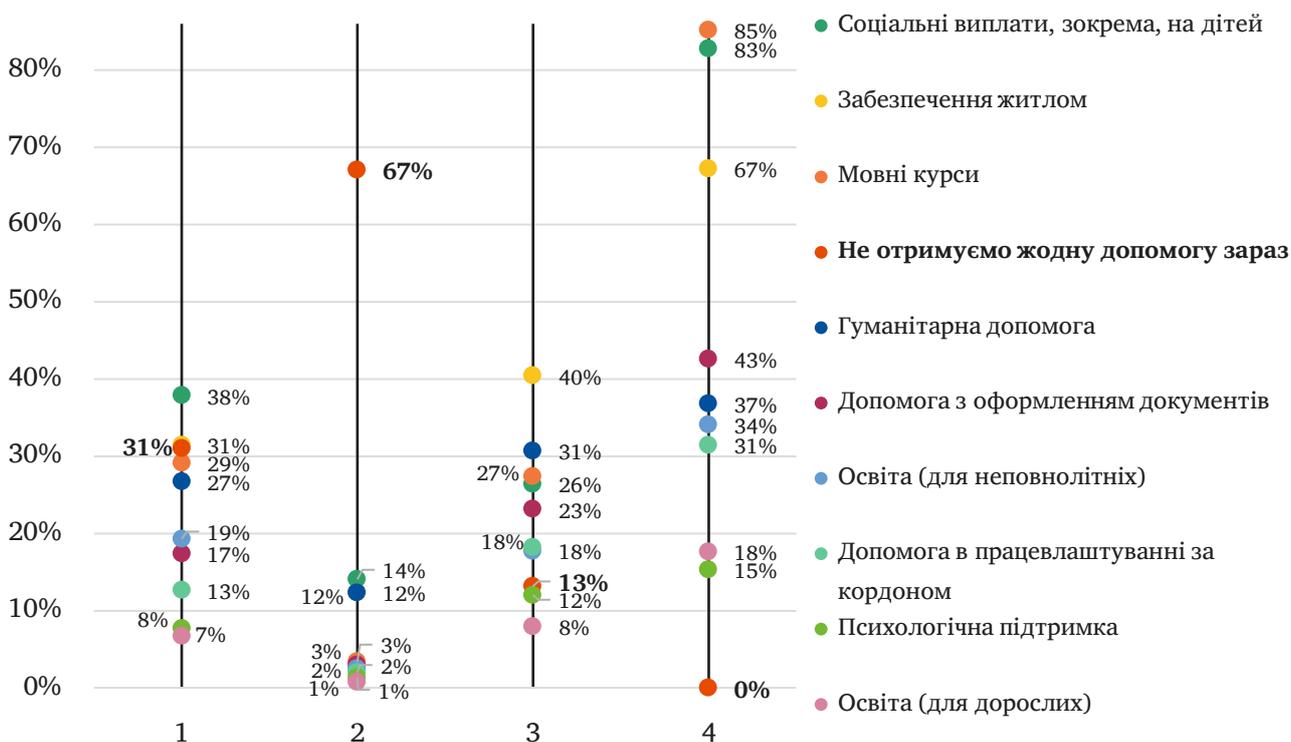
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, розрахунки ЦЕС

Рисунок 60. Відповіді на запитання «Чи розглядали б ви можливість повернення в Україну в безпечніший регіон замість вашого рідного регіону, якщо у ваш регіон повертатись буде досі небезпечно або ж він не буде відбудований?»

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, розрахунки ЦЕС

Рисунок 61. Відповіді на запитання «Вкажіть, чи отримуєте Ви наступну допомогу в країні перебування зараз?»

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, грудень 2023 — січень 2024, розрахунки ЦЕС